

Predkladaná publikácia sa venuje jazyku súčasných slovenských seniorov. Ak chce jazykoveda lepšie opísať a vysvetliť súčasnú podobu jazyka starších dospelých, je potrebné spoznať aj identitu týchto ľudí, ktorá je ovplyvnená okrem iného hlavne ich štandardizovaným obrazom v slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí.

Z toho dôvodu je prvým cieľom tejto monografie charakteristika súčasného diskurzu o senioroch v slovenčine. Prvá časť publikácie obsahuje charakteristiku obrazu starších dospelých na základe analýzy materiálu z oblasti frazeológie, reklamy, SNK a politických prejavov. Súčasťou práce je aj charakteristika jazykového ageizmu, ktorý tiež ovplyvňuje (jazykové) správanie seniorov. Práca venuje pozornosť vzájomnej prepojenosti štandardizovaného obrazu o starých ľuďoch, ich jazyku a reálnom (jazykovom) správaní. V čase globalizácie je sonda do jazyka seniorov dôležitou súčasťou sociolingvistického výskumu, na základe ktorého potom môže spoločnosť adekvátnejšie reagovať na špecifické potreby seniorov a môže predchádzať prejavom znevýhodňovania, ageizmu.

Druhým cieľom práce je interpretácia jazykových postojov vybranej vzorky seniorov k anglicizmom v slovenskom jazyku. Druhá polovica publikácie preto obsahuje sociolingvistický výskum zameraný na zistenie postojov seniorov k anglicizmom v slovenčine. Terénny výskum bol realizovaný formou rozhovorov so staršími ľuďmi. Na základe interpretácie výsledkov je možné skonštatovať, že na postoje seniorov vplývajú najmä faktory ako aktívny životný štýl, stýkanie sa s mladšími komunikačnými partnermi (najmä s vnukmi) a anglická jazyková kompetencia. Výsledky výskumu naznačili, že vybranej časti seniorov je potrebné nové výrazy anglického pôvodu priblížiť, a preto sa v závere monografie nachádza návrh *Príručného slovníka anglicizmov pre seniorov*.

The subject of the publication is the language of current Slovak senior citizens. In order to get to know the language of older people, we need to know them, their identity, which is influenced, among other things, by their standardized image in contemporary Slovak linguistic and cultural environment. Therefore, one of the aims of the dissertation is to characterize the current discourse on old people in Slovak. The first part of the dissertation contains the characteristics of the image of older adults based on the analysis of material from the field of phraseology, advertising, SNK (Slovak National Corpus) and political expressions. Part of the work is also the characterisation of language of ageism, which also influences (language) behaviour of the elderly. In my work I pay attention to the interconnection of the standardized picture of old people and their language with their real (language) behaviour. The primary aim of the final work is to interpret the language attitudes of selected old people to anglicisms in the Slovak language. In the globalization I regard the probe into the language of the elderly as an important part of sociolinguistic research, whereby society can then respond more adequately to the specific needs of the old people and can prevent the manifestations of disadvantage or ageism. The second half of the thesis therefore contains sociolinguistic research aimed at identifying the attitudes of elderly to anglicisms in Slovak. I conducted field research through interviews with older people. Based on the interpretation of the results, I can say that the attitudes of elderly were influenced mainly by factors such as active lifestyle, contact with younger communication partners (especially with grandchildren) and English language competence. The results of the research indicated that some older people would benefit from explanations of some new words in Slovak language of English origin, and therefore I propose a *Dictionary of anglicisms for the elderly* at the end of the dissertation.

## POĎAKOVANIE

Ďakujem všetkým, ktorí ma počas tvorby mojej práce podporovali. Predovšetkým kolegyniam a kolegom z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Menovite ďakujem prof. PhDr. Slavomírovi Ondrejovičovi, DrSc.

Ďakujem zároveň vyučujúcim, ktorí ma v rámci môjho štúdia na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave podporovali a vyjadrením svojho odborného názoru výrazne prispeli k môjmu vedeckému vývoju. Menovite prof. PhDr. Oľge Orgoňovej, CSc., a Dr. h. c.

prof. PhDr. Jurajovi Dolníkovi, DrSc.

Zároveň ďakujem všetkým respondentkám a respondentom, ktorí mi vyjadrením svojich (jazykových) postojov dovolili spoznať ich svet.

## PREDHOVOR

Predkladaná monografia sa venuje jazyku staršej generácie. Jazyku seniorov<sup>1</sup> sa doposiaľ nevenovala taká pozornosť ako jazyku mládeže či jazyku dospelých. Dlhو prevládala tendencia redukovať vývoj človeka a zmeny v jeho živote predovšetkým na biologické a fyzické procesy. Zmeny v procese starnutia však nespočívajú iba v biologickom procese, ale rovnako sú výsledkom pôsobenia prostredia, ako aj psychologických a sociálnych vplyvov.

Empirická časť publikácie sa zameriava na výskum postojov vybraných seniorov k anglicizmom v slovenskom jazyku. Anglicizmom venujeme (osobitú) pozornosť, pretože súčasťou jazykovej reality v našich podmienkach je v súčasnosti prítomnosť nových pomenovaní, prevzatých najmä z angličtiny, ktorá je jazykom globalizácie. Najvýraznejšie sa globalizácia prejavuje v nových technológiách, nových trendoch životného štýlu, nových komunikačných kanáloch a médiách alebo nových umeleckých formách. Aktéri verejného diskurzu<sup>23</sup> už viac-menej rátajú so znalosťou angličtiny, čo sa zreteľne ukazuje najmä v reklame, administratíve a politike, ale aj kinematografii (zahraničná filmová produkcia premietaná v angličtine či inom cudzom jazyku s titulkami), vzdelávaní na všetkých stupňoch a, samozrejme, aj vedeckej sfére. Angličtina sa stala povinnou v rámci výučby na slovenských školách, čím sa zároveň stáva súčasťou každodennej komunikácie (nielen) najmladších používateľov jazyka. Práve preto sú anglicizmy dôležitým a potrebným predmetom záujmu v rámci výskumu postojov súčasných seniorov.

Obraz seniorov sa v čase globalizácie relativizuje, keďže sa kvalitatívne mení aj vnútorná štruktúra (stúpa podiel aktívnych seniorov) tejto sociálnej skupiny. Súčasťou formovania adekvátneho postoja spoločnosti k seniorom je prekonávanie tradičných postojových vzorcov často spájaných so stereotypmi<sup>4</sup>, rôznymi druhmi predsudkov<sup>5</sup> alebo až „geronto-

<sup>1</sup> V monografii využívam na označenie staršej generácie generické maskulínium, a to najmä v podobe *senior/seniori*. Týmto označením však myslím aj seniorov, aj seniorky, čiže príslušníkov, aj príslušníčky staršej generácie. Okrem generického maskulína používam aj rodovo neutrálne označenie príslušníkov staršej generácie ako *starí ľudia*, *starší ľudia* či *starší dospelí*.

<sup>2</sup> Extenzia pojmu diskurz je rozsiahla. Diskurz chápem ako typ sociálneho konania, ktorý sa zúčastňuje na vytváraní sociálnej reality (Orgoňová – Bohunická, 2013, s. 52). Dôležité je, že diskurz je sociálny konštrukt, ktorý je štandardizovaný a ovplyvňuje vnímanie spoločenskej reality. Bližšej charakteristike diskurzu sa venujem v kapitole 3.1 Diskurz o diskurznej analýze.

<sup>3</sup> Za verejný diskurz považujem tie verejné prejavy, ktoré môžu vplývať na väčšie množstvo recipientov prostredníctvom masovo-komunikačných prostriedkov, napr. politický diskurz, mediálny diskurz a pod.

<sup>4</sup> Stereotyp vnímam ako ustálený komplex predstáv, ktoré majú príslušníci spoločenských skupín o sebe (autostereotyp) alebo o iných, napr. etnické, rasové, vekové stereotypy a iné. Väčšinou môžeme stereotypy označiť za jednostranný a schematický obraz nejakej veci v ľudskom vedomí, vďaka sprostredkovanej tradovanej skúsenosti iných a osvojený väčšinou skôr, než človek daný jav sám osobne spozná. Vekové stereotypy sú štandardizované vlastnosti spájajúce sa so skupinami osôb na základe ich veku, napr. stereotypy o deťoch (všetci sú hraví), o mladých (neskúsení), o starých (sú konzervatívni, nevyznajú sa v modernej technológii a pod.).

<sup>5</sup> Predsudok je predčasný úsudok, ktorý pramení z emócií, sympatií/antipatií a vychádza z nadmernej kategoriálnej generalizácie. Je to zaužívaný názor, postoj k istým spoločenským javom, obyčajne hlboko zakorenený, ktorý sa zakladá na stereotypoch. Predsudky zakladajúce sa na negatívnych stereotypoch spočívajú

fóbiou“ a prejavmi ageizmu<sup>6</sup>. Cieľom hľadania adekvátneho postoja k seniorom je, aby v spoločnosti nedochádzalo k minorizácii, marginalizácii či inej forme sociálneho znevýhodnenia občanov z dôvodu veku. Predpokladom toho je však lepšie poznanie danej generáčnej skupiny, ktorá už nie je natoľko homogénna ako kedysi, pretože súčasná nehomogenita je výsledkom prebiehajúcich spoločenských zmien<sup>7</sup>. Aj staršie generácie sú zasiahnuté spoločenským vývojom a technologickým pokrokom, digitalizáciou a inými faktormi, s ktorými sa musia vyrovnávať. Predpokladám, že v komunikácii a vo verbálnom správaní seniorov sa významne odráža spôsob, akým reagujú na vonkajšie podnety. Preto sonda do jazyka seniorov je dôležitou súčasťou sociolingvistického výskumu, na základe ktorého potom spoločnosť môže adekvátnejšie reagovať na špecifické potreby seniorov a môže predchádzať prejavom znevýhodňovania či ageizmu. Princíp inklúzie sociálne či vekovo znevýhodnených ľudí do modernej spoločnosti vytvára aj spoločenskú objednávku na výskum ich komunikácie a verbálneho správania.

Nepochybujem, že seniori na podnety súčasnosti reagujú a že reagujú možno inak než kohorty mladej a strednej generácie. Predpokladám, že odlišnosť v jazykovom správaní seniorov môže spočívať v čase odozvy, teda že nové výrazy, slovné spojenia a iné druhy jazykových inovácií sa do verbálneho prejavu seniorov dostávajú pomalšie a v menšom rozsahu než do komunikácie mladších a ekonomicky aktívnych ľudí. Práve preto v záujme sociálnej inklúzie starších ľudí do modernej spoločnosti a na základe výsledkov výskumu na záver práce ponúkam možnosť, ako pribúdajúce nové výrazy anglického pôvodu priblížiť (nielen, ale predovšetkým) starším dospelým.

---

v záporných emóciách, naopak, predsudky, ktoré sú ovplyvnené pozitívnymi stereotypmi, vnímam ako pozitívne predsudky. Pozitívne predsudky sa vyskytujú skôr medzi príslušníkmi jednej sociálnej skupiny (v rámci „ingroup“), kým negatívne predsudky sú typické skôr medzi príslušníkmi rozličných skupín. Ako príklad je možné uviesť diskrimináciu seniorov na pracovnom trhu, keď potenciálnym zamestnávateľom je príslušník majority (v prípade seniorov mladý človek). Zamestnávateľ vychádzajúc zo štandardizovaných stereotypov viažucich sa so seniormi (horší zdravotný stav, pasívnosť, konzervatívnosť – v zmysle nič nové sa naučia) neprijme seniora na pracovné miesto napriek tomu, že ten je odborne kvalifikovaný a skúsený.

<sup>6</sup> Ageizmus je diskriminácia na základe veku. Súhlasím s definíciou ageizmu L. Vidovičovej (2008, s. 113), ktorá charakterizuje ageizmus ako ideológiu zakladajúcu sa na „zdieľaní presvedčenia o kvalitatívnej nerovnosti jednotlivých fáz ľudského životného cyklu, manifestovanú prostredníctvom procesu systematickej, symbolickej aj reálnej stereotypizácie osôb a skupín na základe ich chronologického veku a/alebo na ich príslušnosti k určitej generácii.“

<sup>7</sup> „V meniacich sa spoločnostiach sa neodlišujú len mladí od starých, ale vo viacerých ohľadoch aj súčasní starí od predchádzajúcich starých i od nasledujúcich starých“ (Krivý, 2013, s. 384).

# OBSAH

<b>PREDHOVOR</b> .....	7
<b>ÚVOD</b> .....	13
<b>1 KTO JE SENIOR?</b> .....	15
1.1 Vnímanie niekoho ako seniora z rôznych hľadísk.....	16
1.1.1 Biologický vek.....	16
1.1.2 Kalendárny (chronologický) vek.....	17
1.1.3 Spoločenské vnímanie seniorov .....	18
1.1.4 Sebavnímanie (sebaobraz).....	21
1.2 Zhrnutie .....	23
<b>2 CIELE</b> .....	25
<b>3 DISKURZ A DISKURZNÁ ANALÝZA</b> .....	26
3.1 Diskurz o senioroch .....	26
3.1.1 Podoby diskurzu o senioroch v slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí .....	31
3.2 Prístupy kritickej diskurznej analýzy .....	33
3.3 Kolokácie podstatných mien <i>senior, dôchodca, penzista, babka, dedko</i> v databáze SNK.....	34
3.3.1 Synonymá <i>senior, dôchodca, penzista</i> .....	34
3.3.2 Deminutíva <i>babka a dedko</i> .....	37
3.3.3 Zhrnutie korpusovej analýzy .....	37
3.4 Obraz staroby a seniorov v slovenskej frazeológii .....	38
3.4.1 Zhrnutie analýzy frazém.....	44
3.5 Obraz seniorov v slovenskej reklame.....	45
3.5.1 Zhrnutie analýzy reklám.....	52
3.6 Obraz seniorov v politickom diskurze.....	53
3.6.1 Zhrnutie analýzy politického diskurzu.....	56
3.7 Obraz starého človeka v súčasnom jazykovo-kultúrnom prostredí na základe analyzovaného diskurzu.....	57
<b>4 JAZYK SENIOROV V KONTEXTE LINGVISTIKY ALEBO GERONTOLINGVISTIKA</b> .....	59
4.1 Výskumy jazyka seniorov doma a v zahraničí.....	59
4.2 Vyjadrovanie seniorov ako tzv. „vekový štýl“ .....	60
4.2.1 Lexika seniorov.....	61
4.3 Štyri koncepty vo výskume seniorov .....	62
4.3.1 Skúmanie jazykových postojov seniorov.....	92

4.4	Jazykový ageizmus v komunikácii so seniormi alebo tzv. patronizujúci štýl reči .....	64
<b>5</b>	<b>SOCIOLINGVISTICKÝ VÝSKUM – ROZHOVORY S PRÍSLUŠNÍKMI STARŠEJ GENERÁCIE</b> .....	67
5.1	Výskum, výskumná vzorka, metódy a realizácia výskumu.....	67
5.2	Interpretácia rozhovorov podľa tematických celkov .....	74
5.3	Diskusia.....	86
5.4	Záverečné zhodnotenie .....	88
5.5	Ďalšie osobitosti zistené v prejavoch seniorov .....	89
<b>6</b>	<b>AKO NOVÉ VÝRAZY CUDZIEHO PÔVODU PRIBLIŽIŤ STARŠÍM DOSPELÝM</b> .....	93
6.1	Rozumejú seniori anglicizmom? .....	93
6.2	<i>Príručný slovník anglicizmov pre slovenských seniorov</i> .....	94
6.2.1	Diskusia k slovníku.....	96
	<b>ZÁVER</b> .....	100
	<b>POUŽITÁ LITERATÚRA</b> .....	104
	<b>Prílohy</b> .....	114
	Príloha č. 1 Zoznam najčastejších vekových stereotypov o slovenských senioroch v 21. storočí .....	114
	Príloha č. 2 Poďakovanie respondentom.....	114

## ZOZNAM TABULIEK

Tabuľka 1 Kolokácie výrazov senior, dôchodca, penzista .....	35
Tabuľka 2 Kolokácie podstatných mien seniorka, dôchodkyňa a penzistka .....	36
Tabuľka 3 Kolokácie výrazov babka a dedko .....	37
Tabuľka 4 Ukážka stavby hesla z rakúskeho slovníka v rámci témy Počítače.....	97
Tabuľka 5 Ukážka stavby hesiel z prvej alternatívy stavby hesla.....	97
Tabuľka 6 Ukážka druhej alternatívy stavby hesla.....	99

## ZOZNAM OBRÁZKOV

Obrázok 1 Zobrazenie senioriek ako klebetných žien.....	44
Obrázok 2 Mária – Klientka 4life Direct v reklame životného poistenia Moji Blízki .....	48
Obrázok 3 Seniorka vo svojej skrytej miestnosti, v ktorej má svoje tajné zbrane.....	49
Obrázok 4 Seniorka z reklamy na Slovakia chips – Kotlíkové.....	50
Obrázok 5 Senior v reklame na krém Corega.....	52

## ZOZNAM SKRATIEK

CDA	– Kritická diskurzna analýza
F	– frekvencia
KSSJ	– Krátky slovník slovenského jazyka (2003)
LGBTI	– lesby, gejovia, bisexuálne, transrodové a intersexuálne osoby
nar.	– narodený
SAS	– politická strana Sloboda a Solidarita
SNK	– Slovenský národný korpus
SSSJ	– Slovník súčasného slovenského jazyka
WHO	– World Health Organization (Svetová zdravotnícka organizácia)





## ÚVOD

Publikácia sa skladá zo šiestich obsahovo na seba nadväzujúcich kapitol. Prvá kapitola práce zahŕňa viacero pohľadov na otázku, kto je senior. Táto časť publikácie prináša charakteristiku rôznych aspektov pri odpovedaní na mnou položenú otázku, pretože niekoho môžeme vnímať ako seniora na základe jeho biologického veku, kalendárneho (chronologického) veku, spoločenského vnímania, sebaobrazu seniora či jeho osobnosti atď. Táto kapitola má transdisciplinárny charakter. Je prepojená s viacerými disciplínami (psychológia, sociálna psychológia, sociológia, lingvistika, história, filozofia, lekárske vedy).

Druhá kapitola obsahuje základné ciele monografie, a to charakteristiku diskurzu o senioroch v rámci súčasného jazykovo-kultúrneho prostredia<sup>1</sup> a interpretáciu postojov seniorov k anglicizmom v slovenčine zistených prostredníctvom sociolingvistického výskumu.

Tretiu kapitolu tvorí analýza diskurzu s cieľom charakterizovať obraz seniorov v súčasnom slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí. Teoretické inšpirácie pri charakteristike základných pojmov ako diskurz a disciplinárny charakter spoločnosti a pod. pochádzajú predovšetkým z filozofických prác M. Foucaulta (1994, 2002, 2005) a prác dolníkovskej školy (Dolník, 2009, 2012, 2015; Faragulová, 2015, 2016; Orgoňová – Bohunická, 2006, 2013, 2015). Priblíženiu obrazu seniorov v diskurze venujem značnú pozornosť, pretože štandardizované sociálne roly v spoločnosti (a s nimi spájajúce sa stereotypy) ovplyvňujú na základe odzrkadleného modelu hodnotenia<sup>2</sup> aj zmýšľanie, seba-percepciu a následne seba-reprezentáciu či jazykové správanie týchto ľudí. Obraz o senioroch v diskurze a jazyk seniorov by sa preto nemali vnímať oddelene, ale ako jeden prepojený celok s týmito dvomi primárnymi zložkami, ktoré sa navzájom ovplyvňujú<sup>3</sup>. Charakteristiky seniorov na základe odbornej literatúry v monografii neuvádzam deskriptívne, ale dané charakteristiky prehodnocujem cez prizmu súčasnej hypermodernej doby<sup>4</sup>. Vnímanie seniorov v spoločnosti sledujem na základe interpretácie výsledkov z databázy Slovenského národného korpusu (ďalej len SNK)<sup>5</sup>, v ktorej pozornosť venu-

<sup>1</sup> Pojem jazykovo-kultúrne prostredie vnímam ako termín vzťahujúci sa na konkrétne prostredie s istou kultúrou a jazykom, napr. slovenské jazykovo-kultúrne prostredie, maďarské, čínske či španielske jazykovo-kultúrne prostredie. Termín sa používa v rámci pragmatickej jazykovedy a naznačuje prístup, na základe ktorého sa jazyk nevníma oddelene od kultúry. V kontexte jazykového relativizmu (Humboldt, Sapir, Whorf atď.) je v každom jazyku osobité videnie sveta, ktoré závisí od kultúry a konkrétnej doby. Intergeneračné postoje sa naprieč dejinami neustále menili. Boli ovplyvňované hlavne panujúcimi spoločenskými postojmi. V niektorých obdobiach išlo o pozitívne, v iných o negatívne postoje.

<sup>2</sup> Na základe modelu odzrkadleného hodnotenia (Brown, 1998) aké očakávanie má spoločnosť s našou sociálnou rolou, identitou, takú predstavu o sebe máme my sami. Takýmto spôsobom potom spoločnosť spoluvytvára našu (vekovú identitu). Pozeráme sa na seba očami druhých, čo ovplyvňuje naše správanie takým spôsobom, že sa správame podľa týchto stereotypov (bližšie pozri podkapitolu 1.1.4).

<sup>3</sup> Ak je v spoločnosti štandardizovaný stereotyp, že seniori neovládajú modernú technológiu a nepoznajú teda ani výrazy, ktoré sa s touto technológiou spájajú, tak sa budú správať týmto spôsobom. V komunikácii sa to prejavuje napr. vetou: *My starí túto novú techniku už neovládame a ani sa to už nenaučíme.*

<sup>4</sup> Hypermodernú dobu podľa G. Lipovetského charakterizuje individualizmus (2013). V súčasnosti stojím v centre individuálny jedinec s jeho rôznymi vlastnosťami a nie kolektív s jednotným, resp. podobným myslením. Kolektív bol v popredí v predošlých dobách, napr. v socializme.

<sup>5</sup> Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupné na: <http://korpus.juls.savba.sk>

jem najfrekventovanejším kolokáciám<sup>6</sup> spájajúcim sa so synonymami označujúcich staršieho človeka (*senior, dôchodca, penzista, dedko, babka*). Keďže obraz seniorov v jazyku sa konštruje aj na základe tradície, istých stereotypov meniacich sa len veľmi pomaly, pozornosť venujem aj obrazu starších ľudí v slovenskej frazeológii, pretože frazémy považujem za ustálené slovné spojenia obsahujúce prejavy kultúry. Nevynechávam ani analýzu mediálneho diskurzu, konkrétne reklám, keďže zobrazovanie starých ľudí v médiách môže reflektovať a tvarovať postoje i presvedčenie ľudí o tejto skupine. Politický diskurz o senioroch je veľmi dôležitý pri vytváraní obrazu o senioroch a taktiež odzrkadľuje postavenie seniorov v spoločnosti. Preto v tejto časti venujem pozornosť aj analýze politického diskurzu o senioroch.

Kým štandardizované predstavy o senioroch tvoria tretiu kapitolu práce, štandardizované predstavy o jazyku seniorov tvoria štvrtú kapitolu. V tejto časti publikácie sa mi stali inšpiráciou predovšetkým zahraničné zdroje, napr. české (Hoffmannová – Müllerová, 2007; Hoffmannová – Zeman, 2007; Pokorná, 2010), nemecké (Fiehler, 1996; Fiehler – Thimm, 2003), anglické (Kramer, 2003; Jönson, 2013; Gendron – Welleford – Inker, 2016) alebo maďarské (Veszelszki, 2016). Súčasťou tejto časti práce je okrem teoretických východísk zameriavajúcich sa na jazyk seniorov aj charakteristika jazykového ageizmu v diskurze o senioroch. Jazykový ageizmus je v spoločnosti štandardizovaný, a preto výrazne ovplyvňuje jazyk seniorov.

Centrálnym obsahom piatej kapitoly sú výsledky terénneho sociolingvistického výskumu. Keďže seniori nežijú v uzavretom priestore, ktorý by bol oddelený od súčasnej jazykovej reality, tak sa stretávajú s novými, zväčša anglickými jazykovými prvkami. Primárnym cieľom výskumu je interpretácia jazykových postojov<sup>7</sup> vybraných seniorov k týmto anglicizmom v slovenčine. Jazykové prejavy seniorov boli získané prostredníctvom sociolingvistického výskumu realizovaného formou rozhovorov. V tejto časti interpretujem nielen ich postoje a to, čo na ich formovanie vplyva (ich osobnosť, sebaobraz, štandardizované postoje v spoločnosti), ale analyzujem aj ich jazykový prejav z lexikálneho hľadiska. Sledujem, aké jazykové jednotky používajú, ako je ich prejav ovplyvnený dnešnou hypermodernou dobou a globalizáciou.

Šiestu, poslednú kapitolu monografie tvorí charakteristika *Príručného slovníka anglicizmov pre seniorov* (2020). Daná publikácia by mohla byť alternatívou, ako nové výrazy cudzieho pôvodu priblížiť starším dospelým.

<sup>6</sup> Kolokácia – dve alebo viac samostatných lexikálnych jednotiek, ktoré sa zvyčajne používajú spolu; ustálené slovné spojenia (porov. *Slovník súčasného slovenského jazyka H – L*, 2011).

<sup>7</sup> D. Crystal (1997, s. 215) definuje pojem jazykové postoje ako pocity ľudí voči materinskému alebo cudziemu jazyku.

## 1 KTO JE SENIOR?

Na pomenovania príslušníkov najstaršej generácie sa v odbornom diskurze vyskytuje viacero synonym. V súčasnosti sa frekventovane používa výraz *senior*<sup>8</sup>. Jeho časté používanie tkvie pravdepodobne v tom, že dané pomenovanie v porovnaní s ostatnými označeniami starších ľudí pôsobí eufemisticky (Hoffmannová – Zeman, 2007, s. 10). R. Čornaničová (2007, s. 10) konštatuje, že pojem *senior* sa používa ako významovo neutrálny termín nahradzujúci alebo zastrešujúci iné terminologické vymedzenia, ktoré vznikli na pôde lekárskejších, psychologických, sociologických a iných vedných disciplín na označenie človeka staršieho a starého veku. Odborný ekvivalent výrazu *senior* je napr. pomenovanie *geront*<sup>9</sup>, ktorý označuje osobu v postproduktívnom veku, staršieho človeka<sup>10</sup> (Bartalošová, 2018, s. 294). Etymologicky je pojem odvodený od gréckeho γέρονς – *gerón* (starý človek). Osobitne sa tento výraz používa síce zriedkavo, avšak daný výraz je dôležitý aj z toho hľadiska, že je fundujúci pre pomenovanie lekárskejších vied (gerontológia), sociálnych vied (sociálna gerontológia)<sup>11</sup>, či formujúceho sa odvetvia lingvistiky („gerontolingvistika“) (Bartalošová, 2018, s. 294). Treba však skonštatovať, že výraz *geront* sa používa aj v bežnom jazyku, napr. *Sú tam samí geronti, ty si takisto geront*. V tomto prípade môže mať daný výraz nielen vecný význam, ale aj pejoratívny nádych. Azda preto sa dnes v odbornom diskurze oveľa častejšie používa pojem *senior*, ktorý aj v bežnom diskurze má neutrálny význam. Ďalší výraz, ktorý sa v odbornej literatúre vyskytuje najzriedkavejšie, je pomenovanie *starší dospelí*. Pojem pochádza z americkej tradície a vyskytuje sa v spojení: *jazyk starších dospelých* ako doslovný preklad z angl. *elderly adults' speech* (Kemper, 1987). V predkladanej publikácii sa využívajú ako synonymá označenia *seniori*, *ľudia staršej generácie*, *starší ľudia*, *starší dospelí* a iné<sup>12</sup>.

Okrem synonymického označenia príslušníkov staršej generácie sa v diskurze stretávame aj s rôznymi pomenovaniami obdobia staroby. Frekventované je slovné spojenie *tretí vek*<sup>13</sup>, ktoré vzniklo doslovným prekladom z franc. „troisieme age“ (porov. Čornaničová, 1998). Daný pojem sa rozšíril aj v bežnom diskurze<sup>14</sup>, napr. *Univerzita tretieho veku*, *Akadémia tretieho veku*, *Dom tretieho veku*<sup>15</sup>. Môžeme sa stretnúť aj

<sup>8</sup> V databáze Slovenského národného korpusu sa výraz *senior* nachádza v 52 262 prípadoch. Tento výsledok nezahŕňa len odborný diskurz.

<sup>9</sup> V databáze Slovenského národného korpusu sa výraz *geront* nachádza len v 306 prípadoch.

<sup>10</sup> Porov. *Slovník súčasného slovenského jazyka A-G*.

<sup>11</sup> Sociálna gerontológia sa venuje spoločenským, ekonomickým, legislatívnym a iným aspektom života v starobe.

<sup>12</sup> Všetky synonymá používam v zmysle označenia ľudí nad 65 rokov. Používam viacero pomenovaní, pretože tento postup považujem za humánnejší. S odborným diskurzom sa síce spája presné zadefinovanie všetkých kľúčových pojmov, významová presnosť, v prípade seniorov však nechcem pristupovať k seniorom len ako k predmetu výskumu, ktorý presne zadefinujem, ale ako k ľuďom. Všetky synonymá môžu mať odlišné významové odtienky, avšak všetky označenia sú neutrálne. Nevnímam negatívne, že ich nepomenúvam len jedným označením.

<sup>13</sup> V Slovenskom národnom korpuse sa slovné spojenie *tretí vek* nachádza v 4 462 prípadoch.

<sup>14</sup> V rámci bežného diskurzu mám na mysli prejavy neodbornej, laickej verejnosti.

<sup>15</sup> Príklady sú uvádzané z databázy SNK: Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupné na: <http://korpus.juls.savba.sk>

s rozdelením a označením obdobia staroby ako *tretí vek* a *štvrtý vek*, pričom *tretí vek* označuje obdobie do 74 rokov a *štvrtý vek* od 75 rokov vyššie (porov. napr. M. Petrová Kafková, 2013). Ďalšie frekventované označenie, ktoré sa skôr vyskytuje v bežnom diskurze, je obrazné pomenovanie *jeseň života*<sup>16</sup>. Často sa s ním môžeme stretnúť ako s označením zariadenia pre seniorov, napr.: *Jeseň Života – Domov Dôchodcov*, *Dom jesene života*, *Jeseň života* atď.

Čo sa týka zastúpenia staršej generácie na Slovensku, podľa sčítania obyvateľstva z roku 2011<sup>17</sup> žilo na Slovensku spolu až 994 597 seniorov, z toho 704 205 ľudí v kategórii 60 – 74 rokov, 276 592 starších ľudí v skupine 75 – 89 rokov a 13 800 v kategórii 90 rokov a viac. Index starnutia<sup>18</sup> sa od roku 2001 postupne zvyšuje a v roku 2012 dosiahol hodnotu 85,5 (takmer 86 obyvateľov vo veku 65+ pripadalo na 100 detí vo veku 0 – 14 rokov); index starnutia mužov v roku 2012 bol 63,2; index starnutia žien v roku 2012 mal hodnotu 109,1<sup>19</sup>.

## 1.1 Vnímanie niekoho ako seniora z rôznych hľadísk

Základnou otázkou je, kedy môžeme o niekom hovoriť, že je senior. Odpoveď na túto otázku vôbec nie je taká jednoznačná. Je viacero aspektov v rámci odpovedí na túto otázku, ktorým sa v tejto kapitole bude venovať pozornosť. Pri vnímaní niekoho ako seniora nejde len o zohľadnenie biologických zmien či kalendárneho veku, ale aj o seba-poňatie a predovšetkým o spoločenské vnímanie danej osoby (porov. Čeledová – Kalvach – Čevela, 2016, s. 12).

### 1.1.1 Biologický vek

Ako ukazovatele biologického veku sa môžu vnímať všeobecne biologické kvality či objektívny stav fyzického vývinu. K biologickým osobitostiam pri vnímaní staroby patria aj vonkajšie znaky, ktoré sú v spoločnosti označované ako prejavy staroby (Sak – Kolesárová, 2012, s. 25). Sú to napr. šedivé vlasy, vrásky a pod. Dnes sa biologické definície využívajú hlavne v lekárskejších vedách.

Existuje viacero rozličných definícií staroby, ktoré sa zakladajú na biologickom princípe, napr. definícia vnímajúca ako seniorov tých ľudí, ktorým poklesla ich rozmnožovacia schopnosť. Takáto definícia by však mala za následok, že by už niektoré štyridsaťpäťročné ženy dosiahli vek staroby, ale niektorí muži by tento vek nedosiahli ani po dovŕšení svojich deväťdesiatich rokov (Kohrt – Kucharczik, 2003, s. 28 – 29).

<sup>16</sup> V databáze SNK sa slovné spojenie *jeseň života* vyskytuje v 2508 prípadoch.

<sup>17</sup> Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Tabuľka č. 114 Obyvateľstvo podľa pohlavia, rodinného stavu a veku. Dostupné na: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>

<sup>18</sup> Index starnutia – počet osôb vo veku 65+ na 100 detí vo veku 0 – 14 rokov. Index starnutia sa používa na medzinárodné porovnávanie vekovej štruktúry obyvateľov.

<sup>19</sup> Rada vlády SR pre práva seniorov. Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020, s. 8.

### 1.1.2 Kalendárny (chronologický) vek

Kalendárny vek môže byť v rozpore s vekom biologickým, či sociálnym vekom. B. Balogová (2009b, s. 11) uvádza, že ideálny stav je, ak sú biologický a chronologický vek v súlade.

Podľa L. Čeledovej, Z. Kalvacha a R. Čevelu (2016, s. 14) je kalendárny vek typickým javom sociálneho konštruktú. Vekové ohraničenie skupiny starších dospelých nie je v odbornej literatúre jednoznačne vekovo vymedzené. V literatúre rôznych odborov zvyknú byť k starobe priradovaní ako 60-roční, tak 90-roční. Ohraničenie staroby ako obdobia, ktoré začína nástupom do dôchodku<sup>20</sup>, nie je dostatočné.

Pri stanovení dolnej hranice dochádza v priebehu vývoja ľudstva neustále k posunom. Kým v staroveku bol za starého človeka považovaný každý, kto dovŕšil 40 rokov, tak v roku 1890 to bol človek 50-ročný, v súčasnosti ide najčastejšie o dve hranice, a to buď 60, alebo 65 rokov.

WHO<sup>21</sup> a odborná literatúra (porov. napr. Sýkorová, 2007) delia skupinu seniorov na tri vekové kategórie, a to na čiastočnú starobu: 60<sup>22</sup> – 74 rokov (nar. 1954 – 1945), vysoký vek: 75 – 89 rokov (nar. 1944 – 1930) a dlhovekosť: 90 rokov a viac (nar. 1929 a skôr).

Ďalším rozdelením obdobia staroby je rozdelenie na seniorov do 74 rokov a od 75 vyššie. Takéto rozdelenia sú založené na priemernom veku, akého sa ľudia dožívajú (stredná dĺžka života). S podobným rozdelením sa stretávame u M. Petrovej Kafkovej (2013), ktorá člení obdobie staroby na *tretí vek* a *štvrtý vek*, pričom *tretí vek* chápe ako obdobie aktívneho a nezávislého života v starobe do 74 rokov a *štvrtý vek* ako starobu, ktorá je už zasiahnutá rôznymi chorobami, pasivitou a dotýka sa osôb od 75 rokov. S týmto rozdelením sa nestotožňujem, keďže mi evokuje časovú postupnosť, ktorá triedi seniorov na mladších a starších, pričom pre mladších seniorov je typická aktivnosť a pre starších chorobnosť a pasivnosť, čo znamená, že sa vekové stereotypy len posúvajú o pár rokov vyššie. Takéto myslenie nepodporuje heterogenitu seniorskej skupiny, ale delí ich na dve polovice, pričom prvej ešte dáva možnosť „odlišovať sa“ od stereotypov, avšak druhej, staršej už nie. To by znamenalo, že ak človek prekročí hranicu 75 rokov, dostane sa do roly starého seniora a budú sa naňho/bude na seba uplatňovať stereotypy, ktoré sa predtým uplatňovali na celú seniorskú skupinu od 60/65 rokov vyššie.

Kým vzorku jazyka mládeže<sup>23</sup> reprezentujú tínedžeri napr. od 13. do 19. rokov ich veku (porov. napr. Popovičová Sedláčková, 2013, s. 6), skupinu označovanú ako *seniori*

<sup>20</sup> Na Slovensku je dôchodkový vek u mužov narodených od 01. 01. 1957 v roku 2019 **62 rokov a 6 mesiacov**. Dôchodkový vek u žien narodených od 01. 01. 1957 je obdobný ako u mužov, len znížený v závislosti od počtu vychovávaných detí.

<sup>21</sup> WHO. *Proposed working definition of an older person in Africa for the MDS Project*. [online]. Dostupné na: <https://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/>

<sup>22</sup> Na rozdiel od uvedených autorov však posúvam hranicu staroby zo 60 na 65 rokov. Ohraničenie seniorského veku od 65 rokov uvádzajú V. Pacovský (1990), I. Stuart-Hamilton (1999) a H. Haškovcová (2010).

<sup>23</sup> Mládež je sociálno-demografická skupina obyvateľstva vo veku približne od 13/14 do 30 rokov. Nie je to pritom homogénna skupina: jej postoje, záujmy a požiadavky závisia predovšetkým od príslušnosti mladých ľudí k sociálnej skupine. V tomto období sa mladí ľudia začleňujú do sveta práce, osvojujú si spo-

tvoria ľudia vo vekovom rozmedzí od 60 rokov vyššie, čo sú desiatky rokov. Je zjavné, že ak obdobie staroby zahŕňa takýto veľký vekový rozptyl, tak uchopenie jazyka seniorov ako jedného celku je náročné. Z hľadiska komparácie by preto bolo užitočné, aby sa rozdelila etapa staršej dospelosti na viac vekových skupín. Pre účely tejto publikácie však beriem do úvahy len jeden vekový údaj, a to 65 rokov – vek, od ktorého administratívne označujem niekoho ako seniora. Z hľadiska vnímania niekoho ako seniora nechcem zdôrazňovať tento vek ako striktnú hranicu, keďže za dôležitú považujem individuálnosť každého seniora a rôzne faktory, ktoré vplývajú na osobnosť jednotlivca. Nechcem seniorov kategorizovať na základe ich veku, a preto si všímam iné charakteristiky, ktoré sú skôr typické pre koncept staroby ako sociálneho konštruktú, napr. sebaobraz, osobnosť konkrétneho seniora a pod. Dôležité je, že podobné rozdelenia slúžia len ako **informatívna pomôcka** a nie je žiaduce sa ich striktne pridržať a vnímať ich ako spoľahlivé ukazovatele daností jednotlivých seniorov. Stereotypy a predsudky spájajúce sa s danými vekovými kategóriami by mohli negatívne ovplyvniť výsledky výskumu. Stotožňujem sa s vyjadrením D. Kováča (2013, s. 46), že úradný, matričný vek je len administratívnym kritériom. Starnutie totiž prebieha individuálne.

### 1.1.3 Spoločenské vnímanie seniorov

Identity človeka sú sociálne konštruované (porov. Berger – Luckmann, 1999). Sociálne konštruovanie vekovej identity sa ukazuje ako silnejšie než biologické kritériá: starý je ten, koho za starého označia, čiže koho ako starého vníma spoločnosť. Keďže staroba je sociálne konštruovaná, tak konotácie spájajúce sa s obsahom pojmu staroba závisia od konkrétnej spoločnosti, kultúry, doby, v ktorej sa vybraný človek nachádza. Spoločenské okolie totiž výrazne ovplyvňuje vnímanie nás samých ako členov spoločnosti. Seniori, ako aj samotná staroba sa v rôznych kultúrach či etapách dejín rozlične vnímajú. Na kultúrnu rozličnosť vo vnímaní seniorov v súčasnosti poukazuje aj britský sociológ A. Giddens (2013, s. 286), ktorý hovorí o ázijských krajinách, kde si týchto ľudí vážia a vnímajú ich ako nositeľov historickej pamäti, múdrosti a, naopak, o amerických a britských krajinách, kde k nim pristupujú ako k neproduktívnym a závislým ľuďom, ktorí nedržia krok s dobou. Posledná vlastnosť vychádza z predpokladu, že starší ľudia už pravdepodobne nebudú mať vysokú technickú kvalifikáciu.

Spoločenské vnímanie seniorov závisí od postojov k tejto skupine v rámci konkrétneho jazykovo-kultúrneho prostredia v danej dobe. T. Kollárik označuje postoje za kľúčový pojem vysvetľujúci sociálne správanie ľudí (2004, s. 259), keďže postoje sú zdrojom a súčasne dôsledkom správania sa, sú produktom a súčasne determinantom vzťahu človeka k rôznym skupinám, napr. k iným národom, menšinám a pod. Postoj definuje ako naučenú predispozíciu reagovať na psychologický objekt konzistentným hodnotia-

---

ločenské normy a požiadavky, formujú svetonázor, zakladajú rodinu. Mládežník je definovaný pre špecifické účely zákonom ako osoba, ktorá dovŕšila vek najviac 30 rokov (§2 zákona č. 282/2008 Z. z.).

cim spôsobom (2004, s. 263). Čo sa týka ich rozdelenia, v sociálnej psychológii sa rozlišujú postoje akceptujúce, odmietavé a indiferentné. V ich štruktúre sa identifikujú tri zložky, a to kognitívna časť – vyjadrenie stupňa vedomostí o predmete postoja, napr. presvedčenie (v tomto prípade ide o negatívne stereotypy o senioroch), emocionálny komponent – vyjadruje emócie a citové vzťahy k predmetu postoja, napr. pocit (negatívny vzťah k starobe, starým ľuďom) a konatívna či behaviorálna zložka – ide o reakciu (apreciáciu), ktorá vyjadruje tendenciu konať v zmysle existujúceho postoja, čiže správanie (napr. diskriminácia seniorov) (tamže, 2004, s. 259).

V súvislosti s vytváraním postojov vzniká istá zjednodušená kognitívna schéma, ktorá nám pomáha utriediť inak diferencované okolie. Triedenie poznatkov na „dobré“ a „zlé“ postoje plní aj tzv. utilitárnu, resp. inštrumentálnu funkciu (Shavitt, 1989) a nadobúda aj funkciu vyjadrovania hodnôt (Bartalošová, 2018, s. 306 – 307). Celé skupiny ľudí, spoločenstvá, ba až kultúry, utvárajú svoju identitu na základe zdieľania postojov vyjadrujúcich ich ideológiu, svetonázor, spoločne vyznávané hodnoty. „Táto funkcia postojov je pevne previazaná s našou sociálnou kultúrou, ktorej normy skôr neakceptujú, než akceptujú zmenu postojov jednotlivca a skupín“ (Bartalošová, 2018, s. 307). T. Kollárik (2004, s. 265) uvádza, že zmeny postojov u ľudí sa spájajú skôr so stratou osobnej integrity až dôveryhodnosti než s osobným či skupinovým vývinom. Podľa J. Boroša (2001, s. 117) postoje takmer nezávisia od vrodenných činiteľov. Systém a štruktúru postojov si jednotlivec vytvára sám v procese vývinu, avšak deje sa tak v bezprostrednej súčinnosti s ostatnými ľuďmi (s rodinou, kamarátmi, učiteľmi, inštitúciami a pod.), čiže na jeho postoje vplýva kultúra aj spoločnosť.

J. Oravcová (2004, s. 168) upozorňuje na psychologickú funkciu postojov. Mať taký postoj, ktorý je v spoločnosti štandardizovaný, znamená prijímanie jedinca ako člena spoločnosti, spolupatričnosť, čo vplýva pozitívne na duševné zdravie jedinca. Podobne si konformné správanie vysvetľujú aj E. Aronson, D. R. Wilson a M. R. Akert (2004), ktorí tvrdia, že človek sa prispôsobuje spoločenským konvenciám a prijíma štandardizované postoje z potreby byť prijímaný (tzv. to be liked).

V tomto kontexte sú dôležité aj pojmy predsudok a stereotyp. Predsudok môžeme označiť za predčasný úsudok, ktorý má emocionálny charakter priazne alebo nepriazne (Allport, 2004, s. 38). Predsudky ovplyvňujú aj osobné skúsenosti, avšak väčšinou sa zakladajú na štandardizovaných postojoch a nie je pre ne typické kritické myslenie (Lašek, 2003, s. 88). Ak prevažujú negatívne postoje voči skupine, tak aj predsudky budú negatívne. V predkladanej práci sa venujem predovšetkým negatívnym predsudkom.

Stereotypy o senioroch sú stabilné a štandardizované v spoločnosti a významne vplývajú na postoje a predsudky k seniorom (porov. Koziaková, 2010, s. 56). Podľa W. Lippmanna (1922) sú stereotypy preto také stabilné, lebo pre ľudí je jednoduchšie prikloniť sa k názoru väčšiny. Zároveň dodáva, že verejný diskurz spoluvytvára postoje ľudí k danej entite. Ide napr. o politický diskurz o senioroch, mediálny diskurz o starých ľuďoch, či v súčasnosti aj diskurz o starších dospelých na sociálnych sieťach. Tieto stereotypy sa vo verejnom, či neverejnom diskurze permanentne opakujú, čím sa pre nás stávajú prirodzenými, normálnymi. V ich vnímaní sa stiera skutočnosť, že ide o sociálny konštrukt (Bočák, 2008, s. 35).



Intergeneračné postoje sa naprieč dejinami neustále menili. Boli ovplyvňované hlavne panujúcimi spoločenskými postojmi. V niektorých obdobiach išlo o pozitívne, v iných o negatívne postoje. V rámci pozitívnych môžeme hovoriť o rešpektovaní seniorov a oceňovaní ich životných múdrostí i skúseností. V minulosti bola tendencia chápať seniorov skôr ako nositeľov múdrosti a skúseností, a preto často práve títo ľudia tvorili vládu. E. Jarolímová (2007, s. 59) však uvádza, že ak starší ľudia chceli byť vnímaní ako múdri a skúsení, tak museli tieto vlastnosti dokázať. Negatívne postoje sa zakladali na predstave starých ľudí ako záťaže, keďže ich biologické zmysly sa znižovali a strácali svoju samostatnosť (porov. Čeledová – Kalvach – Čevela, 2016, s. 12).

V mladšej dobe kamennej (cca 15 000 až cca 10 000 pred Kr.) bola priemerná dĺžka života ohraničená cca na 40 rokov. Seniori (ak sa vôbec dožili vyššieho veku) boli vnímaní ako záťaž pre spoločnosť. Spoločnosť sa ich preto zbavovala najrôznejšími, častokrát aj krutými spôsobmi. Indiáni kmeňa Hopi ich nechávali v chatrči bez jedla a vody (Golecká, 2012, s. 13). V mladšej dobe kamennej, keď sa spôsob života pretransformoval od lovu zvierat k „agrárnemu“ spôsobu života (cca 5000 pr. Kr.), sa starý človek stal symbolom múdrosti, skúsenosti, prejavovala sa mu úcta. Ľudia sa naučili obrábať pôdu a chovať dobytok. Nástroje sa zdokonaľovali a staršie generácie sprostredkovali nadobudnuté skúsenosti mladšej generácii. Podľa L. Goleckej (2012, s. 13) môžeme konštatovať, že sa pestoval kult predkov. Kultúra predkov sa nezachovávala len v rámci odovzdávania pracovných skúseností, ale aj kultúrnych hodnôt, ktoré mali spočiatku formu magických a náboženských obradov. Spoločnosť uctievala predovšetkým starších lekárov a učiteľov. Ak niekto zomrel, rodina trúchlila niekoľko rokov, čo sa v niektorých prípadoch zachovalo až dodnes. L. Golecká (2012, s. 14) konštatuje, že v antike pokračuje kult úcty k starým ľuďom. Táto úcta pritom nebola len tradíciou, ale spoločenskou povinnosťou. Starší ľudia, ktorí dosiahli vek 60 rokov, boli sociálne a ekonomicky zvýhodňovaní. Boli oslobodení od platenia daní (Golecká, 2002, s. 14). V politickom systéme Sparty sa vyskytovala aj tzv. „rada starších“, ktorú tvorilo 28 mužov nad 60 rokov a dvaja králi. Táto rada mala poradnú a súdnu funkciu. V tomto období sa však vyskytovali aj negatívne postoje k starobe. Podľa B. Balogovej (2009b, s. 13) sa uvádza, že sa v tomto období chápala staroba ako choroba. D. Kováč (2013, s. 24) konštatuje, že tak ako v Sparte zhadzovali zle vyvinuté deti zo skaly, tak v starom Ríme zhadzovali starcov, ktorí už spoločnosti neprospeievali, z mostov do rieky. Takéto praktiky neboli ojedinelé. Stretávame sa s nimi aj v starovekom Mongolsku, kde nechávali seniorov napospas zveri, aby neuberali potravu mladým ľuďom. V období antiky sa len málo ľudí dožilo vyššieho veku ako 50 rokov. Viacero antických diel či už v sochárstve, výtvarnom umení alebo v literatúre vykresľovali starobu v jej naturalistickej podobe – zvráskavené ruky, zhrbené postavy, bezzubé a unavené tváre. L. Golecká (2012, s. 15) konštatuje, že Aristoteles upozorňoval na involučné zmeny v oblasti intelektu u starých ľudí, vďaka čomu by mali byť vylúčení z verejného života, pričom ich miesta by mali nahradiť mladší a výkonnejší ľudia. Čo sa týka iných kultúr v staroveku, tak v spomínanej Číne starnúcich ľudí rešpektovali, podobne ako aj v Egypte či v arabskom svete. Osobitne si vážili lekárov a učiteľov. Pre židovskú kultúru v starom Izraeli bola úcta k starším základnou povinnosťou. Išlo o súčasť spoločenskej etiky (Hegyí, 2010, s. 18). Na túto kultúru

nadväzovala aj kresťanská morálka (Kováč, 2013, s. 31). V 3. knihe Mojžišovej sa nachádza odporúčanie: „Pred šedivou hlavou povstaneš a budeš ctíť osobu starca a budeš sa báť svojho Boha.“ V Starom zákone sa môžeme stretnúť s úctou k rodičom a povinnosťou starať sa o nich aj v starobe. Štvrté z desiatich prikázaní znie: „Cti otca svojho i matku svoju.“

Pre stredovek boli typické morové epidémie, vojnové konflikty, nedostatky v oblasti hygieny či ťažké práce pre zabezpečenie základných životných podmienok. Tieto podmienky znížili dĺžku života o 10 – 15 rokov oproti predchádzajúcemu obdobiu. Priemerná dĺžka života bola 35 – 45 rokov (Golecká, 2012, s. 15). Tým, že dožitie vysokého veku bolo nepravdepodobné, tak obdobie staroby bolo považované za vzácne. Obdobie staroby sa označovalo aj ako vek múdrosti (Haškovcová, 2010, s. 51).

B. Balogová (2009b, s. 14) uvádza, že v stredoveku bola bežná magicko-kúzelnícka línia, v ktorej rôzni šarlatáni hľadali prostriedky na omladzovanie. Podobne L. Hegyi (2010, s. 18) konštatuje, že v stredovekej medicíne venovali dôležitú pozornosť prípravám elixíru mladosti. Cez prizmu dnešnej spoločnosti môžeme vnímať podobné pokusy ako pochybné „triky kúzelníkov“, ale treba dodať, že ani dnes nie sú podobné „pokusy“ zriedkavé. Môžeme si všimnúť viacero reklám propagujúcich rôzne krémy a prípravky, ktoré nám majú pomôcť omladnúť, alebo aspoň spomaliť biologické starnutie. Dnes pritom žijeme minimálne dvakrát dlhšie ako ľudia v stredoveku. Ľudia sa v súčasnosti dožívajú aj 80 až 90 rokov. V niektorých prípadoch aj viac.

V 18. storočí sa objavuje osvietenstvo a s tým spojené vyzdvihovanie ľudského rozumu, etiky či morálky. Seniorov vnímali ako úctyhodných (Balogová, 2005). Kým pre stredovek boli typické rôzne ochorenia, morové epidémie, pre osvietenstvo rozvoj medicíny a lekárske poznatky, ktoré výrazne zlepšili zdravotnú starostlivosť, liečbu, hygienické podmienky obyvateľstva. Keďže zdravie bolo lepšie, ľudia sa dožívali vyššieho veku.

Pri nástupe industriálnej spoločnosti a kapitalizmu vznikol nový typ diskriminácie – sociálna diskvalifikácia seniorov. Nároky na produkciu sa zvyšovali, aby sa zvýšil aj zisk, avšak seniori nemohli udržať pracovné tempo mladých (Golecká, 2012). Nazeranie na seniorov sa postupne menilo v druhej polovici 20. storočia, keď sa stretávame s technickým pokrokom. Postindustriálna spoločnosť je označovaná za informačnú. Vznikla nová technika, na ktorú vedela generácia mladých reagovať lepšie ako starší dospelí. Zmenil sa pohľad na starších ľudí, keďže informačné technológie sa stali súčasťou väčšiny profesií a seniori prestali byť v tomto zmysle ľuďmi, ktorí odovzdávajú múdrosť a skúsenosti mladšej generácii. L. Čeledová, Z. Kalvach a R. Čevela (2016, s. 12) konštatujú, že unikátne skúsenosti seniorov boli prekonané informačnými technológiami. Tento fenomén len posilnil negatívny diskurz o senioroch, a tým aj ageizmus, hlavne na úrovni diskriminácie na trhu práce<sup>24</sup>.

#### 1.1.4 Sebavnímanie (sebaobraz)

Pojem sebavnímanie alebo sebaobraz pochádza z angl. termínu self-concept. Môže sa síce zdať, že ide o súkromný jav, avšak je to kategória, ktorá je podmienená socio-

<sup>24</sup> Diskriminácii na trhu práce sa venujem v časti stereotypov o senioroch vo frazeológii (pozri podkapitulu 3.4 Obraz staroby a seniorov v slovenskej frazeológii).

kultúrne i situačne. Dôležitou zložkou sebapoňatia je sociálna rola (Myers a kol., 2010). Sebapoňatie seniorov je ovplyvnené spoločenským vnímaním staroby, resp. seniorov. V spoločnosti pretrvávajú tzv. vekové očakávania, na základe ktorých „by sa“ seniори mali správať „primerane svojmu veku“ (Balogová, 2009, s. 39). Spojenie „by mali“ – znamená konvencionalizovanú predstavu stavu, ako „by to malo byť“ v rámci sociokultúrneho priestoru a znamená to pre členov spoločnosti orientačnú istotu (porov. Dolník, 2015, s. 69). Odklon od tejto istoty vyvoláva u členov spoločnosti orientačnú neistotu a reakciu, ktorou chcú normalizovať svoje okolie, aby ho vedeli zasadiť do svojej orientačnej istoty. Vekové očakávanie môžeme označiť ako vekové stereotypy. Veková identifikácia je teda komplexný proces zapojenia sa človeka do sociálnej roly, v ktorom sú spoločensky „uznané“ vekové normy, stereotypy, správanie vhodné pre danú vekovú kategóriu (Hendricks, 1986, s. 15). Ide o uznanie svojej pozície v sociálnom, vekovo odstupňovanom systéme (Vidovičová, 2008, s. 42).

Sebavnímanie ľudí je spoluvytvárané na základe postojov spoločnosti k skupine, ktorej je daný človek súčasťou. V kontexte predkladanej publikácie máme na mysli štandardizované stereotypy spájajúce sa so sociálnou rolou starého človeka. Znamená to, že tieto roly sú sociálne konštruované. Ľudia sa okrem iného hodnotia na základe toho, ako ich vnímajú iní ľudia, ako ich vníma spoločnosť. Pozerajú sa na seba očami druhých. Tento jav sa označuje ako odzrkadľujúce hodnotenie (Brown, 1998, s. 2). Model odzrkadľujúceho hodnotenia ovplyvňuje správanie nás samotných a to, ako budeme vnímať ľudí okolo seba (tamže, 1998, s. 2).

S rolami sa spájajú v spoločnosti isté štandardizované očakávania: kognitívne, afektívne, behaviorálne. Najčastejšie sa stretávame s predpokladmi, že starý človek neovláda modernú technológiu, neovláda anglický jazyk, má konzervatívne postoje. Ľudia internalizujú stereotypy, charakteristiky, očakávania spájajúce sa s ich sociálnou rolou a podľa toho sa správajú (Brown, 1998, s. 21), napr. spoločnosť odo mňa očakáva, že ako senior budem konzervatívny, a tak sa budem podľa toho vyjadrovať. Pravdaže, je rozdiel medzi deklarovanými postojmi a reálnymi postojmi, napr. na jednej strane sa starý človek môže vyjadriť, že anglicizmy v slovenčine vníma veľmi negatívne, keďže sa to od „pravého Slováka“ a predovšetkým staršej generácie v spoločnosti očakáva, na druhej strane čo sa týka behaviorálnej oblasti postoja, tak ten istý senior môže používať vo svojom prejave tie anglicizmy, ku ktorým sa vyjadril negatívne. Deklaratívne postoje sú tie, ktoré sú spoločensky očakávané. Reálne sú tie, ktoré naozaj zastávame, podľa ktorých sa v reálnom živote riadime, správame.

Na základe toho verejné prezentovanie nás samých a nazeranie na seba očami „tých druhých“ je pre nás dôležitejšie ako naše súkromné správanie charakteristické individuálnymi prejavmi (Brown, 1998, s. 22). Keď sa dostaneme do novej sociálnej roly, začneme sa správať podľa charakteristík, ktoré sa spájajú s touto skupinou (napr. nastúpime do dôchodku a začneme sa správať ako „typický dôchodca“). To však neznamená, že ide o nekritické, pasívne prijímanie všetkých štítkov, ktoré sa spájajú s danou vekovou kategóriou. Ľudia spoluvytvárajú svoju sociálnu identitu. M. Hrozenská (2008, s. 43) konštatuje: „Keďže stereotypy týkajúce sa starnutia majú silnú tendenciu

byť akceptované samotnými seniormi, ageizmus sa prehľbuje a rozširuje aj medzi autostereotypmi v duchu teórie sebanaplňujúceho sa proroctva a Thomasovej teórie definície situácie – teda ak senior akceptuje predstavu seba samého ako menej výkonného, tak aj pracovný výkon bude mať tendenciu skutočne upadať.“ Dôležité zároveň je, že naše seba vnímanie súvisí s tým, ako sa cítime (Árochová – Golecká, 2004, s. 15 – 16). Ak sa senior stotožní s negatívnymi stereotypmi, bude to vplývať negatívne na jeho seba poňatie, zníži sa jeho sebaocenenie (Kružliak, 1995). Preto je potrebné brať do úvahy aj tieto externé vplyvy, keďže výrazne vplývajú na sebaobraz seniora.

D. Bromley (1974), či I. Stuart-Hamilton (1999), B. Balogová (2009b, s. 39 – 39), Z. Kalvach, L. Čeledová, R. Čevela (2016, s. 107) spomínajú päť typov osobností seniorov, ktorí sa rôznym spôsobom adaptujú na starobu:

**1. konštruktívny typ** – ide o aktívneho jedinca, ktorý sa teší zo života. Cestuje, je so sebou spokojný, je spoločenský, má zmysel pre humor a je samostatný.

**2. závislý typ** – tento typ osobnosti je, naopak, pasívny. Je nesamostatný a spolieha sa na iných. Nerád nadväzuje kontakty, ľahko sa unaví. Možno uviesť, že ak sa k starším ľuďom správame ako k nesebestačným ľuďom, ktorí vyžadujú pomoc iných pri každodenných činnostiach, pôsobíme na ich sebaobraz a znižujeme ich seba dôveru. Seniori si internalizujú tieto ageistické postoje a vžijú sa do danej roly. Budú pasívni, budú potrebovať pomoc od iných.

**3. obranný typ** – konzervatívny jedinec, ktorý má svoje city pod kontrolou. Je preňho dôležité, aby bol sebestačný a snaží sa ignorovať svoj vek.

**4. nepriateľský typ** – hostilná osobnosť, ktorá zvaľuje vinu za všetky neúspechy, či negatíva na iných, závidí mladosti, a preto sa k mladým správa nepriateľsky. Nevie sa zmieriť so starobou.

**5. sebanenávistný typ** – typ osobnosti, ktorý svoju nenávisť obrátil proti sebe. Cíti sa zbytočný, deprimovaný, vďaka čomu je pasívny. Je zmierený so starnutím, avšak nevidí v ňom nič pozitívne.

Tieto druhy osobností vplývajú na seba poňatie seniora a môj predpoklad je, že ovplyvňujú aj ich vyjadrovanie, ich jazyk, schopnosť spracovať, príp. používať nové, cudzie prvky. Myslím si, že aktívnejší seniori majú lepšie sebahodnotenie a k anglicizmom majú pozitívnejšie postoje a, naopak, pasívnejší seniori sú viac depresívni a majú tendenciu prepadať role seniora, ktorý je závislý od svojho okolia, cíti sa zbytočný a nepovažuje za potrebné osvojiť si nové, cudzie výrazy. Keďže títo seniori anglicizmy neovládajú, majú k nim negatívny postoj.

## 1.2 Zhrnutie

Na záver tejto časti sa teda vraciam k úvodu tejto kapitoly a kladiem základnú otázku: „Kto je senior?“.

Je možné skonštatovať, že na to, kto je v spoločnosti vnímaný ako senior, vplývajú hlavne štyri primárne faktory, a to **biologický vek** (biologické zmeny, choroby, vonkaj-

šie charakteristiky), **kalendárny vek** (administratívna veková hranica), ale aj **spoločenský obraz** o starobe a senioroch (štandardizované stereotypy, pričom tieto stereotypy sú časovo a kultúrne relatívne) a **sebapoňatie** seniora (typ osobnosti, či je človek aktívny/pasívny).

Práve vďaka uvedenému, nechcem definovať seniorov ako sociálnu skupinu, keďže si myslím, že definícia by mohla priblížiť len štandardizovaný obraz o senioroch. Sociálnu skupinu seniorov by v tomto prípade tvorili ľudia nad 65 rokov, na ktorých sa už prejavujú vonkajšie zmeny staroby ako šedivé vlasy, vrásky, resp. vnútorné zmeny ako rôzne psychické ochorenia (zábudlivosť, pomalšie reflexy), či iné atribúty ako konzervatívnosť, múdrosť, pasivita a iné. Je dôležité si uvedomiť heterogénnosť skupiny seniorov, kde sú veľké rozdiely medzi jednotlivcami. Podľa J. Hoffmannovej a J. Zemana (2007, s. 9) môžeme tieto rozdiely medzi jednotlivcami vnímať na úrovni sociálneho postavenia, začlenenia do spoločenského života, zdravotného stavu, telesnej a duševnej aktivity, pričom tieto rozdiely sú spôsobené okolnosťami priebehu života každého človeka i jeho prirodzenými predispozíciami. Je teda potrebné si uvedomiť relatívnosť kategórie „starých“. Homogenizácia a stereotypizácia seniorov a staroby je nebezpečná. Neodmietam striktné zovšeobecňovanie, avšak súhlasím s tým, že prežívanie staroby je individuálne a závisí od viacerých faktorov, akými sú osobnosť jedinca, jeho povaha, skúsenosti alebo celý priebeh života. Osobnosť človeka sa vytvára celý život, modifikuje sa na základe skúseností, adaptácií, ktoré starnutie prináša (porov. Čeledová – Kalvach – Čevela, 2016, s. 108). Treba si všimnúť, že aj moja samotná základná otázka „Kto je senior?“ je postavená v jednotnom čísle, pretože osobnosť<sup>25</sup> seniora je veľmi dôležitý faktor, ktorý vplýva na sebapoňatie a spoločenské vnímanie staršieho človeka.

---

<sup>25</sup> Osobnosť je „psychologická kvalita, formovaná environmentom, sociálnom, kultúrou a duchovnom, dotváraná sebou samou – vlastným self (JA), podľa skúseností, hodnôt, snažení, cieľov, prejavujúca sa osobnosťami a konštantnosťou, s možnosťou zmien v celoživotnom vývine jedinca“ (Kováč, 2013, s. 50).

## 2 CIELE

Predkladaná publikácia má dva základné ciele, a to:

Prvým cieľom je charakteristika diskurzu o senioroch v súčasnom slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí na základe analýzy diskurzu, čiže priblíženie štandardizovaného spoločenského obrazu o senioroch. Ten totiž vplýva aj na samotný sebaobraz seniorov a následne aj ich (jazykové) správanie a (jazykové) postoje.

Druhým cieľom publikácie je zistenie a interpretácia jazykových postojov vybraných seniorov k jazykovým inováciám, importovaným cudzím jazykom v slovenskom jazyku, ktoré sú anglického pôvodu, a to prostredníctvom sociolingvistického výskumu.

V rámci prvého cieľa sú vymedzené čiastkové ciele:

- a) analýza diskurzu o senioroch na základe kolokácií z databázy SNK;
- b) analýza diskurzu o senioroch vo frazeológii;
- c) analýza diskurzu o senioroch v reklame;
- d) analýza diskurzu o senioroch v politickom diskurze.

V rámci druhého cieľa som stanovila nasledujúce čiastkové ciele:

- a) zistiť, či vybraní seniori používajú modernú technológiu<sup>26</sup>;
- b) zistiť, či vybraní seniori rozumejú frekventovaným anglicizmom v slovenčine;
- c) zistiť, ako hodnotia vybraní seniori anglicizmy vyskytujúce sa vo verejnom priestore;
- d) zistiť, či vybraní seniori vnímajú zo strany mladých pri komunikácii s nimi prejavy jazykového ageizmu;
- e) zistiť názor vybraných seniorov na *Príručný slovník anglicizmov pre seniorov*.

---

<sup>26</sup> Pod pojmom moderná technológia myslím počítače, notebooky, tablety a mobily.

### 3 DISKURZ A DISKURZNÁ ANALÝZA

Vychádzajúc z koncepcie sociálneho konštruktivismu, môžeme vnímať sociálne roly ako sociálne konštrukty, ktoré sú kultúrne a časovo relatívne. To znamená, že dnešný obraz o senioroch nemusí byť taký, aký bol napr. pred sto rokmi. Táto kapitola obsahuje analýzu diskurzu s cieľom charakterizovať obraz o starších dospelých v súčasnom slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí. Prvá podkapitola zahŕňa charakteristiku pojmov *diskurz*, *epistéma*, *jazykovo-kultúrne štandardy*, *diskurzívna stratégia*, *disciplinárny mechanizmus spoločnosti/xenoreakčný sebazáchovný mechanizmus* či *xenoreakcie*, ktoré objasňujú základnú koncepciu fungovania diskurzu v spoločnosti. V ďalších podkapitolách sa nachádza analýza diskurzu o senioroch, pričom materiály na analýzu sú čerpané z oblasti frazeológie, mediálneho diskurzu (reklamy), politického diskurzu, resp. databázy SNK. Záver kapitoly obsahuje zhrnutie výsledkov analýzy súčasného diskurzu o senioroch v slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí.

#### 3.1 Diskurz o senioroch

Pri ponímaní diskurzu sa prikláňam k jeho vymedzeniu podľa francúzskeho filozofa moci M. Foucaulta (1994). Diskurz chápe ako konvencionalizovaný spôsob hovorenia (aj písania), ktorý determinuje, a teda aj spolukonstruuje konvencionalizované spôsoby myslenia a súčasne je konštituovaný týmito spôsobmi myslenia (Bartalošová, 2017a, s. 15). M. Foucault vníma diskurz zároveň ako (pôsobiacu) silu, ktorá riadi šírenie moci v spoločnosti (1994). Moc pritom chápe v zmysle ideológie, čiže ako niečo, čo spoluvytvára spoločenské poznanie. Prevládajúcu ideológiu môžeme charakterizovať ako spoločné predstavy a názory, ktorých cieľom je uznať záujmy dominantnej skupiny v spoločnosti (Giddens, 2000). Podľa diskurzívneho analytika T. Van Dijka (1998) je ideológia súhrn pohľadov na svet, ktoré formujú spoločenské poznanie: „základné rámce organizujúce sociálnu kogníciu, na ktorej participujú členovia spoločenských organizácií alebo inštitúcií“ (van Dijk, 1998, s. 18). Podľa T. van Dijka (2005, s. 25) ideológia polarizuje spoločnosť na dve skupiny, a to na „Oni“ a „My“, pričom dochádza k pozitívnej sebaaprezentácii „našej“ skupiny a negatívnej prezentácii skupiny „iných“. Dominantný, štandardizovaný diskurz o „Oni“ vytvára majorita zo svojej perspektívy, na základe svojho videnia sveta, ideológie, normality (Bočák, 2008, s. 526 – 537), pričom majoritou sú v našom prípade mladí. Moc zahŕňa aj kontrolu, ktorá je pre nás prirodzená, neviditeľná. Neuvedomujeme si, že sme prostredníctvom diskurzu kontrolovaní s cieľom udržania istého štandardu, poriadku. Z uvedeného vyplýva, že diskurz ovplyvňuje správanie sa jedincov. Cez prizmu štandardizovaného diskurzu interpretujeme alebo produkujeme rôzne verbálne či neverbálne prejavy (Orgoňová – Bohunická, 2013, s. 52). Diskurz má preto v spoločnosti dôležitú úlohu, keďže tvorí paradigmu, ktorá ohraničuje naše myslenie a hovorenie (Dolník, 2012, s. 61 – 62).

Za dôležité považujem spomenúť ďalší pojem – epistéma (vedenie). Epistému chápem ako osnovu, štruktúru, prizmu, cez ktorú sa pozeráme a rozmýšľame o okolitom svete **v istom období** (zvýraznila P. B.) (porov. Foucault, 2002, s. 285)<sup>27</sup>. Pojmy diskurz a epistéma sa zdajú byť synonymné, avšak rozdiel medzi nimi tkvie v tom, že epistéma sa viaže na vybrané obdobie. Epistému je možné vnímať ako svetonázor v rámci jedného úseku dejín, ktorý každému vnucuje svoje vlastné normy. Ide o súbor vzťahov zjednocujúcich v konkrétnom období diskurzívne praktiky. Epistéma vopred vymedzuje, akým spôsobom budeme poznávať našu mimojazykovú realitu. M. Foucault hovorí o renesančnej, osvietenскеj a romantickéj epistéme. Dnes môžeme hovoriť o epistéme hypermodernej doby. Skúmanie epistémy sa spája s epistémológiou (gnozeológiou) či noetikou ako disciplínou (veda o poznaní). Diskurz, ktorý je v jednotlivých obdobiach v epistémach štandardizovaný, spoluvytvára sociálnu realitu. Ak niečo identifikujeme v tomto vopred vymedzenom spôsobe myslenia ako odchýlku (čo sa vymyká z normality), chceme to eliminovať tým, že sa to snažíme normalizovať a prispôbiť nášmu „poriadku“ systému. Chceme to vsadiť do systému nášho myslenia tým, že si to prispôbíme našej realite, našej normalite. V rôznych epistémach sa diskurz môže meniť, preto je dôležité pri výskume diskurzu brať do úvahy kontext obdobia, v ktorom vznikol. Pri analýze konkrétneho diskurzu sa berie do úvahy celkový jazykovo-kultúrny kontext doby. V každom období môže byť diskurz odlišný v závislosti od epistémy danej doby.

Základným nástrojom komunikácie, vytvárania textu, prejavov, je jazyk, pomocou ktorého reprodukuje sociálnu realitu, čo znamená, že plní pri tvorbe tejto reality konštitutívnu úlohu (Berger – Luckmann, 1999). Môžeme konštatovať, že diskurz ovplyvňuje, aké výrazy budeme používať, akým spôsobom tieto výrazové prostriedky použijeme, aký charakter bude mať medziľudská interakcia. Jazyk prijímame ako niečo dané spolu s jazykovo-kultúrnymi štandardmi, ktoré jazyk obsahuje, a tým tieto štandardy ovplyvňujú naše myslenie. Tieto jazykovo-kultúrne štandardy totiž vnímame ako našu normalitu. Fungujú ako naša „základná orientačná inštrukcia“ pri pohybe v rámci konkrétneho jazykovo-kultúrneho prostredia (Dolník, 2012, s. 103 – 104). Používatelia jazyka si tento štandardizovaný diskurz internalizujú pri osvojovaní si materinského jazyka, a preto nevnímajú jeho ovplyvňujúcu, podmanivú silu (Orgoňová – Dolník, 2010, s. 30). Jazykovo-kultúrne štandardy reprezentujú ustálené interpretácie, ktoré tvoria ich prirodzený kultúrny svet. M. Foucault chápe moc ako normalizačnú silu, ktorá pôsobí na spoločnosť a normalizuje ju (Foucault, 2005, s. 226).

Stereotypy považujem za základnú zložku štandardizovaného diskurzu, za jazykovo-kultúrne štandardy, za ustálené obrazy v diskurze. Keďže stereotypy a postoje sú štandardizované v diskurze, ľudia ich počas socializácie a osvojovania diskurzu preberajú a osvojujú si ich ako im vlastné, ako niečo prirodzené, ako niečo normálne (Berger – Luckmann, 1999, s. 131). Stereotypy môžu byť zakorenené v postojoch (Mistrík, 2008, s. 24). Tieto postoje teda spolu so stereotypmi v diskurze prijímajú. Z toho vyplýva, že pre ľudí potom tieto stereotypy a postoje znamenajú ich normalitu, ich štandard. Podľa

<sup>27</sup> V preklade M. Foucaulta (2002) sa daný pojem vyskytuje v podobe *epistémé*.



A. Faragulovej (2015, s. 178) znamenajú tieto štandardy istý „orientačný pôdorys“ v sociokultúrnom svete. Štandardizované stereotypy uľahčujú členom spoločnosti ich percepciu sveta.

Výskumným poľom, ktorému sa v rámci publikácie venujem, je primárne otázka stereotypov a očakávaní ohľadne seniorov. Tieto stereotypy sa môžu viazať na fyzický vzhľad seniorov alebo na ich osobnostné vlastnosti, čiže môžu byť „vonkajšie“ alebo „vnútorné“. A. Kruse a E. Schmitt (2006) uvádzajú nasledujúce stereotypy o starších ľuďoch: mnoho starých ľudí sa v súčasnom svete nevyzná; starí ľudia sú osamelí; starý človek už má najlepšie roky za sebou; starí ľudia predstavujú pre štátny rozpočet príliš veľkú záťaž; väčšina starých ľudí od svojej rodiny očakáva príliš mnoho podpory a starostlivosti. Medzi časté stereotypy zároveň patria: *seniorom sa znižujú ich telesné a duševné schopnosti, strácajú vlastnú sebestačnosť a stávajú sa nutne závislými od pomoci okolia, rodiny či zariadení*<sup>28</sup>.

Dôležité je, že dané stereotypy sú tak štandardizované v diskurze, že aj vybraná časť skupiny seniorov ich prijíma ako „autostereotypy“ (stereotypy vzťahujúce sa na „moju skupinu“, na „My“). Seniori v tomto prípade môžu prijímať ustálené stereotypy a stávajú sa z nich ľudia, ktorí sú závislí od mladých, keďže z predchádzajúcich stereotypov je možné konštatovať, že seniori sú vnímaní ako „chorľaví“ ľudia, o ktorých sa treba starať, sú pasívni a nevyznajú sa v súčasnom svete – „nedržia krok s dobou“. Bežní používatelia jazyka tieto štandardizované stereotypy internalizujú spolu s osvojovaním si jazyka, a preto ich vnímajú ako prirodzené a vychádzajú z nich pri interakcii so seniormi. Dané stereotypy totiž následne ovplyvňujú aj neadekvátne (nielen) jazykové stratégie, ktoré sú používané v komunikácii so seniormi. Príkladom je patronizujúca reč v komunikácii so seniormi. K charakteristickým znakom patronizujúcej reči patrí jednoduchá lexika, zriedkavejšie používanie viacslabičných slov, jednoduchšie pojmy (porov. Kwong See – Ryan, 2003, s. 63). Niekedy sa mladí snažia prispôsobiť „seniorom“ až príliš, počítajú s ich zhoršeným sluchom, hovoria k nim pomaly, zreteľne, hlasno, starostlivo artikulujú, považujú za nutné dôležité úseky radšej opakovať, resp. parafrázovať, skracujú vety, snažia sa formuláciu čo najviac zjednodušiť (Hoffmannová – Zeman, 2007, s. 14). Mladí účastníci dialógu si to asi nie vždy uvedomujú, ale výsledkom uvedených postupov je u nich niekedy až blahosklonný, „patronizujúci“ štýl reči (tamže, 2007, s. 14).<sup>29</sup>

Uviedla som, že stereotypy sú relatívne stabilné zložky diskurzu. Ich stabilitu podporuje prirodzený mechanizmus tkvajúci vo formovaní správania ľudí v spoločnosti. Daný mechanizmus funguje takým spôsobom, že podľa zaužívanej normality sa trestá inakosť/cudzosť/odklon od normality (od stereotypov) a, naopak, odmeňuje/uprednostňuje/prijíma normalita/konformnosť (rozmýšľanie v rámci stereotypov) (Foucault, 2004, s. 195).

<sup>28</sup> Ako zaujímavosť uvádzam v prílohe č. 1 Zoznam najčastejších vekových stereotypov o slovenských senioroch v 21. storočí.

<sup>29</sup> Bližšie sa patronizujúcej reči, resp. jazykovému ageizmu venujem v podkapitole: 4.4 Jazykový ageizmus v komunikácii so seniormi alebo tzv. patronizujúci štýl reči.

Bežný/normálny diskurz pritom vnímam ako štandardizovaný v spoločnosti, ako bezpríznakový (čiže stereotypy) a „odlišný“ diskurz ako ten príznakový, ktorý sa líši od našej normality. Prostredníctvom prirodzeného mechanizmu, a to vyžadovania disciplíny, sa vnucuje konformnosť. Takto sa udržiava moc majority a hierarchizuje sa spoločnosť na „lepších“ – majoritu, ktorá je v dominantnom postavení a „horších“ – minoritu v subordinálnej pozícii (Bartalošová, 2017, s. 25). M. Foucault (2004) v kontexte odmeňovania vs. trestania hovorí o disciplinárnom charaktere spoločnosti. Pojem od M. Foucaulta z filozofie jazyka: „disciplinárny mechanizmus“, je možné stotožniť v rámci xenolingvistiky s pojmom pochádzajúcim od J. Dolníka (2015, s. 26): V prípade, ak sa dostaneme do situácie, v ktorej vnímame odklon od našej normality, môže sa u nás navodiť pocit orientačnej neistoty, ktorý aktivuje xenoreakčný mechanizmus – sebazáchovnú reakciu (xenoreakciu) (Dolník, 2015, s. 26). „Voľba“ základnej xenoreakcie<sup>30</sup> je určená rozličnými faktormi, ktoré treba skúmať pri každom prípade (tamže, s. 226)<sup>31</sup>. V spoločnosti voči LGBTI ľuďom prevládajú negatívne postoje, takže xenoreakcia voči nim (trestanie v rámci disciplinárneho mechanizmu) v heteronormatívnej spoločnosti môže môže prejsť od verbálnej pasívnej agresie (odmietanie s niekým hovoriť) až k aktívnej priamej agresii (bitie, zabitie) (Formy agresivity, porov. Heretik, 2016). V prípade narušenia vekových stereotypov v konkrétnej interakcii so seniorom, treba skúmať každý prípad individuálne, keďže tie sa môžu líšiť v závislosti od toho, o aký stereotyp ide. Ak však ide o narušenie stereotypu seniora, ktorý sa v dnešnom svete či v modernej technológii nevyzná, tak budú xenoreakcie mladých skôr pozitívne, čo súvisí s tým, že svet medzi mladým interaktantom a seniorom nebude až taký rozdielny. Staroba je spájaná s chorobnosťou, pasivitou, často s niečím negatívnym. Mladosť, naopak, s aktivitou, niečím pozitívnym. Danú predstavu máme tak zakorenenú v mysliach, že ak staršiemu človeku povieme, že „na svoj vek vyzerá mlado a vitálne“, tak sa poďakuje a dané vyjadrenie vníma ako kompliment.

V tomto kontexte je dôležité spomenúť pojem diskurzne stratégie. Diskurzne stratégie sú štandardizované techniky v prejavoch používateľov jazyka, ktoré majú slúžiť na ospravedlnenie, legitimizovanie vlastného postoja založeného na odmietaní inakosti, resp. vnímaní inakosti ako niečoho negatívneho. Tieto stratégie majú zároveň za cieľ presvedčiť takého recipienta, ktorý nie je vopred zaujatý, aby zmenil, modifikoval svoj postoj (T. A. van Dijk, 1987, s. 370). Diskurzívnymi stratégiami sú všetky štandardizované prejavy, napr. v konkrétnom prípade vety *v tomto veku by to už nemal/a robiť; je na to už príliš starý/á*, ktoré sú vyslovené s cieľom potvrdiť u ostatných svoj názor. Príkladom diskriminácie môžu byť, ak ich vyslovil potenciálny zamestnávateľ po pracovnom pohovore so starším človekom, aby dal najavo, že s vyšším vekom sa spájajú skôr pasivita a chorobnosť, a preto nie je vhodné staršieho človeka prijať. Autor prejavu pritom argu-

<sup>30</sup> Xenoreakcia – reakcia na cudzosť.

<sup>31</sup> Dané xenoreakcie sa napr. môžu prejaviť vo forme verbálnej agresie (urážanie, nadávanie, znevažovanie) či fyzickej agresie (fyzické napadnutie a pod.) voči skúmaným sociálnym skupinám (napr. seniorom, Maďarom, Rómom, LGBTI ľuďom atď.).

mentuje len štandardizovanými predstavami o ľuďoch, aby vyvolal u adresátov (napr. kolegov v komisii) súhlasnú reakciu. Keďže každý člen spoločnosti tieto štandardizované stereotypy pozná a prvotne z nich vychádza pri percepcii sveta, tak môžu s autorom prejavu súhlasiť. Inak povedané, ide o potrebu byť prijímaný, súhlasiť s názormi a pohľadmi iných, o konformnosť.

Diskurz obsahujúci stereotypy o starých ľuďoch je taký štandardizovaný, že ak žena v seniorskom veku (napr. 76 rokov) povie, že: „Počas cesty autobusom rada využívam free wifi<sup>32</sup>[frí vifi].“, tak väčšinová reakcia môže byť začudovanie sa a pochybnosti, či je táto výpoveď pravdivá. Prečo? Naše „normálne“ videnie sveta ovplyvňuje diskurz, ktorý sme si osvojili. Na základe stereotypov o senioroch, ktoré sme internalizovali, sa seniori nevyznajú v súčasnom svete a nedržia „krok s dobou“, aby dané anglicizmy použili, resp. na základe stereotypu nevedia používať ani samotné nové zariadenie, na ktorom by mohli voľne dostupný internet využívať. Diskurz so štandardizovanými stereotypmi o senioroch je pre nás prizma, cez ktorú vnímame našu realitu. Na základe tohto diskurzu sa podvedome v reálnych situáciách správame.

Dôležitý však je aj **kontext dnešnej doby**. Viacero autorov (Mistrík, 2008; Koziaková, 2010; Orgoňová – Bohunická, 2011 a iní) uvádza, že stereotypy sú stabilné. Ich stabilita je pre udržanie „orientačnej istoty“ dôležitá, keďže bez ustálených významov výrazových prostriedkov by bolo ťažké dorozumieť sa v spoločnosti. V prípade vekových stereotypov viažucich sa na seniorov sa však natíska otázka o ich stabilite v súčasnej hypermodernej dobe, pre ktorú je charakteristický individualizmus a relativizmus (porov. Lipovetsky, 2013), resp. globalizácia, pod vplyvom ktorej sa kvalitatívne mení aj staršia generácia. V prvej kapitole som uviedla, že postoj sa môžu líšiť v rôznych dobách a v rôznych kultúrach. Tým, že sa v súčasnosti veľmi rýchlo mení doba, na spoločnosť vplývajú rôzne faktory, napr. rýchly rozvoj informačných technológií, tak sa menia aj **seniori, ktorí narúšajú, resp. relativizujú obraz „typického seniora“, čiže stereotypy o senioroch**. Preto sa dnes môže zdať ešte viac ako problematické, keď na základe veku stereotypizujeme, aplikujeme stereotypy na každého v skupine (porov. Orgoňová – Dolník, 2010, s. 72) a na základe tejto stereotypizácie diskriminujeme, znevýhodňujeme príslušníkov staršej generácie.

V súčasnosti je prítomný individualizmus a vnímanie diferencovanosti skupiny ľudí. Podľa G. Lipovetského (2013, s. 19) sa mechanizmy kontroly prispôbili novej dobe. Stali sa menej direktívnymi a ustúpili v prospech komunikácie. Takýto proces personalizácie sa zakladá na čo najmenšom obmedzovaní a čo najväčšej možnosti voľby, na čo najmenšom donucovaní a čo možno najväčšom pochopení (tamže, 2013, s. 19). Podľa autora si môžu jednotlivci v rozklade systému sociálnej kontroly v postdisciplinárnom prostredí vybrať, či za seba prevezmú zodpovednosť, či nie, či budú dohliadať sami na seba, alebo sa o nič nebudú starať (tamže, 2013, s. 20). V kontexte dnešnej doby sa nehľadí na seniorov ako pred dvadsiatimi rokmi, zmenili sa totiž spoločenské podmienky, individualita konkrétnych seniorov sa môže prejavovať bez toho, aby boli vnímaní negatív-

<sup>32</sup> Free wifi – bezplatne dostupné bezdrôtové pripojenie na internet.

ne. Tým, že sa seniori ako individuálne bytosti kvalitatívne menia, nemôžeme k nim pristupovať stereotypne, ale musíme prispôsobiť prístupy k týmto ľuďom ich skutočným potrebám.

Neeliminujem existenciu stereotypného obrazu o senioroch a cieľom publikácie ani nie je zmena celkového jazykovo-kultúrneho obrazu o senioroch, stieranie stereotypov, ich odmietnutie. Zámerom je poukázať na diferencovanosť kategórie seniorov, ktorí tvoria heterogénnu skupinu ľudí s veľkými rozdielmi medzi jednotlivcami z hľadiska sociálneho postavenia, začlenenia sa do spoločenského života, zdravotného stavu, jazykovej kompetencie, telesnej a duševnej aktivity, pričom tieto rozdiely sú spôsobené okolnosťami priebehu života každého človeka i jeho prirodzenými predispozíciami. Neodmietam striktné kategorizáciu ako niečo „zlé“. Kategorizácia je prirodzená vlastnosť človeka. Upozorňujem však na to, že striktné kategorizovanie a generalizácia sú negatívne, lebo takéto zjednodušené videnie sveta nepočíta so zmenou, s odklonom, s výnimkou a je základom pre diskrimináciu. Nevníma odklon alebo inakosť ako súčasť diferencovanej normality, ale snaží sa túto inakosť normalizovať. Rôzni seniori môžu mať inú jazykovú kompetenciu, môžu ovládať neologizmy, môžu „kráčať s dobou“, iní môžu oproti svojim „rovesníkom“ zaostávať v závislosti od rôznych faktorov, akými sú napr. vzdelanie, aktivita/pasivita v spoločenskom živote, životný štýl seniora, jeho charakter. Príslušníci mladších generácií by nemali vstupovať do komunikácie so starším človekom so stereotypnými predstavami o komunikačnej kompetencii starých ľudí. Mali by svoj rečový štýl adaptovať vždy na možnosti a schopnosti konkrétnych partnerov. Niekedy je totiž dôležité „pridať“ na hlasitosti a starostlivej výslovnosti, nie je však nutné okliešťovať tematiku, zjednodušovať výstavbu replík, znižovať celkovú kvalitu dialógu.

Patronizujúcou rečou sa mladší používatelia jazyka usilujú (vedome či nevedome) seniorom „pomôcť“, starajú sa o nich, lebo voči nim majú úctu, rešpekt, avšak tým, keď si uvedomia, že každý senior môže byť iný a nevstúpia do komunikácie s nimi s predsudkami, že majú problémy s neologizmami, s cudzími slovami, že majú problémy so sluchom, to považujem za prejav rešpektu voči týmto ľuďom.

### 3.1.1 Podoby diskurzu o senioroch v slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí

Na základe uvedeného vnímam v rámci diskurzu o senioroch v súčasnej hypermodernej dobe dve hlavné tendencie ovplyvnené dvomi ideológiami<sup>33</sup>. Prvú podobu diskurzu možno označiť za tradičný diskurz, ktorý je ovplyvnený „esencialistickou“ teóriou a zameriava sa na celú skupinu seniorov, na kolektív. Pre druhý diskurz je charakteristická ideológia „sociálneho konštruktivizmu“ a označujem ho ako pragmatický diskurz, resp. diskurz individualizmu. Tento, naopak, kladie dôraz na individualitu seniora, na jeho vlastnosti, osobnosť.

<sup>33</sup> Dané diskurzy sa dajú aplikovať na diskurz o rôznych skupinách, napr. diskurzy o LGBTI ľuďoch, diskurzy o etnických menšinách, bezdomovcoch a rôznych marginalizovaných skupinách.

Charakteristika dvoch diskurzov (ideológií) o senioroch v súčasnosti:

### **I. tradičný diskurz**

Tradičný diskurz o senioroch je ovplyvnený stereotypmi o senioroch, ktoré sú vnímané ako realita. Sociálne roly seniorov sú axiómou. Charakteristické je v tomto smere systémové nazeranie na svet. Dôraz sa kladie na tradíciu, normu, ktorá by sa mala v spoločnosti dodržiavať. V popredí je skupina, celý kolektív a typická je generalizácia a zovšeobecňovanie. S týmto diskurzom sa môžeme stretnúť nielen v bežnom (laickom) diskurze, ale aj v rámci vedeckého diskurzu, v kontexte ktorého môžeme hovoriť o objektivistických (esencialistických), normativistických prístupoch pri výskume seniorov, či ich jazyka. Ide o prístup objektívneho pozorovateľa normy a realizácie tejto normy v praxi. Pre metódy v rámci tohto prístupu sú charakteristické kvantitatívne metódy skúmania (najmä dotazník) a nevyhnutná je systémovo-štruktúrna analýza. Na základe takýchto výskumov následne esencialisti vyvodzujú štatistické údaje a najfrekvencovanejšie „odpovede“, znaky, vyskytujúce sa vo výsledkoch, zovšeobecňujú na celú skupinu seniorov. Pre tradičný diskurz je charakteristická diskriminácia. Adjektívom „tradičný“ označujem tento diskurz z toho dôvodu, že vychádza z niečoho zaužívaného, z tradície, zo zvyku, a preto je stabilnejší ako diskurz individualizmu, ktorý je otvorenejší zmenám, alebo odklonu od normy.

### **II. diskurz individualizmu**

Hoci prvú podobu diskurzu som označila za „tradičný diskurz“, neznamená to, že diskurz individualizmu ide proti tradícii, proti zvykom, že chce stierať hranice, odmietnuť všetko, čo znamená pre majoritu „istotu“. Charakteristické pre tento diskurz je pragmatické nazeranie na svet. Dôraz sa kladie na reálnu prax. V popredí je jednotlivec, jeho osobnosť, individualizmus. V individualistickom diskurze o senioroch sú stereotypy a sociálne roly vnímané ako sociálny konštrukt. V rámci vedeckého diskurzu môžeme hovoriť o subjektivistických, sociolingvistických prístupoch. Ide o prístup pozorovateľa z pozície reálneho interaktanta komunikácie. Výskum je zameraný na poznávanie konvencionalizácií a návykov, ich reálnej štruktúry a reálnej normy. Pre tento prúd sú charakteristické pragmaticko-lingvisticko-poznávacie metódy, kvalitatívne metódy skúmania: rozhovor, experiment, diskurzna analýza. Diskurz individualizmu je charakteristický pre taký jazyk, ktorý nediskriminuje skupiny ľudí na základe ich veku, či iných vlastností.

Pre „tradičný diskurz“ je charakteristická „normalita“ v zmysle štandardu, sociálna kontrola, disciplína, systémovosť, tradícia. Pre diskurz individualizmu možnosť voľby, inakosť, pochopenie, individuálnosť. Na základe teórie G. Lipovetského sú hypermoderní jedinci súčasne informovanejší i menej štruktúrovaní, dospeljší i nestabilnejší, menej ideologickí, otvorenejší i ovplyvniteľnejší, kritickejší i povrchnejší, skeptickejší i naivnejší (Lipovetsky, 2013, s. 28). Individualizmus a možnosť voľby sú charakteristickou črtou hypermodernej doby. Človek si môže vybrať, do akej miery bude podliehať tradičnému mysleniu, alebo bude vnímať inakosti/odlišnosti od normality ako bežnú súčasť

diferencovanej individuality konkrétneho jedinca. N. Copland a J. Couplandová (2001, s. 475) v tomto kontexte hovoria o hybridite, ktorá dnes môže byť charakteristická pre identitu človeka. Ide o existenciu zmiešaných, alebo viacnásobných identít u jedného človeka. Mechanizmy kontroly sa podľa Lipovetského (2013, s. 28) stali dnes menej direktívnymi a ustúpili v prospech komunikácie. Hybridnosť – zmiešanosť identity, čiže odklon od normality sa začína vnímať viac otvorene.

Vychádzajúc z predpokladu, že v slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí majú tradície a zvyky silnú moc, kladiem štandardizovaný diskurz o senioroch na úroveň, keď môžu zásadne ovplyvniť obraz seniorov v spoločnosti. Práve tradičný diskurz je potrebné kriticky analyzovať, aby sme odkryli diskurzne stratégie, ktoré prispievajú k diskriminácii, marginalizácii sociálnej skupiny. V rámci analýzy pritom treba identifikovať a analyzovať jazykové, aj nejazykové nástroje, mechanizmy, ktoré členovia spoločnosti využívajú v rámci diskriminácie konkrétnej sociálnej skupiny.

Na záver tejto časti však musím konštatovať, že tak ako svet, ani diskurz nie je iba čierny, alebo biely – buď tradičný, alebo pragmatický. **Tieto dve podoby diskurzu možno vnímať ako dva konce viacstupňovej škály.** Zároveň je dôležité, že rôzni ľudia môžu mať viac názorov, viacerými spôsobmi pristupovať k tvorbe prejavu. V niektorých prípadoch u nich môže prevládať tradičný diskurz, v niektorých diskurz pragmatický, čo môže byť ovplyvnené rôznymi faktormi, napr. vlastnými skúsenosťami a pod. Jeden človek môže používať tradičný diskurz o LGBTI ľuďoch, na základe ktorého ich bude odmietajú, negatívne hodnotiť, reprodukovat' o nich prevažne negatívne stereotypy a, naopak, môže používať pragmatický diskurz, keď hovorí o senioroch, či inej sociálnej skupine.

### 3.2 Prístupy kritickej diskurznej analýzy

Vďaka vplyvu M. Foucaulta sa v spoločensko-vedných disciplínach objavil obrat k výskumu diskurzu. V rámci analýzy diskurzu sa pritom sleduje použitie jazykových prostriedkov, ktorými je realita utváraná, reprodukováaná a transformovaná (porov. Zábrowská, 2009). Diskurzna analýza je interdisciplinárny výskumný smer. V rámci diskurznej analýzy nemožno hovoriť o jednom prístupe, či metóde. V predkladanej práci vychádzam hlavne z prístupov predstaviteľov kritickej diskurznej analýzy (ďalej ako CDA), a to najmä z prístupu T. van Dijka<sup>34</sup> (sociokognitivistický prístup), R. Wodakovej<sup>35</sup> (dis-

<sup>34</sup> T. van Dijk (2002, s. 68 – 72) vo svojom prístupe k analýze berie do úvahy sémantické makroštruktúry (obsahové celky diskurzov, napr. diskurz o senioroch na Slovensku), miestne významy (využívanie príznačkovej lexiky, ktorými používatelia jazyka vyjadrujú svoje postoje, pocity, hodnoty, či normy vo všeobecnosti a akontextovo, napr. hodnotiacia lexika) a jemné formálne štruktúry (nekontrolovateľné prvky, akými sú intonácia, rytmus, rétorické figúry a pod.).

<sup>35</sup> R. Wodaková (Wodak – Meyer, 2001, s. 71 – 72) sleduje, ako sa v tradičnom diskurze pomenúvajú osoby druhej skupiny (nominácia – napr. kategorizácia, neosobné metafory a pod.), aké vlastnosti sa im prisudzujú (predikácia – napr. stereotypy, negatívne či pozitívne atribúty, kolokácie), akými argumentmi sa ospravedlňuje ich exklúzia, diskriminácia (argumentácia), z akej perspektívy autor hovorí (perspektivizácia – napr.

kurzno-historický prístup) a N. Fairclougha<sup>36</sup> (dialektologicko-relačný prístup). Tie kombinujem podľa charakteru konkrétneho analyzovaného diskurzu. Pre CDA je charakteristické, že sa zameriava na problematiku diskurzu o niektorej skupine, napr. diskurz o LGBTI ľuďoch, diskurz o etnikách, diskurz o telesne postihnutých. V predkladanej práci sa venujem analýze diskurzu o senioroch.

### 3.3 Kolokácie podstatných mien *senior*, *dôchodca*, *penzista*, *babka*, *dedko* v databáze SNK

Zaujímavé je, aké prídavné mená sa najčastejšie spájajú s výrazmi *senior*, *dôchodca*, *penzista* a deminutívami *babka*, *dedko*. Tieto adjektíva nám totiž môžu ponúknuť obraz o vnímaní seniorov v spoločnosti<sup>37</sup>. Ide o úroveň nominácie – ako sú starší ľudia pomenováni a predikácie – aké vlastnosti sa s týmito ľuďmi spájajú (porov. Wodak – Meyer, 2001, s. 71). Môžeme očakávať, že s každým pomenovaním sa spájajú rôzne atribúty v závislosti od toho, v akom kontexte sa zvyknú uplatňovať uvedené substantíva. Pri deminutívach *dedko* a *babka* očakávam pozitívne atribúty. Najfrekvencovanejšie prídavné mená spájajúce sa s vybranými výrazmi, ktoré označujú starších dospelých, sledujem v databáze Slovenského národného korpusu. Samozrejme, v korpuse sa nenachádzajú všetky písané prejavy, takže hodnoty považujem za približné. Výsledky však vnímam v súčinnosti viacerých ukazovateľov obrazu o senioroch v spoločnosti. Kolokácie sledujem v najnovšej databáze SNK, na rozhraní NoSketch Engin<sup>38</sup>.

#### 3.3.1 Synonymá *senior*, *dôchodca*, *penzista*

V nasledujúcej tabuľke uvádzam najčastejšie sa vyskytujúce prídavné mená v spojení s vybranými výrazmi pomenovávajúcimi seniorov. Prídavné mená uvádzam v poradí podľa ich frekvencie (od najčastejších po menej frekvencované):

priama a nepriama reč, opis, deminutíva, augmentatíva) a akým spôsobom vyjadruje autor svoje hodnotenie (intenzifikácia či zoslabenie – modálne častice, váhanie, vágnosť, hyperboly atď.).

<sup>36</sup> N. Fairclough (2003, s. 191 – 194) sleduje predovšetkým žánre (napr. interview, slávnostný prejav), diskurz (napr. odborný diskurz, mediálny diskurz, čiastkové diskurzy), štýl (napr. štýl vedca, štýl lekára, štýl publicistu a pod.), sociálne udalosti (štandardizované správanie v daných udalostiach), keďže pre jednotlivé žánre, diskurzy, štýly či sociálne udalosti sú charakteristické isté štandardizované spôsoby vyjadrovania sa. V rámci daných bodov sleduje intertextualitu (použitie či vylúčené texty), modalitu (epistémická či deontická), hodnotenie (hodnoty autora výpovede), predpoklady (existenčné, propozíčné, evaluačné), názorovú rozdielnosť (akceptácia, konflikt, normalizácia a pod.), sémantické (kauzálne, následkové, podmienkové, časové) a gramatické (hypotaktické, parataktické) vzťahy medzi vetami a odsekmi.

<sup>37</sup> Výskum založený na pozorovaní kolokácií v národných korpusoch s cieľom zistiť postoje k danému subjektu nie je ojedinelý. Stretávame sa s ním v českom kontexte napr. u V. Schmiedtovej (2017), ktorá sledovala kolokácie spájajúce sa s pomenovaniami starého človeka v databáze Českého národného korpusu.

<sup>38</sup> Rozhranie dostupné online zaregistrovaným používateľom: <https://bonito.korpus.sk/>. Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2018. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>

<sup>39</sup> F – Frekvencia v skúmanej databáze SNK.

<i>senior</i>	<i>dôchodca</i>	<i>penzista</i>
F <sup>40</sup> : 52262	F: 65 000	F: 3753
<i>kresťanský</i>	<i>invalidný</i>	<i>predčasný</i>
<i>aktívny</i>	<i>starobný</i>	<i>invalidný</i>
<i>slovenský</i>	<i>výsluhový</i>	<i>dôverčivý</i>
<i>chudobný</i>	<i>čerstvý</i>	<i>budúci</i>
<i>osamelý</i>	<i>vitálny</i>	<i>najchudobnejší</i>
<i>bratislavský</i>	<i>aktívny</i>	<i>starobný</i>
<i>imobilný</i>	<i>čiperný</i>	<i>slovenský/grécky</i>

**Tabuľka 1**  
**Kolokácie výrazov senior, dôchodca, penzista**

V prvom prípade som sledovala kolokácie k nepríznačným, neutrálnym synonymám pomenúvajúcim starých ľudí: *senior*, *dôchodca* a *penzista*. Rozdielnosť v sémantike môžeme vidieť v tom, že kým *seniorov* vnímame ako ľudí, ktorí dosiahli istý vek (napr. nad 65 rokov), tak pomenovania *dôchodca* a *penzista* sa viažu s tými ľuďmi, ktorí poberajú dôchodok.

Pri pojme *senior* sa najčastejšie vyskytlo adjektívum *kresťanský*, ktorý evokuje obraz veriacich seniorov. Keď sa pozrieme na celkový kontext, v akých prípadoch sa tento atribút vyskytoval, tak na jednej strane tvoril súčasť názvov, napr. *Klub kresťanských seniorov*, *Združenie kresťanských seniorov*, *Zväz kresťanských seniorov*, avšak dané prídavné meno bolo súčasťou aj všeobecných označení seniorov, napr. *V pondelok 14. augusta privítali kresťanskí seniori na pôde kláštora veľmi vzácného hosta*. Ďalej prídavné mená súvisiace s ich aktivitou či pasivitou: *aktívny senior* či *imobilný senior* (súvisí s chorobnosťou ľudí vo vyššom veku). Medzi frekventovanými adjektívami sa nachádza aj atribút *chudobný senior*, ktorý sa viaže na štandardizovaný obraz nízkych dôchodkov na Slovensku. V rámci kolokácií vyskytujúcich sa s výrazom *senior*, sa objavilo aj miestne pomenovanie *bratislavský senior*. Po skontrolovaní všetkých zdrojov sa ukázalo, že dôvodom je frekventovaný výskyt pojmu *Rada bratislavských seniorov* (poradného orgánu primátora hlavného mesta). Okrem toho sa však vyskytovali aj zdroje vzťahujúce sa na seniorov žijúcich v Bratislave. Témy ohľadne týchto seniorov boli rôzne.

Pri pojmoch *dôchodca* a *penzista* sú najfrekventovanejšie práve tie prídavné mená, ktoré sa vzťahujú na význam poberania dôchodku, napr. *invalidný*, *predčasný*, *starobný*, *výsluhový*. Človek nemusí dosiahnuť seniorský vek, aby mohol poberať invalidný (pri neschopnosti pracovať pre ochorenie), predčasný či výsluhový (po odpracovaní konkrétneho počtu rokov – napr. príslušníci policajného zboru) dôchodok. Medzi najfrekventovanejšie prídavné mená viažuce sa s výrazom *dôchodca* patria aj: *vitálny*, *aktívny*, *čiperný*. Čo nekorešponduje so stereotypom chorých a pasívnych dôchodcov. Dôvod vidím v tom, že zdroje tejto databázy SNK pochádzajú z oblasti publicistiky. V mediálnej sfére sa často zobrazujú seniori ako *vitálni*, *aktívni*, *čiperní* v porovnaní s ich vekom s cieľom urobiť z tejto vlastnosti senzáciu, aby ľudí zaujali a článok si prečítali.



S *penzistom* sa opäť viaže výraz *najchudobnejší*, ktorý evokuje obraz chudobných starých ľudí. K najčastejším kolokáciám viažucim sa k *penzistom* patrí aj prídavné meno *dôverčivý* ako spojenie s obrazom okradnutých penzistov<sup>40</sup>. V prípade *penzistov* sa objavili dve prídavné mená vzťahujúce sa na ich národnosť, resp. štátnu príslušnosť. V kontexte *gréckych penzistov* sa všetky zdroje v databáze SNK dotýkali gréckych dôchodkov, ich výšky, znižovania a pod. Slovné spojenie *slovenský penzista* sa taktiež vyskytoval v zdrojoch poukazujúcich na ich dôchodok alebo na vianočný príspevok<sup>41</sup> a pod.

V rámci korpusovej analýzy som nazrela aj na ženské pomenovanie starších dospelých:

<i>seniorka</i>	<i>dôchodkyňa</i>	<i>penzistka</i>
F: 3 946	F: 12 206	F: 233
<i>aktívna</i>	<i>invalidná</i>	<i>nemecká</i>
<i>najlepšia</i> (šport)	<i>starobná</i>	<i>rakúska</i>
<i>najúspešnejšia</i> (šport)	<i>pracujúca</i>	<i>stará</i>
<i>milá</i>	<i>čerstvá</i>	<i>predčasná</i>
<i>vitálna</i>	<i>vitálna</i>	<i>čulá</i>
<i>mladá</i>	<i>aktívna</i>	<i>energická</i>
<i>akčná</i>	<i>dôverčivá</i>	<i>slovenská/grécka</i>

**Tabuľka 2**

**Kolokácie podstatných mien *seniorka*, *dôchodkyňa* a *penzistka***

Pri ženských pomenovaniach v porovnaní s mužskými formami išlo o výrazne nižšie čísla. To je spôsobené tým, že v slovenčine stále prevažuje generické maskulínium, hoci sa už v súčasnosti čoraz častejšie uvádzajú aj ženské tvary.

Pri výraze *seniorka* môžeme skonštatovať, že druhý a tretí atribút – *najlepšia* a *najúspešnejšia* – sa viaže skôr na pojem používaný v športových disciplínach pre športovkyne – seniorky, ktoré sú už v staršej vekovej kategórii (opak juniorky). Ostatné prídavné mená sú veľmi podobné tým, ktoré sa nachádzajú aj u seniorov, okrem prídavného mena *akčná seniorka*, ktoré sa vyskytuje len u *senioriek*, ako aj prídavného mena *milá seniorka*, ktoré sa vyskytlo aj u substantíva *babka*.

Pri *dôchodkyňi* sú tie atribúty opäť veľmi podobné s jej neprechýlenou podobou, rozdiel je však v tom, že s *dôchodkyňou* sa spájajú aj prídavné mená *pracujúca* a *dôverčivá*. Pri *penzistke* prevažujú národnostné pomenovania, ako napr. *nemecká*, *rakúska*, *grécka penzistka*, pričom sa vyskytujú aj prídavné mená poukazujúce na aktívnosť *penzistiek*: *čulá*, *energická*.

Celkovo prevažuje prídavné meno, ktoré poukazuje na aktívnosť *senioriek* (aktívnosť, vitálnosť, akčnosť, pracovitnosť, čulosť, energickosť).

<sup>40</sup> V tomto kontexte je potrebné doplniť, že osoby vyššieho veku sú osobitne chránené trestným zákonom č. 300/2005 Z. z. v § 139 ods. 1 písmeno e).

<sup>41</sup> Diskurz o dôchodkoch a vianočných príspevkoch je typický pre politické prejavy. Preto sa tejto oblasti venujem v kapitole: 3.6 Obraz seniorov v politickom diskurze.

### 3.3.2 Deminutíva *babka* a *dedko*

Pre porovnanie uvádzam deminutíva označujúce starých ľudí v rámci rodiny. Výrazy *babka* a *dedko* sa však používajú aj v hovorovom štýle, či v beletrii a majú kladnú sémantickú prozódii, preto som predpokladala pozitívne kolokácie. Napr. známe dielo *Babička* (1855) od Boženy Němcovej vykresľuje babku ako starostlivú a láskavú starú ženu.

<i>babka</i>	<i>dedko</i>
F: 29 609	F: 22 577
<i>stará</i>	<i>milý</i>
<i>hluchá</i>	<i>starý</i>
<i>vysmiata</i>	<i>môj</i>
<i>dobrá</i>	<i>drahý</i>
<i>vlastná</i>	<i>dobrý</i>
<i>šťastná</i>	<i>nebohý</i>
<i>ruská</i>	<i>šťastný</i>

**Tabuľka 3**  
**Kolokácie výrazov *babka* a *dedko***

Okrem dvoch výrazov so zápornými konotáciami – *hluchá*, *nebohý* – je väčšina výrazov kladných. V prípade *babky* aj *dedka* sa vyskytujú adjektíva *šťastná/šťastný* a *stará/starý*. V prípade *babky* ide o *usmiatu* a *dobru* a u *dedka* o prídavné mená *milý*, *drahý* a *dobrý*.

V tomto kontexte je potrebné spomenúť, že medzi výsledkami sa vyskytli aj také prípady, keď výrazom *babka* boli označované ženy vyššieho veku, napriek tomu, že nešlo o rodinného príslušníka autora prehovoru, napr. *Inak by na seba neziapali v rodnej reči bežné oznamovacie vety tak nahlas, že ich počuje aj hluchá babka na poslednom sedadle*. Podľa S. Zajacovej (2012, s. 54) v rámci komunikácie so seniormi, resp. o seniormi sú typické familiárne slová: *dedko*, *babi*, *babka*.

Zaujímavým sa zdá byť spojenie *ruská babka*, a preto som overila, v akom kontexte sa daný pojem používa. Ukázalo sa, že v databáze SNK sa frekventovane vyskytuje názov románu *Moja ruská babka a jej americký vysávač* od Meira Shaleva (2011).

### 3.3.3 Zhrnutie korpusovej analýzy

Na základe výsledkov z korpusu sa môžeme stretnúť s ambivalentnými postojmi k starým ľuďom, ktoré tkvejú na jednej strane vo vnímaní týchto ľudí ako *aktívnych*, na druhej strane ako *imobilných* ľudí. K charakteristickým adjektívam patria aj *chudobní* a *osamelí seniari*. Pri ženských pomenovaniach prevažovali adjektíva *pracujúca* a *dôverčivá dôchodkyňa*. V rámci pojmu *seniorka* sa vyskytovali adjektíva *akčná* a *milá seniorka*. Pri výraze *penzistka* prevažovali národnostné pomenovania ako *nemecká*, *ra-*

*kúska a grécka*. Typické je spojenie starých ľudí s náboženstvom, konkrétne s *kresťanstvom*. Pri pomenovaniach rodinných príslušníkov: *dedko* a *babka* sa vyskytli predovšetkým adjektíva s pozitívnym hodnotením – *milí, šťastní, dobrí*.

Dôležité je tiež podotknúť, že zdroje v danej databáze pochádzajú predovšetkým z oblasti publicistiky a mediálna sféra môže vplývať na postoje veľkej časti obyvateľov. Môže napr. viesť k vytváraniu nových stereotypov o senioroch alebo k posilneniu tých pretrvávajúcich. V rámci mediálneho diskurzu sa stretávame aj s politickými prejavmi, napr. v rámci *dôchodkov, chudobných a okradnutých* starých ľudí. Týmto aspektom sa však konkrétne venujem v rámci analýzy politického diskurzu.

V databáze SNK je obmedzený počet zdrojov, nezovšeobecňujem preto tieto údaje na celoslovenskú platnosť, dôležité však je, že tieto údaje môžu naznačovať štandardizované obrazy o senioroch v súčasnom jazykovo-kultúrnom prostredí. Treba ich však skúmať v širšom kontexte, berúc do úvahy dnešnú dobu a ďalšie súčasné diskurzy o senioroch (napr. politický, zdravotnícky, reklamný diskurz alebo neverejný diskurz či iné diskurzy).

### 3.4 Obraz staroby a seniorov v slovenskej frazeológii

Jazyk má významnú funkciu v rámci kultúr jednotlivých spoločností. Prostredníctvom neho si totiž osvojujeme kultúrne vzorce, ktoré nám pomáhajú spoznať videnie sveta danej spoločnosti. J. Bartmiński (2016, s. 17) uvádza: „Hlboké príbuzenstvo jazyka a kultúry spočíva v tom, že nie sú biologickým dedičstvom, ale predávajú sa prostredníctvom výchovy.“ Tým, že si osvojíme konkrétny jazyk, internalizujeme aj normy, vzorce správania, zmýšľania. Získame istú mentalitu, ktorá je charakteristická pre danú kultúru. Táto kultúra potom ovplyvňuje naše videnie sveta. Cez prizmu tohto jazyka či tejto kultúry nazeráme na svet<sup>42</sup>. „Jazyk, obzvlášť jeho slovná zásoba, i texty fungujú taktiež ako archív kultúry, jej pamäť, v ktorom sa uchováva minulosť. Preto je možné hovoriť o poznávacej funkcii jazyka vo vzťahu ku kultúre“ (Bartmiński, 2016, s. 19). V jazyku sa nachádzajú aj hodnotiace výrazy, ktoré používame, keď hovoríme o nejakej skupine, v našom prípade o starobe a senioroch. V predchádzajúcej kapitole som uviedla, že v jednotlivých dobách či kultúrach sa postoje môžu líšiť. Ak si osvojíme čínsky jazyk, tak internalizujeme čínske kultúrne vzorce a naše postoje k seniorom budú ovplyvnené štandardizovanými postojmi v danej kultúre. Postoje sa prostredníctvom jazyka predávajú z generácie na generáciu. J. Bartmiński (2016, s. 20) konštatuje, že „Jazyk má nepochybne súvislosť i so systémom hodnôt, ktorý je zák-

<sup>42</sup> „Slovanská etnolingvistika prijala za svoj humboldtovský problém: vplyv jazyka na chápanie sveta, resp. náhľad na svet, ktorý je uložený v jazyku. Zatiaľ čo bádatelia štrukturalistickej tradície mali sklon oddeľovať jazykový a mentálny obraz sveta, v etnolingvistike (podobne ako v kognitívnej lingvistiky) je tento rozdiel zrušený. Spočiatku bol jazykový obraz sveta definovaný ako odraz alebo odzrkadlenie sveta v jazyku, potom skôr ako interpretácia sveta, ktorá je výsledkom konceptualizácie skutočnosti hovoriacimi daného jazyka. Táto konceptualizácia sa u rôznych jazykov líši v dvoch aspektoch; je totiž relatívna jednak vzhľadom na tradíciu jednotlivých národných kultúr, jednak vo vzťahu k vnútornej štýlovej diferenciacii jazyka“ (Bartmiński, 2016, s. 28).

ladom každej kultúry. Nielenže hodnoty fixuje a predáva o nich povedomie, ale tiež sám o sebe slúži ako nástroj hodnotenia.“ Analýzou diskurzu o senioroch vieme zistiť postoje k seniorom. „V súčasnosti sa venuje najviac pozornosti axiologickému aspektu jazyka – duchovné hodnoty totiž predstavujú podstatu kultúry a s jazykom sú neoddeliteľne späté“ (Bartmiński, 2016, s. 38). Ide najmä o výskum stereotypov ako niečoho zaužívaného, ustáleného o nejakej entite, napr. o senioroch.

Kultúra sa prejavuje aj v gramatike, slovnej zásobe, vo významoch slov, vo frazeológii. Všetky tieto zložky tvoria súčasť diskurzu o senioroch, či starobe, a tým spoluvytvárajú postoje spoločnosti o senioroch/starobe, resp. postoje seniorov o sebe samých. V tejto časti monografie sledujem, ako sa obraz staroby a starého človeka objavuje v slovenskej frazeológii, v ustálených slovných spojeniach. Ustálené slovné spojenia sa v rámci tradičného diskurzu často stávajú nástrojom diskriminácie, degradácie sociálnej menšiny. Sú totiž pre svoju ustálenosť v diskurze všeobecne známe.

**Postup analýzy:** jednotlivé príklady som excerpovala z diel, v ktorých sa vyskytujú frazémy: *Malý frazeologický slovník* (Smiešková, 1988); *Človek v zrkadle frazeológie* (Habovštiaková – Krošláková, 1990); *Frazeologický slovník, Človek a príroda vo frazeológii* (Habovštiaková – Krošláková, 1996); *Slovenské príslovia, porekadlá, úslovia a hádanky* (Záturecký, 2005) atď. Po vyexcerpovaní frazém týkajúcich sa seniorov alebo staroby som vytvorila sedem tematických skupín podľa obsahu jednotlivých frazém. Jednotlivé tematické celky tvoria stereotypy spájajúce sa so starobou a starými ľuďmi, čiže atribúty o starších ľuďoch. Keďže nejde o konkrétne prehovory, ale príklady frazém vyexcerpovaných z frazeologických slovníkov, tak sledujem iba nomináciu (akými výrazmi sa seniory označujú) a predikáciu (aké vlastnosti sa so seniormi spájajú) (porov. Wodak – Meyer, 2001). V niektorých prípadoch informatívne uvádzam frekvenciu frazém z databázy SNK. Dôležité je však vyzdvihnúť, že hoci pozorujem len nomináciu a predikáciu, tak samotné frazémy sú využívané v rámci prehovorov na úrovni argumentácie (porov. Wodak – Meyer, 2001) ako diskurzívne stratégie, ktorými chcú mladší ospravedlniť či legitimovať diskrimináciu staršej populácie.

## Tematické celky

### 1. Starí ľudia sú konzervatívni

Táto štandardizovaná predstava zobrazuje seniorov ako ľudí, ktorí sú konzervatívni, nemenia svoje postoje, nemajú radi zmeny, ťažko si privykajú na nové veci a zostávajú pri svojich zabehnutých zvykoch, návykoch. Frazémy evokujúce tento stereotyp: *Starého psa novým móresom (kúskom) nenaučíš.* – *Starý strom už nepresadiš.* – *Starého koňa je zle učiť.* – *Starého psa je ťažko priúčať na svorku.* – *Starý strom je nie dobré presádzať.*

J. Hoffimannová a O. Müllerová (2007, s. 77) uvádzajú, že „Príslušníci najstaršej generácie prijali za svoje už v detstve a mladosti určité postoje a názory a od tej doby ich nezmenili (napriek zmenenej spoločenskej situácii).“ Ďalej autorky uvádzajú, že „V reči se-

niorov je viditeľná stereotypizácia zvuková, lexikálna, syntaktická, tematická, interakčná (...); hodnotová orientácia, postojové stereotypy, ktoré v podvedomiach hovoriacich pretrvávajú z dávnych dôb ich mladosti, (...) s ustálenými reakciami, so stereotypnými používaniami určitých pomenovaní, s opakovaním tých dobových citátov“ (tamže, 2007, s. 77).

Konzervatívnosť seniorov sa teda vyskytuje aj v odbornej literatúre. Je potrebné konštatovať, že seniori síce reprodujú tradované názory, stereotypy, postoje, avšak v niektorých prípadoch sú to len deklarované postoje, ktoré sú od nich v spoločnosti očakávané. Preto je dôležité skúmať ich jazyk hlbšie, sústrediť sa na dôvody, prečo sa vyjadrujú tak, ako sa vyjadrujú, prečo majú postoje, aké majú.

Stereotyp o konzervatívnosti seniorov sa spája aj s tým, že starí ľudia sa už nič nové nenaučia, čo sa prejavuje aj v diskurze o senioroch v zmysle, že nerozumejú modernej technológii, anglicizmom, jazykovým inováciám. Daný diskurz môže vplývať aj na samotný jazyk seniorov, keď hovoria o svojich postojoch, a to reprodukovaním týchto štandardizovaných obrazov ako argumentu, prečo sa už nenaučia nič nové, napr. *My počítačom nerozumieme a už sme starí, takže tomu ani neporozumieme*. V diskurze, v ktorom sa reprodujú autostereotypy, sa spravidla objavuje 1. osoba množného čísla: *my*.

## 2. Starí ľudia sú už nepotrební

Známa je frazéma zobrazujúca starého človeka ako niekoho nepotrebného, napr. *Nieкто je súci do starého železa*. V databáze SNK (cit. 30. 06. 2018) sa objavuje spojenie *do starého železa* v 466 prípadoch. V niektorých prípadoch nejde o prenesený význam, ale o reálny objekt – železo. Vo väčšine prípadov je však pojem použitý v prenesenom význame, napr. *Marx patrí do starého železa? – Koncoš s Migašom pôjdu do starého železa. – Napriek tomu ešte stále nepatrí do starého železa, čo dokazuje aj jeho posledný film Deviata... – ...snažiť sa dokázať, že ešte nepatrí do starého železa, v akčnom thrilleri Zastavte Cartera...*<sup>43</sup>.

M. Hrozenká (2008, s. 42) hovorí o „mýte neúčinného času“, čo znamená, že ak je senior na dôchodku a už nepracuje, tak nerobí nič a je neúčinný, nepotrebný pre spoločnosť. Na základe toho sa prehlbujú nepriaznivé postoje k starším ľuďom. Zároveň môžu tieto postoje vplývať aj na sebahodnotenie starého človeka, ktorý sa bude cítiť nepotrebný, zbytočný.

L. Čeledová, Z. Kalvach a R. Čevela (2016, s. 12) konštatujú, že nástupom informačných technológií do pracovného odvetvia sa znížila potreba „ľudskej“ práce. Keďže seniori nevedeli reagovať tak rýchlo na tieto technológie, tak sa sťažila ich schopnosť zamestnať sa. V súčasnosti sa môžeme stretnúť s diskrimináciou starších ľudí v pracovnej sfére. B. Balogová (2009, s. 18) uvádza, že ľudia (hlavne) v pred dôchodkovom veku predstavujú na pracovnom trhu rizikóvú skupinu. Ak stratia prácu, novú prácu získajú ťažko. Potenciálni zamestnávateľia ich vnímajú ako ľudí, ktorí sa ťažko prispôbujú náročným požiadavkám doby, disponujú nižšou schopnosťou využívať informačné technológie, ako jazykovo negramotných, obmedzených z hľadiska zdravotnej výkonnosti (Jakóczy, 2009, s. 26).

<sup>43</sup> Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>

Diskrimináciu na základe veku v pracovnej sfére upravuje Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov<sup>44</sup>. Keď si však pozrieme pracovné inzeráty, často sa objavuje formulácia *ponúkame prácu v mladom kolektíve*. Explicitne sa nevylučujú starší uchádzači, avšak z obsahu vyplýva, že budú uprednostňovaní mladší ľudia. Formulka v požiadavkách *chut' učiť sa nové veci či neustále sa vzdelávať* zas pri stereotypy o senioroch v zmysle *ťažko sa učia nové veci, ťažko sa prispôbujú novým trendom a pod.* evokuje, že starší uchádzači budú z prijímacieho procesu vylúčení. Podľa L. Vidovičovej (2008, s. 189) je častým stereotypom o starých ľuďoch, že sú už nevykonní pracovníci. To, že má niekto vyšší vek však neznamená, že nie je aktívny a nemá schopnosť neustále svoje schopnosti rozvíjať. Ťažko sa však táto diskriminácia dokazuje, keďže starší uchádzači ani nie sú prizvaní na osobný pohovor.

### 3. Starí ľudia sú neaktívni

*Starý človek ako zámka na dome.* Seniori už zväčša trávajú čas iba doma. Stereotyp vychádza z obrazu seniorov, ktorí sú chorí, pasívni, nikam necestujú. V tejto súvislosti sa stretávame s ambivalentnými stereotypmi. Predstavy o senioroch, ktorí sú pasívni, sú v rozpore s politickým diskurzom, na základe ktorého *seniori zaberajú pracovné miesta mladým* (porov. kapitola Politický diskurz o senioroch) tým, že idú neskôr do dôchodku a zároveň so stále sa zvyšujúcim dôchodkovým vekom.

Na jednej strane je problém neaktívnosť, nečinnosť seniorov, ktorí sú stále len doma. Na druhej strane figuruje predstava, že starí ľudia sú „príliš“ aktívni, lebo zaberajú pracovné miesta mladým, a tiež zvyšovanie veku odchodu do dôchodku.

Stereotyp o neaktívnosti seniorov ovplyvňuje aj ich štandardizovaný obraz, vlastnosti, ktoré sa od nich očakávajú. Prejavuje sa to napr. vo fráze: *Na to si už príliš starý*. Ide o diskurzívnu stratégiu, na základe ktorej chcú presvedčiť v tomto kontexte starších ľudí, aby žiadnu aktivitu už nevykonávali, a to z dôvodu ich biologického veku. Ak sa objaví senior, ktorý je aktívny, tak je xenoreakciou údiv. Práve preto sa hlavne v bulvárnych médiách v tomto kontexte stretávame s prípadmi, keď redaktori z danej témy konštruujú senzácie, napr. *Ani tuhá zima ju nezlomí, 76-ročná starenka korčuľuje po Bajkale*<sup>45</sup> – *Čínska babička je hviezdou internetu, kung-fu sa venuje už 89 rokov*<sup>46</sup>. Tento fenomén vysvetľuje aj to, prečo sa v databáze SNK vyskytovali prídavné mená: *čiperný, aktívny* vo vzťahu k starším ľuďom (s pojmom *senior* a *dôchodca*). Zdroje v danej databáze pochádzajú totiž hlavne z oblasti publicistiky.

<sup>44</sup> Celé znenie zákona je dostupné online: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/365/20160102>

<sup>45</sup> Debnár, Ján. Ani tuhá zima ju nezlomí, 76-ročná starenka korčuľuje po Bajkale. [online]. In: [www.aktuality.sk](http://www.aktuality.sk). 23. 2. 2018. Dostupné na: <https://www.aktuality.sk/clanok/566689/ani-tuha-zima-ju-nezlomi-76-rocna-starenka-korculuje-po-bajkale/>

<sup>46</sup> Demiger, Matúš. Čínska babička je hviezdou internetu, kung-fu sa venuje už 89 rokov. [online]. In: *DenníkN*. 24. 2. 2017. Dostupné na: <https://dennikn.sk/690924/cinska-babicka-je-hviezdou-internetu-kung-fu-sa-venuje-uz-89-rokov/>

#### 4. Staroba ako niečo pochmúrne, choré

So starobou sa spája znižovanie fyzických síl, napr. *Starý robí viac rozumom ako rukami.* – *Darmo starého psa za zajacom huckáš.*

Typickým stereotypom o starobe je chorobnosť: *Každý starý hrib je červivý.* – *Starému už hlas uteká.* – *Starí ľudia majú zuby v žalúdku.* – *Starí ľudzė vychádzajú na dzecké chodníky.* – *Starí ľudia sú ako deti.* Fráza, že starí ľudia sa správajú ako deti, súvisí s prejavmi rôznych chorôb, nevládnosti a pod. *Staroba, hotová choroba.* – *Čím viac krížikov na chrbte, tým ťažšie nohám.* Frazéma vyjadruje prostredníctvom krížikov, v zmysle rímskej číslice desať, každých desať rokov života. Čím viac rokov ľudia majú, tým ťažšie sa im chodí, nevládu. V databáze SNK sa pojem krížiky na chrbte vyskytuje v 11 prípadoch: *Behávam skôr pre radosť, pre udržanie si kondície, ved' už mám trošku aj svoje roky, svoje krížiky na chrbte, ba aj kríže ma občas pobolievajú, až beda vydržať.* – *Darmo, rokenrol je v tomto krutý – stojí na mladickom zápale, ktorý rokmi, ako postupne pribúdajú krížiky na chrbte, chladne, až sa úplne vytratí*<sup>47</sup>.

Staroba sa spája nielen s fyzickými ťažkosťami, ale aj s problémami s pamäťou, myslením, demenciou: *Starí ľudia rozum tratia.* – *Na tvári brázda a hlava prázdna.* – *Hlava siveje, rozum šaleje.* Stereotyp o znižujúcich sa biologických a psychických zmysloch seniorov má za následok také správanie voči seniorom, že používatelia jazyka svoj prejav adresovaný seniorom prispôbujú tak, ako keby nepočuli, nevideli, nerozumeli. Môže ísť o formy elderspeaku, infantilizácie, hyperkorektného správania a pod. Takýto spôsob komunikácie vychádza z obrazu seniorov, ktorým sa znižujú ich psychické zmysly. Za elderspeak možno považovať aj také techniky, ktoré sú charakteristické pre komunikáciu s deťmi, napr. symbiotický plurál, keď namiesto 2. osoby singuláru použijeme 1. osobu plurálu, napr. *ideme, naobedujeme sa, poumývame sa*, využívanie eufemizmov v komunikácii so seniormi ako *napapáme sa*, či deminutív ako *vodička, paplónik*, alebo taktiež familiárnych slov: *dedko, babi, babka* (Zajacová, 2012, s. 54).

Stereotyp o chorých senioroch je štandardizovaný, ustálený v tradičnom diskurze o senioroch, čomu nasvedčuje aj skutočnosť, že keď hovoríme o zdravotnom stave vo vzťahu k veku, tak osobe povieme, že *na svoj vek si na tom dobre; nevyzeráš zle na 75 rokov* (porov. Coupland – Couplandová, 2001, s. 475).

#### 5. Starí ľudia sú múdri a skúsení

S vysokým vekom sa spájajú životné skúsenosti, vedomosti. Tieto predstavy sa objavujú aj v slovenských frazémach o senioroch, napr. *Nebud' zvedavý, budeš skoro starý!* – *Starý dobre radí.* – *Sto rokov dožije ten, kto múdro žije.* – *Lepšia rada starších ako mladých umenie.* – *Drž sa starších rady a nedôjdeš vady.* – *Kde sú šedy, tam sú vedy.* Stereotyp múdrych seniorov bol frekventovaný v diskurze pred nástupom moderných

<sup>47</sup> Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupné na: <http://korpus.juls.savba.sk>

technológií. Ako sme uviedli, v histórii bolo bežné, že seniori pôsobili v politických funkciách ako radcovia, alebo ako učitelia. Naopak, v súčasnosti vláda zmenila zákon<sup>48</sup> pre pedagógov a tí budú môcť učiť maximálne do 65 rokov. Podľa vyjadrenia Branislava Gröhlinga (zo strany Sloboda a Solidarita – SAS): „65 rokov je naozaj vek, kedy by učiteľ alebo riaditeľ mal odísť.“ Ukazuje sa, že dnes je v popredí skôr stereotyp, že seniori sa nevyznajú v modernej technológii, sú menej kompetentní, sú „zbytoční“, nevedia prispieť spoločnosti ničím novým.

## 6. Staroba je zobrazovaná eufemisticky

V rámci frazém sa môžeme stretnúť s eufemistickým vyjadrovaním staroby. Frazéma *strieborné vlasy* – zobrazuje starobu prostredníctvom šedivých vlasov. V databáze SNK sa pojem *strieborné vlasy* vyskytuje 46-krát, napr.: *Bol to pekný pohľad: strieborné vlasy a dobrotivý výraz starca vzbudili vo mne úctu, jemné správanie dievčiny lásku. Starec hral sladkobôľnu melódiu, ktorá vohnala dievčaťu slzy do očí. – Dumbledorove strieborné vlasy boli jedinou vecou v celej sieni, ktoré žiarili rovnako jasne ako duchovia.*

Ďalšou frazémou je *jeseň života*, ktorá pripodobňuje starobu k ročnému obdobiu – jeseni, keď už príroda nadobúda pochmúrny čas a pripravuje sa na zimu, obrazne povedané na smrť. V databáze SNK sa pojem *jeseň života* vyskytuje 492-krát, napr.: *Po roku odlúčenia s bývalou manželkou Annou, hneď po završení rozvodu, sa R. Murdoch tretí raz oženil. Pre jeseň života si zvolil svoju bývalú zamestnankyňu Wendi Dengovú. Má tridsaťdva rokov, presne toľko, koľko žil jej novomanžel v predchádzajúcom manželstve*<sup>49</sup>.

Frazéma *na staré kolená* – reflektuje starobu prostredníctvom starých kolien. Vychádza zo skúsenosti a života ľudu. V databáze SNK sa spojenie *staré kolená* objavuje v 1443 prípadoch: *Z prekladovej literatúry sa mi páčili dve knižky japonského autora Džuničiro Tanizakiho – Chvála stínu, eseje o japonskej estetike a Deník bláznivého starce, príbeh muža, ktorý sa na staré kolená zamiluje do mladej dámy*<sup>50</sup>.

*Šediny sú hrobové kvetiny.* Staroba už reflektuje blížiacu sa smrť.

Eufemistické vyjadrovanie o senioroch môže vyplývať z rešpektu, z úcty k starším ľuďom, ktoré sú v slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí konvenciou.

## 7. Nedôveryhodnosť starých žien

Objavilo sa viacero frazém vypovedajúcich o nedôveryhodnosti starých žien: *Never čertu ani starej babe. – Stará baba od čerta horšia. – Staré baby robia po kútoch vojnu. – Kde*

<sup>48</sup> Zákon č. 317/2009 o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

<sup>49</sup> Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupné na: <http://korpus.juls.savba.sk>

<sup>50</sup> Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupné na: <http://korpus.juls.savba.sk>



*nemôže čert, pošle starú babu. – Kde čert nezmôže, stará baba pomôže.* Daný stereotyp môže byť založený na ďalšom stereotypy – o ženách všeobecne, ktoré viac rozprávajú ako muži. V prípade starých žien ide o štandardizovanú predstavu, že pokiaľ už nepracujú, sú na dôchodku, tak nemajú čo robiť, a preto sa stretávajú s inými starými ženami, s ktorými sa veľa rozprávajú o iných, „klebetia“. V bežnej reči sa tento stereotyp objavuje aj v ustálenom slovnom spojení: *Klebetná ako stará baba.* Dané stereotypy sa objavujú aj na sociálnych sieťach vo forme obrázkov, ktoré majú zábavnú funkciu. Uvádzam dva príklady:

### TAJNÁ ZLOŽKA CIA V PLNOM NASADENÍ



### MONITORING V RÔZNYCH KRAJINÁCH SVETA



**Obrázok 1**  
Zobrazenie senioriek ako klebetných žien<sup>51</sup>

Jedným zo znakov ustálenosti stereotypov je aj to, že sa objavujú vo vtípoch, napr. vtipy o blondínkach, o Rómoch, v tomto prípade o seniorkách.

#### 3.4.1 Zhrnutie analýzy frazém

Čo sa týka referencie, seniori sú vo vybraných frazémach označovaní neutrálnymi výrazmi či už v spisovnej (*starí ľudia*), alebo v nárečovej podobe (*starí ľudzé*), metaforicky (*starý pes, starý strom, starý kôň, starý hriab*), či hovorovo (*stará baba*).

Môžeme hovoriť o šiestich stereotypoch, ktoré sa so seniormi spájali. Ide o ich *konzervatívnosť, nepotrebnosť, pasívnosť, chorobnosť* (fyzická aj psychická), *múdrost' a skúsenosť, nedôveryhodnosť starých žien.*

<sup>51</sup> Zdroj obrázkov: [www.emefka.sk](http://www.emefka.sk)

Dôležité sú pritom diskurzné praktiky, ktoré sa zakladajú na týchto stereotypoch. Stereotyp o konzervatívnosti seniorov má za následok, že k nim pristupujeme tak, že už sa nič nové nenaučia, je zbytočné ich učiť, nevyznajú sa v dnešnom svete. Stereotyp o nepotrebnosti môže mať za následok diskrimináciu na trhu práce, taktiež aj pasívnosť a chorobnosť seniorov. Ďalším následkom v reálnej praxi sú rôzne techniky infantilizácie, elderspeaku a hyperprotektívneho správania k seniorom.

Je potrebné skonštatovať, že jazykové praktiky, v tomto prípade ustálené slovné spojenia, ktoré sme uviedli, sú diskurzívnymi mechanizmami, prostredníctvom ktorých konstruujeme významy a ideológie o starnutí. Ak sú vybrané frazémy využité v situáciách, kde si člen spoločnosti chce potvrdiť svoju pravdu, tak slúžia na diskrimináciu seniorov. Či už je to pracovný pohovor, alebo iná situácia, v ktorej je senior na základe ustálených stereotypov skrývajúci sa vo vybraných frazémach vylúčený.

### 3.5 Obraz seniorov v slovenskej reklame

Inšpirovaná T. van Dijkom (1992, s. 87 – 118) považujem mediálny diskurz za kultúrny a spoločenský produkt, ktorý predstavuje a reprodukuje významy či ideológie. Zobrazenie seniorov v médiách môže reflektovať a modifikovať postoje a presvedčenie ľudí o tejto generácii, ako aj ich následné individuálne správanie k týmto ľuďom (McCombs, 2002, cit. 26. 1. 2019). Masové médiá ponúkajú veľkú časť informácií, ktoré slúžia na vytvorenie obrazu o svete okolo, avšak pre výber a rozhodovanie, o čom budú alebo nebudú informovať, podávajú o svete skreslený obraz. Preto je potrebné zistiť, či mediálne prostredie podporuje alebo odrádza stereotypné rozmýšľanie o senioroch (Bennett – Entman, 2001, s. 300), aby sme zistili, aký podiel médiá majú na reprodukcii status quo.

P. Mareš a P. Kaderka rozlišujú v rámci mediálnej komunikácie písanú a hovorenú sféru (2016, s. 255 – 336). Ja sa venujem hovorenej sfére. Podľa P. Kaderku jadro hovorenej sféry mediálnej komunikácie tvoria vysielania tradičných elektronických médií – televízie a rozhlasu (Mareš – Kaderka, 2016, s. 295).

Tradičným nástrojom na propagáciu (aj abstraktných ideí, názorov) je reklama v masových médiách. Reklamu chápeme ako zámernú a platenú činnosť s úmyslom pritiahnúť čo najväčšiu pozornosť adresáta (cieľovej skupiny) a s cieľom predat' propagovaný tovar alebo službu (Orgoňová – Dolník, 2010, s. 117). Typickým znakom tohto štýlu je persuzívnosť (ovplyvňovanie a presvedčanie) (tamže, 2010, s. 119). Reklama pôsobí na rozum, ako aj city adresáta (Orgoňová – Bohunická, 2006, s. 80). Komunikačnou sférou komerčnej reklamy, skrátene reklamou, rozumieme súhrn komunikačných situácií a v nich vzniknutých komunikátov. Túto sféru charakterizujú a podobu komunikátov určujú: (1) komunikačný cieľ, ktorým je presvedčiť recipientov, aby si zakúpili určitý výrobok alebo službu; (2) nepriamy kontakt medzi autorom a recipientom; (3) verejný charakter komunikácie, t. j. skutočnosť, že autor a adresát sa osobne nepoznajú a počet recipientov nie je dopredu známy a obmedzený (Mrázková, 2016, s. 338). Kontakt s recipientom v reklame je nepriamy: komunikačné situácie,

v ktorých reklama vzniká, sa časovo a miestne nezhodujú so situáciou recepcie. V porovnaní s osobnou komunikáciou, v ktorej sa na nadväzovaní a udržiavaní kontaktu podieľajú obaja účastníci komunikácie, v reklamnej komunikácii závisí udržiavanie kontaktu od subjektu autora a od verbálnych prostriedkov (tamže, 2016, s. 361). Autor pri tvorbe reklamy vychádza z predpokladaných znalostí „o normálnom svete interpreta, o prostredí, postojoch, názoroch, zvykoch existujúcich v kultúre príjemcu, ktorý na základe týchto kultúrnych rámcov reklamu interpretuje“ (Orgoňová – Bohunická, 2006, s. 80).

**Kritérium výberu reklám:** vyberala som reklamy, v ktorých vystupovali seniori, či už ako hlavné postavy, alebo vedľajšie postavy. Ďalšími kritériami boli aktuálnosť reklamy, jej dostupnosť a ich jazyk – vyberala som iba reklamy v slovenskom jazyku, ktoré boli vysielané v slovenských televíziách. Tie totiž mohli ovplyvňovať obraz seniorov v slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí. Dve reklamy nemajú slovenských autorov, ale boli v slovenskom jazyku a odvysielané v slovenských televíznych staniciach (*krém Dolgit* a *tyčinka Snickers*).

**Výskumný materiál:** zozbierala a analyzovala som 8 reklám, ktoré mali formu audiovizuálneho spotu a boli vysielané v slovenských televíznych staniciach v slovenskom jazyku. Celý výskumný materiál tvorili nasledujúce reklamy: *Životné poistenie Moji Blízki*; *Orange – Love balíky*; *Slovakia chips – Kotlíkové*; *Mobilný operátor Orange – skupina Navzájom zadarmo*; *Telekom – 4G internet*; *Zlatý krém Dolgit*; *Krém Corega* a *tyčinka Snickers*.

**Cieľ analýzy:** zistiť, aký obraz starého človeka sa v reklame objavuje.

**Postup analýzy:** reklamy som vyberala na základe dostupnosti na internetovej stránke [www.youtube.sk](http://www.youtube.sk). Reklamy som zbierala a interpretovala od decembra 2018 do januára 2019.

V rámci analýzy som si položila nasledujúce **výskumné otázky**.

1. Ako sú seniori v reklamách označovaní?
2. S akými produktami sú seniori v reklamách spájaní?
3. Aký obraz starého človeka reklamy zobrazujú? Stereotypný, tradičný, alebo „hypermoderný“ obraz seniora?

**Metóda výskumu:** kvalitatívna metóda. Pri interpretácii reklám som využívala predovšetkým prístupy diskurznej analýzy N. Fairclougha a R. Wodakovej.

## 1. Reklama na životné poistenie *Moji Blízki*<sup>52</sup>

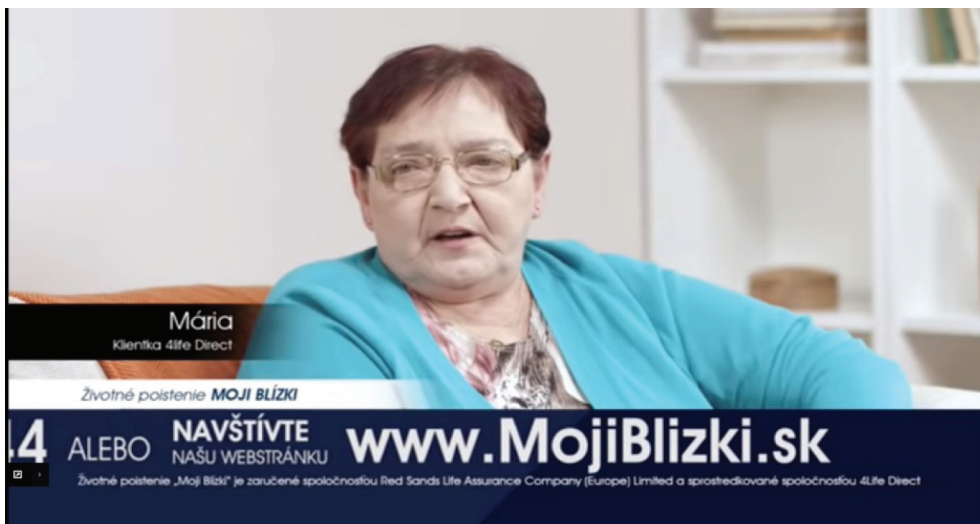
Keďže prvú analyzovanú reklamu považujem za výrazne ageistickú, venujem jej analýze väčšiu pozornosť. Pre charakteristiku mediálnej komunikačnej sféry získava zvláštnu dôležitosť otázka, na aké udalosti, resp. na aké témy sa zameriava informovanie a presvedčovanie (Mareš – Kaderka, 2016, s. 260). Intenciou prvej analyzovanej reklama-

<sup>52</sup> Reklama na životné poistenie *Moji blízki* je dostupná online: <https://www.youtube.com/watch?v=SX-4xI74HmCw>

my bolo presvedčiť adresátov (príslušníkov staršej generácie), aby si založili životné poistenie v danej spoločnosti. Názov poistenia znie *Moji Blízki*, pričom pod týmto spojením sa myslí blízka rodina. Výraz je spätý s potenciálne kladným hodnotením, keďže u väčšiny ľudí rodina zastáva vrcholné pozície v ich hodnotovom rebríčku. Výber daných lexikálnych jednotiek považujem za jednu z foriem presvedčovania (porov. „style“ – Fairclough, 2003, s. 191 – 194).

V reklame vystupujú dve seniorky ako hlavné postavy. Reklama predkladá možnosť poistenia/zabezpečenia sa pre prípad smrti. Ide o pesimistickú reklamu predstavujúcu starších ľudí ako tých, ktorých čas už nadišiel alebo v krátkej dobe nadíde.

Pre nomináciu v reklame je charakteristické, že vychádzajúc z názvu spoločnosti *Moji Blízki*, oslovuje ako zástupcu spoločnosti (Matúš – Zástupca 4life Direct), tak aj reálne zákazníčky (Gabriela – klientka 4life Direct; Mária – klientka 4life Direct) iba ich krstným menom. V reklame vystupujú reálne zákazníčky, ktoré rozprávajú o svojich skúsenostiach. Ide o argumentačnú stratégiu autora reklamy, uviesť „reálne skúsenosti“ klientok, aby presvedčil starších ľudí o svojej dôveryhodnosti. Čo sa týka predikácie, autor reklamy vníma seniorov a starobu stereotypne až negatívne. To, že autor vníma starobu stereotypne, naznačuje fakt, že v dolnej časti reklamy sa nachádza veľkými písmenami názov internetovej stránky [www.MojiBlizki.sk](http://www.MojiBlizki.sk) a telefónne číslo, na ktoré majú seniori volať. Tieto informácie neustále rotujú, aby si ich potenciálni klienti všimli. Autor reklamy mohol použiť takú veľkosť písma, lebo stereotypne predpokladá zhoršený zrak starších recipientov. Veľkosťou, typom, použitím boldu, farbou a rozmiestnením písma, resp. jednotlivých písmen na ploche sa dá ilustrovať, dopĺňovať a hierarchizovať význam zdieľaných informácií (Mrázková, 2016, s. 354). Pre prehovor zástupcu organizácie je typický monotónny a pomalý prejav, ktorý môže vychádzať z predpokladu, že seniori majú znížené kognitívne funkcie, ťažšie niečomu porozumejú, a preto k nim treba rozprávať pomaly. Prvou klientkou vystupujúcou v reklame je Gabriela. Hovorí, že napriek nízkemu dôchodku ju nezaťažuje platiť dané poistenie, čo vychádza zo stereotypu chudobných seniorov. Tým chcú autori reklamy presvedčiť seniorov, aby si produkt zakúpili, lebo je finančne dostupný. Druhá klientka Mária hovorí: *Toto poistenie ma ukludňuje tým spôsobom, že mám zabezpečenie také, že po mojej... keď príde už ten môj skon, tak pomôže to aj mojim deťom. Nebudú mať so mnou starosti, že by nemali na ten pohreb. A na ten pohreb tuto tá poisťovňa mi sľubuje a ja jej plne dôverujem.* Pani Mária vo svojom prehovore nedopovedala výraz „smrť“ v spojení *po mojej...*, namiesto toho sa zastavila a svoj prejav upravila, aby znel eufemisticky: *keď príde už ten môj skon*. V jej prejave sa zobrazuje senior ako niekto, s kým by mohla mať jej blízka rodina starosti a chce predísť stereotypu, že *väčšina starých ľudí od svojej rodiny očakáva priveľa podpory a starostlivosti*. Poisťovací agent na záver reklamy dodáva: *Ako môžete vidieť, vďaka príbehom našich zákazníkov, všetci majú rovnaké riešenie. Tým riešením je poistenie Moji Blízki.* Pre reklamy je typická istotná modálnosť (porov. Fairclough – modality, 2003, s. 191 – 194), t. j. ich produkt si klienti musia kúpiť, lebo je to *jediné riešenie pre všetkých*.



Obrázok 2

Mária – Klientka 4life Direct v reklame životného poistenia *Moji Blízki*

## 2. Mobilný operátor *Orange*<sup>53</sup>

Intenciou druhej analyzovanej reklamy je presvedčiť adresátov (zákazníkov *Orange* s vernostným programom), aby využili nové benefity programu.

Seniorka – hlavná postava reklamy nie je explicitne pomenovaná, avšak z obsahu reklamy vyplýva, že ide o starú mamu. Spot sa začína scénou, v ktorej sa vnuk lúči so svojimi kamarátmi. Prichádza k starým rodičom a kýchnu si. Po tom, ako ho stará mama počuje, ihneď ide do svojej tajnej miestnosti v dome, kde má skryté svoje tajné zbrane ako tajný agent. Ako vchádza stará mama do miestnosti a vyberá si svoju tajnú zbraň, v reklame hrá zároveň zvučka, ktorá sa spája s filmami tajného agenta Jamesa Bonda. Stará mama vnukovi upletie hrubý sveter s vianočnou tematikou a veľkým písmenom O na hrudi. Neskôr prichádza na scénu aj zvyšok rodiny a babka ušije ďalšie svetre pre každého člena. Spoločne vyskladajú slovo Love (láska). Orange tak komunikuje nové benefity, špeciálne pre zákazníkov so známymi balíkmi Love.

Babička je prezentovaná na jednej strane ako tradičná seniorka, ktorá lúšti krížovky či štrikuje a na druhej strane ako superhrdinka, ktorá má v dome tajnú izbu vybavenú „arzenálom“ ako James Bond. Daná reklama relativizuje stereotypy o senioroch utvárané v minulosti, alebo skôr modifikuje tieto stereotypy cez prizmu súčasnej doby. Seniorka vďaka svojim vynikajúcim schopnostiam upletie vnukovi sveter a hneď potom aj ostatným členom rodiny. Názov balíka je *Love balíky* z anglického love – láska. Reklama prezentuje blízkosť, rodinnú atmosféru a ponúkaný balík telekomunikačných služieb, má umožniť rodine byť v kontakte a spájať všetky generácie

<sup>53</sup> Reklama od *Orange* dostupná online: <https://www.youtube.com/watch?v=D7aQM8MszBA>



**Obrázok 3**  
**Seniorka vo svojej skrytej miestnosti, v ktorej má svoje tajné zbrane**

### 3. Slovakia chips – Kotlíkové<sup>54</sup>

Tretia analyzovaná reklama chce presvedčiť adresáta (širokú verejnosť), aby si zakúpili *Slovakia chips – Kotlíkové*. Čo sa týka referencie, ide opäť o „starú mamu“. Reklama predstavuje typický stereotypný obraz slovenskej babičky v kuchyni, ktorá víta svoje vnúča s jej českým kamarátom a teší sa, že pre nich niečo pripravila a môže ich pohostiť. Babička ide po chipsy a jej vnučka hovorí kamarátovi: *Teraz niečo zažiješ*. Babička im podá chipsy v drevenej miske. Samozrejme, že mladým pripravené jedlo od babičky veľmi chutí a vnučka povie: *dokonalé*. Babička dodá: *Kotlíkové, dokonalé*. A v týchto intenciách je spájaný aj ponúkaný produkt – chipsy. V minulosti sa piekli zemiakové plátky v tradičnom kotlíku. Babička je zobrazená stereotypne v typickom oblečení (zástera, sivé vlasy) v tradičnom domácom prostredí, čo vidno zo zariadenia domu (v pozadí je kozub, kotlík, na stole vidieť tradičnú modranskú keramiku, chipsy sú podávané v drevenej miske). V tomto prípade ide o klasické zobrazenie seniorky, avšak s modernými chipsami, čím je spojené tradičné s moderným. Seniorka je zobrazená tradične ako typická „babička“ s atribútmi: *milá a skúsená*.

<sup>54</sup> Reklama na *Slovakia chips – Kotlíkové* je dostupná online: <https://www.youtube.com/watch?v=ZdbZ-FBIKai8>



**Obrázok 4**  
Seniorka z reklamy na *Slovakia chips* – *Kotlíkové*

#### **4. Mobilný operátor *Orange* – skupina *Navzájom zadarmo*<sup>55</sup>**

Intenciou reklamy je presvedčiť adresáta (zákazníkov *Orange*), aby si zakúpili tzv. skupinu *Navzájom zadarmo*, v ktorom môžu komunikovať so svojimi najbližšími (rodinou) bezplatne. Reklama prezentuje rodinu všetkých generácií, pričom senior explicitne nie je pomenovaný, ale z obsahu opäť vyplýva, že ide o starého otca (súčasť rodiny). Senior by chcel na štedrú večeru chytiť pre svoju rodinu kapra, avšak sa mu to nedarí. Vďaka mobilným technológiám sa rodina spojí a urobia plán, ktorým potešia svojho dedka a on sa bude tešiť z úlovku. Obsah reklamy vykresľuje tradičného seniora, ktorý chce zabezpečiť na štedrý deň kapra na večeru, aby udržal zvyky a potešil svojich blízkych.

#### **5. Poskytovateľ telekomunikačných služieb *Telekom* – *4G internet*<sup>56</sup>**

V reklame je prezentovaná štedrovečerná večera, ktorej súčasťou je aj senior z dediny, ako vyplýva z obsahu. Opäť ide o starého otca, ktorý je v analyzovanej reklame spájaný s tradíciami a konzervatívnosťou. Poučča svoje deti i vnučku o tom, ako to býva pri štedrej večeri u nich na dedine, čo všetko by tam nemalo chýbať. Mladá rodina má však iné zvyky a nie sú také tradičné, ako si starý otec predstavuje. Tu vidíme rozdiely

<sup>55</sup> Reklama *Navzájom zadarmo* je dostupná online: [https://www.youtube.com/watch?v=KndaWoleZ-2g&index=4&list=PLtBrxkdImB1m3bjlVe\\_B6-GXKk7CcmHMO](https://www.youtube.com/watch?v=KndaWoleZ-2g&index=4&list=PLtBrxkdImB1m3bjlVe_B6-GXKk7CcmHMO).

<sup>56</sup> Reklama na *4G internet od Telekomu* je dostupná online: <https://www.youtube.com/watch?v=S8n8cf-GZbmk>

medzi seniorom a mladšou generáciou, kde má senior ambície presadzovať vlastné predstavy. Stereotypný obraz seniora, ktorý sa snaží udržať si nadriadenosť a autoritu ako najstarší člen rodiny. Na druhej strane rodina sa snaží seniora rešpektovať a prihliadať na jeho požiadavky či potreby svojsky.

## 6. Reklama na *zlatý krém Dolgit*<sup>57</sup>

Šiesta analyzovaná reklama zobrazuje trojicu seniorov. Hlavnou postavou je senior, ktorý je označený ako „Radko“. Ide o domáceho majstra, ktorý hovorí ostatným, ako sa mu zmenil život, keď začal používať *zlatý krém Dolgit*. Hlavná postava seniora je zobrazená ako typický senior – sivé vlasy, košeľa, rifľové nohavice. Reklama reflektuje pozitívne účinky krému, ktoré napomáhajú prinavrátiť sa k bežným činnostiam v domácnosti. Senior je prezentovaný ako domáci majster, ktorý rád opravuje a vyrába. Pán Radko tu opäť vystupuje ako senior, ktorý v rámci argumentácie na základe svojich skúseností odporúča produkt potenciálnym klientom. Obraz seniora je v tradičnom vyjadrení, v domácom prostredí a typických činnostiach.

Podľa A. Reidla (2012, s. 18) menia reklamní odborníci obraz seniora z pasívneho, nesamostatného na aktívneho a nebojácneho jedinca. Obraz seniora sa spája skôr s negatívnymi vlastnosťami, čo sa týka chorobnosti a pasivity, a tak keď si seniori kúpia prípravok, ktorý im pomôže omladnúť, uzdraviť sa a byť aktívnymi, tak budú v spoločnosti vnímaní pozitívnejšie. Tak ako bola v stredoveku snaha nájsť elixír mladosti, lebo ľudia chceli zostať mladými, tak sa dnes v reklamách predávajú produkty, ktoré majú zaručiť omladenie seniorov.

## 7. Reklama na *krém Corega*<sup>58</sup>

Reklama zobrazuje seniora, ktorý hrá aj spieva na heligónku a má problémy s protézou. V reklame opäť vystupuje reálny senior s dobrou skúsenosťou, ktorý produkt odporúča. Je uvedené reálne meno seniora: Tibor Baláž a pod menom je napísané označenie *dôchodca*. Krém je spájaný so seniormi na základe stereotypného obrazu seniora, ktorý už stratil svoje zuby. Vďaka fixačnému krému môže mať senior zubnú náhradu pod kontrolou a sebedovome spievať hocijaké pesničky. Aby nestratil radosť zo života a mohol sa tešiť zo svojich obľúbených činnosti, používa ponúkaný výrobok. Obsah reklamy prezentuje stereotypný obraz seniora. Na záver reklamy senior zaspieva.

<sup>57</sup> Reklama na *krém Dolgit* je dostupná online: <https://www.youtube.com/watch?v=52nZ3pHpW10>

<sup>58</sup> Reklama na *krém Corega* je dostupná online: <https://www.youtube.com/watch?v=o02yatcYREQ>





**Obrázok 5**  
Senior v reklame na krém Corega

## 8. Reklama na tyčinku *Snickers*<sup>59</sup>

Adresátom poslednej analyzovanej reklamy je široká verejnosť. Reklama prezentuje skupinu mladých športovcov, medzi ktorými je babička. Nemôžeme hovoriť o referencii v pravom zmysle. Kapitán tímu na babičku kričí a oslovuje ju v mužskom rode: *Dano, čo je s tebou?* Seniorka mu odpovedá: *Ty k...t, celý deň ma len buzeruješ.* Kapitán mu odpovedá: *Keď to robíš ako babka.* Vzápätí prichádza mladá žena, ktorá ponúka seniorku tyčinku *Snickers*. Keď si seniorka odhryzne, mení sa na mladého muža. Seniori sú tu zobrazovaní ako starí, neschopní ľudia, ktorí už nevládzu, sú pomalí a nepohybliví. Stereotypný obraz seniora je vykresľovaný v negatívnom zmysle.

### 3.5.1 Zhrnutie analýzy reklám

Čo sa týka referencie, tak seniori boli v reklamách prezentovaní ako rodinní príslušníci, ako blízki ľudia, napr. v reklame *Slovakia chipsy – Kotlíkové* išlo o starú mamu, v prípade telekomunikačných reklám *Orange* išlo tiež o najstarších členov rodiny (starú mamu, starého otca), pričom v oboch reklamách sa objavil výraz komunikujme s našimi „blízkymi“. Ako blízkych prezentovali seniorov aj v reklame na životné poistenie *Moji Blízki*, kde ich chceli podať takým familiárnym spôsobom, že uviedli len ich krstné mená: Mária, Gabriela, či v reklame na krém *Dolgit*: pán Radko.

<sup>59</sup> Reklama na tyčinku *Snickers* je dostupná online: <https://www.youtube.com/watch?v=0iapB7jTmGw>

Vo vybraných reklamách sa vyskytovali hlavne skúsení seniori, ktorí „propagovali“ na základe vlastnej skúsenosti „dobrý“ produkt. V tomto prípade ide hlavne o zdravotné prípravky (krémy, gély) reflektujúce nepriaznivý zdravotný stav – sťažený pohyb, bolesti chrbta či problémy so zubnou náhradou. Tieto reklamy ponúkajú stereotypné obrazy o senioroch. Seniori sú starí a ich fyzická kondícia je už nedostatočná. Títo skúsení seniori sa z chorého a pasívneho človeka stávajú aktívnymi, plní síl. Intenciou autorov je, aby si seniori dané prípravky kúpili. Podľa A. Reidla (2012, s. 19) verejnosť a médiá sú naklonení k negatívnemu vnímaniu staroby, na druhej strane svet reklamy seniora zobrazuje ako aktívneho a perspektívneho človeka, avšak len v prípade, ak využije daný produkt, ktorý je propagovaný.

Výrazne negatívny obraz staroby sa objavil v reklame na životné poistenie *Moji Blízki*, v ktorej sa seniorky pripravovali na vlastnú smrť a chceli zabezpečiť mladších príbuzných finančne, aby s nimi nemali starosti.

Ďalším obrazom boli seniori lipnúci na starých tradíciách, konzervatívni. Išlo o obraz vianočných sviatkov, kde senior chcel uloviť kapra na vianočnú večeru, či senior, ktorí chcel od mladej rodiny, aby počas Vianoc vykonávali tradície, na ktoré bol on zvyknutý.

Typickým bol obraz babičky ako dobrej kuchárky, ktorá sa objavila napr. v reklame na chipsy.

Na druhej strane sa však v reklamách objavil aj obraz modernej seniorky, ktorá mala v dome tajnú miestnosť s modernou technológiou. V týchto intenciách už hľadáme na seniorov ako na moderne žijúcich ľudí, ktorí sa snažia priblížiť súčasnej dobe plnej technológií. Stereotypy o nich sa relativizujú, modifikujú sa cez prizmu súčasnej hypermodernej doby. V reklamách sa teda využíva motív tradície a motív moderného seniora, a to s cieľom zaujať adresátov.

V rámci argumentácie možno konštatovať, že seniori v reklamách reprezentovali skúsenosť – argumentácia vlastnou skúsenosťou je častým prostriedkom, aby sme niekoho presvedčili. Seniori boli s produktami spokojní, a tak ich odporúčajú.

Najčastejšie sa využívala argumentačná stratégia – ak si kúpiš daný produkt „omladneš“, „budeš aktívny“, v čom vnímam opozíciu mladý – (aktívny, zdravý) dobrý vs. starý – (pasívny, chorý) zlý. Najvýraznejšie sa tento jav ukazuje v reklame na *tyčinku Snickers*.

### 3.6 Obraz seniorov v politickom diskurze

Politický diskurz odzrkadľuje prvky kultúry, spoločné národné kultúrne hodnoty (Dulebová, 2012). Pre politický diskurz je charakteristický „zápas o moc“. Z tohto dôvodu sa diskurzne stratégie, ktoré politici používajú, zameriavajú na ovplyvnenie adresáta, aby ho volili (aby tým, že ich volili, získali daní politici dominantnú moc). Intenciu ovplyvniť adresáta, a tak získať dominantnú moc, je možné považovať za hlavný cieľ politického diskurzu. I. Dulebová uvádza, že ide o ovplyvnenie adresáta na intelektuálnej, vôľovej a emočnej úrovni (tamže, 2012).

Pri analýze politického diskurzu beriem do úvahy ako jazyk, tak aj celé pozadie prejavu. Kladiem si otázky: *Prečo politik hovorí to, čo hovorí? Aké ciele svojim prejavom sleduje? Aké reakcie chce vyvolať u adresáta? Kto je adresátom prejavu?*

V rámci politického diskurzu o senioroch môžeme hovoriť o dvoch podobách diskurzu, ktoré rozdeľujem podľa toho, kto je adresátom týchto prejavov. V prvom prípade ide o politické prejavy, ktorých adresátom sú samotní seniori. V druhom prípade ide o diskurz o senioroch, resp. diskurzne stratégie, ktorých adresátom sú mladí, pracujúci ľudia. Treba skonštatovať, že obe podoby diskurzu sa zakladajú na stereotypných obrazoch seniora. Konkrétne stereotypy sú využívané podľa toho, aké reakcie chcú politici u adresátov vyvolať.

V prvom prípade je možné hovoriť o diskurznych stratégiách, ktoré vychádzajú zo stereotypov, že seniori sú chudobní a ovplyvniteľní. V tomto prípade sú adresátmi seniori. Čo sa týka ovplyvniteľnosti, tak napr. strana, ktorá je pri moci, zavádza sociálne opatrenia pre seniorov, čím na seba upriamuje podozrenie, že ich ovplyvňuje s cieľom, aby túto stranu volili. Z výskumu z roku 2014 (Petranová, 2014<sup>60</sup>; Petranová – Vrabec, 2015) vyplýva, že práve v najstaršej vekovej skupine je najviac ľudí náchylných podľahnúť komerčným či informačným dezinformáciám. Na základe tohto výskumu môžeme s narastajúcim vekom pozorovať klesajúcu úroveň mediálnych kompetencií (mediálna gramotnosť seniorov je len polovičná oproti západnej Európe) a kritického myslenia. To môže sčasti vyplývať z ich minulého života, keď kritické myslenie nebolo v predchádzajúcom režime žiadané. Zároveň treba podotknúť, že až trištvrte seniorov chodí voliť, čo platí len o polovici ostatných občanov (Morávková – Bagin, 27. 11. 2018, online<sup>61</sup>). R. Fico každý rok organizuje oslavu pri príležitosti Medzinárodného dňa žien, ktorých účastníčkami sú najmä príslušníčky staršej generácie<sup>62</sup>. Čo sa týka „chudobnosti“, tak sociálne balíčky tkvejú práve v tom, že seniori<sup>63</sup> majú bezplatné cestovanie, dostanú vianočné príspevky k dôchodku a pod. Diskurznu stratégiou je v tomto prípade zavádzanie sociálnych opatrení (zvýšenie vianočných príspevkov, bezplatné cestovanie, organizovanie popularizátorských akcií k sviatku MDŽ), čím sa politická strana usiluje presvedčiť adresátov (seniorov), aby získala ich hlasy.

Druhá podoba diskurzu vychádza zo stereotypu, na základe ktorého seniori tvoria záťaž pre štátny rozpočet. Adresátom týchto prejavov sú pritom mladí, resp. pracujúci ľudia. Diskurzne stratégie sú zamerané proti diskurzným stratégiám prvej podoby diskurzu. Tento diskurz sa zakladá na skutočnostiach, že sociálne opatrenia, ako aj dôchodky sa zbierajú z daní pracujúcich ľudí, čiže ich pre seniorov „platia“ mladší ľudia. Touto

<sup>60</sup> Dostupné na: <https://www.communicationtoday.sk/download/1/2014/Petranova%20-%20CT%201-2014.pdf>

<sup>61</sup> Dostupné na: [https://transparency.sk/sk/seniori-su-voci-korupcii-a-manipulacii-najzranitelnejsou-skupinou/?fbclid=IwAR0TdoiPnLzcCvzAlPhrp2\\_oYjqXfWENpidrXBhhTxggFzCLmihUksPCFk](https://transparency.sk/sk/seniori-su-voci-korupcii-a-manipulacii-najzranitelnejsou-skupinou/?fbclid=IwAR0TdoiPnLzcCvzAlPhrp2_oYjqXfWENpidrXBhhTxggFzCLmihUksPCFk)

<sup>62</sup> Článok o jednom podujatí organizovaného stranou Smer-SD k MDŽ: <https://dennikn.sk/1045774/fico-si-odbehol-na-oslavy-mdz-z-politikov-tam-bol-sam-a-nevtipkoval/>

<sup>63</sup> Bezplatné cestovanie sa vzťahuje aj na mladšiu generáciu – študentov. Predmetom našej práce sú však seniori.

diskurznuou stratégiou sa medzi danými generáciami vytvára akýsi „nepriaznivý“ tlak. Príklad: *Ficove sociálne balíčky vyjdú každého pracujúceho 400 eur* (Plus 7 dní, 2015, online<sup>64</sup>). U mladších sa môže aktivovať stereotyp o senioroch ako o záťaži, ako o niekom, o koho sa treba starať a u seniorov pocit neužitočného článku spoločnosti, keďže neprispievajú do štátneho rozpočtu, ale naopak, z neho berú. Krivdu mladých posilňuje aj to, že budú musieť pracovať dlhšie ako súčasní seniori (Haškovcová, 2010, s. 48). Tento politický diskurz podporuje obraz seniorov ako záťaže pre štátny rozpočet, napr. analytik R. Ďurana sa vyjadril k zdvojnásobeniu vianočného dôchodku (z 27 až 85 eur do výšky 170 eur na dôchodcu), že: „Namiesto, aby sme mali prebytkový rozpočet, budeme zvyšovať vianočné príspevky dôchodcom, ktorí už dostali nadštandardnú valorizáciu a starodôchodcovia už dostali zvýšenie dôchodkov.“<sup>65</sup> R. Ďurana svoj odmietavý postoj vyjadril tým, že uviedol prídavné meno *nadštandardná* a výraz *zvýšenie*, čím u adresátov mohol vyvolať pocit, že seniori toho majú „veľa“ (až nadbytok). Rozpočet by pritom mohol byť *prebytkový*.

K obrazu seniorov ako záťaže prispieva aj stereotyp o chorých senioroch, ktorí „stojá“ naše zdravotníctvo priveľa peňazí (Haškovcová, 2010, s. 48). K. Kafková (riaditeľka Asociácie na ochranu práv pacientov) uviedla, že ak v zdravotníctve budú chýbať financie na zdravotnú starostlivosť, tak „Ohrozujeme dostupnosť zdravotnej starostlivosti pre seniorov, zdravotne ťažko postihnutých, rodiny s deťmi a sociálne slabšie skupiny obyvateľov.“<sup>66</sup> Predpoklad vychádza zo stereotypu chudobných a chorých seniorov.

Osobitným diskurzom sú prejavy spojené s dôchodkovým vekom na Slovensku. Stretávame sa s ambivalentnými postojmi. Na jednej strane ide o zvyšovanie dôchodkového veku, na druhej strane sa môžeme stretnúť s pokusmi o „zastropovanie“ tohto veku. V kontexte zvyšovania dôchodkového veku mám na mysli tzv. automat na zvyšovanie veku, ktorý zaviedla vláda R. Fica. Tento zákon tkvie vo zvyšovaní veku odchodu do dôchodku. Tento vek sa každoročne zvyšuje. V roku 2019 bol dôchodkový vek 62 rokov a 6 mesiacov. Odborári v roku 2018 navrhli referendum o vekovom strope pre odchod do dôchodku, ak v Národnej rade neprejde ich požiadavka ohraničiť vek ústavným zákonom (Pacherová, 5. 9. 2018, cit. 2. 2. 2019)<sup>67</sup>. Od polovice júla do začiatku septembra sa im podarilo vyzbierať 135-tisíc podpisov. Na jednej strane chcú odborári zamedziť neustálemu zvyšovaniu veku, kedy človek odchádza do dôchodku<sup>68</sup>. Samotnú myšlienku nezvyšovať dôchodkový vek pre tých, ktorí chcú ísť do dôchodku skôr, považujem za správny, avšak na druhej strane

<sup>64</sup> Článok dostupný online: [https://plus7dni.pluska.sk/domov/ficove-socialne-balicky-vyjdu-kazdeho-pracujuceho-400-eur?fbclid=IwAR0jkmWy2hK30apvaZxBrpvsIcVoOEz1djWYEDjcF\\_Lls-PKtKjSIEyDwCI](https://plus7dni.pluska.sk/domov/ficove-socialne-balicky-vyjdu-kazdeho-pracujuceho-400-eur?fbclid=IwAR0jkmWy2hK30apvaZxBrpvsIcVoOEz1djWYEDjcF_Lls-PKtKjSIEyDwCI)

<sup>65</sup> Dostupné online: <https://www.cas.sk/clanok/702572/smer-odhalil-socialny-balicek-za-200-milionov-eur-odbornik-spustil-mimoriadne-tvrdu-kritiku/>

<sup>66</sup> Článok dostupný online <https://aopp.sk/clanok/v-rozpocte-chybaju-peniaze-na-investicie-do-zdravotnej-starostlivosti>

<sup>67</sup> Dostupné online: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/482910-schyluje-sa-k-referendu-o-vekovom-strope-na-odchod-do-dochodku/>

<sup>68</sup> V roku 2017 politická strana Smer SD zaviedla tzv. „automat“ zvyšovania veku odchodu do dôchodku podľa vývoja strednej dĺžky dožitia. V roku 2018 išli ľudia do dôchodku v 62 rokoch a 139 dňoch, tento rok pribudne ďalších 63 dní, prírastok pre nasledujúce roky zatiaľ nie je známy.

nedávať možnosť pracovať dlhšie pre tých, ktorí chcú, nepovažujem za správne. Podľa najaktuálnejších informácií sa poslanci k hlasovaniu o zastropovaní dôchodkového veku dostanú na najbližšej parlamentnej schôdzi (TASR, online, 20. 1. 2019, cit. 27. 1. 2019<sup>69</sup>).

V médiách sa v tomto kontexte objavila správa, že vláda zmenila najdôležitejší zákon<sup>70</sup> pre pedagógov a tí budú môcť učiť maximálne do 65 rokov. Hovorkyňa Ministerstva školstva argumentovala tým, že chcú generačnú výmenu, aby „množstvo“ mladších nastúpilo namiesto starších<sup>71</sup>. Ide teda o uprednostňovanie mladších v zmysle „starší si už svoje odučili a majú uvoľniť svoje miesto mladým“. Príslušná hovorkyňa sa k počtu seniorov pracujúcich po 65. roku veku (1700) v učiteľskej pozícii vyjadrila: „takýchto učiteľov vnímame v stave veľa.“ Podľa vyjadrenia Branislava Gröhlinga (zo strany Sloboda a Solidarita – SAS): „65 rokov je naozaj vek, kedy by učiteľ alebo riaditeľ mal odísť.“ Vnímame na úrovni modalít – istotu, ktorá je vyjadrená časticou *naozaj*. Dôležité je, že ľudia, ktorí majú autoritu – moc, môžu svojimi verejnými vyjadreniami ovplyvňovať, formovať postoje k seniorom. Ministerstvo školstva však tvrdí, že seniori môžu zostať na svojej pracovnej pozícii, ak sa so školou dohodnú, a to na dobu určitú, keď im škola predĺži zmluvu na jeden rok od 1. septembra do 31. augusta. Tu však ide na jednej strane o to, že seniori sú vnímaní ako neaktívni a chorí ľudia, ktorí stále „sedia doma“, na druhej strane im legislatívne naznačujú, že by mali svoje pracovné miesto prenechať mladším. Podľa O. Árochovej a L. Goleckej (2004, s. 12) sa pritom dá predpokladať, že psychická a fyzická aktivita v seniorskom veku vplyva na sebaobraz a zdravie seniora. Aktívnejší seniori majú lepšie sebahodnotenie a, naopak, pasívnejší seniori sú viac depresívni a majú tendenciu prepadať role seniora, ktorý je závislý od svojho okolia.

### 3.6.1 Zhrnutie analýzy politického diskurzu

Môžeme skonštatovať, že v politickom diskurze sa vychádza zo stereotypného obrazu seniora. Identifikovala som dve podoby diskurzu, ktoré môžeme rozdeliť na základe toho, kto je ich adresátom. Prvú podobu diskurzu o senioroch využívajú vybraní politici, ktorých diskurzívne stratégie majú presvedčiť seniorov, aby ich volili. Ide o stereotypy seniorov, ktorí sú chudobní, ovplyvniteľní, sú chorí. Diskurzívne stratégie spočívajú v udelení sociálnych výhod pre seniorov. Na druhej strane sa nachádzajú diskurzívne stratégie politikov, ktorých adresátmi sú pracujúci ľudia. Kritizujú sociálne balíčky a seniorov stavajú do pozície záťaže pre štátny rozpočet. Takto vyvolávajú u mladých, pracujúcich

<sup>69</sup> Dostupné online: <https://www.parlamentnelisty.sk/arena/monitor/Hlasovanie-o-dochodkovom-strope-uz-nema-zmysel-odkladat-mysli-si-to-poslanec-Tomas-309001>

<sup>70</sup> Zákon č. 317/2009 o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

<sup>71</sup> Dostupné online: [http://www.tvnoviny.sk/domace/1951490\\_starsi-maju-uvolnit-miesto-mladsim-vlada-stanovila-vekovu-hranicu-pre-ucitelov?fbclid=IwAR3Cr2JYPZF5eovvj50q5tqj1Uu4EJoXfmeAgn\\_TFF-GT7x3IYAozC40R1HQ](http://www.tvnoviny.sk/domace/1951490_starsi-maju-uvolnit-miesto-mladsim-vlada-stanovila-vekovu-hranicu-pre-ucitelov?fbclid=IwAR3Cr2JYPZF5eovvj50q5tqj1Uu4EJoXfmeAgn_TFF-GT7x3IYAozC40R1HQ)

ľudí reakciu v podobe aktivizovania stereotypov, že „musia zo svojho platiť viac seniorom, pričom oni pôjdu do dôchodku neskôr a ich dôchodok bude nižší“. Takto sa vytvára nepriaznivý stav medzi generáciami a negatívny postoj voči seniorom.

Seniori sú zároveň stereotypne zobrazovaní ako nepotrební, zbytoční ľudia, ktorí majú svoje pracovné miesta uvoľniť mladším. V tomto prípade ide o uprednostňovanie mladých, ktorí sú považovaní za dôležitejších a potrebnjších ako starší dospelí.

### 3.7 Obraz starého človeka v súčasnom jazykovo-kultúrnom prostredí na základe analyzovaného diskurzu

V rámci diskurznej analýzy som pozorovala obraz seniora na základe kolokácií v databáze SNK, pričom som zistila, že seniori sú vnímaní na jednej strane ako *pasívni*, *imobilní*, na strane druhej ako *aktívni* ľudia. Dôležité však je, že zdrojmi boli publicisticke texty, pričom v tých sa často vyskytuje aktivnosť seniorov ako senzácia. K najfrekvencovanejším adjektívam patrili *chudobný* a *osamelý* senior. Častá bola zároveň väzba seniorov s kresťanskou vierou. V prípade familiárnych pomenovaní – babka a dedko – sa objavili predovšetkým pozitívne atribúty, napr. *milí*, *šťastní*, *dobrí*.

Keďže frazeológia v sebe skrýva ustálené slovné spojenia, ktoré sa využívali aj v minulosti, tak sa v nej stretávame s obrazom tradičného seniora. Môžeme konštatovať, že sa v ustálených slovných spojeniach zobrazovala hlavne ich konzervatívnosť, nepotrebnosť, pasívnosť, chorobnosť (fyzická aj psychická), múdrosť a skúsenosť, resp. nedôveryhodnosť starých žien.

V mediálnom diskurze sa môžeme stretnúť s tradičným obrazom seniora – skúseného, chorého, nepotrebného, konzervatívneho, ale na druhej strane aj s moderným obrazom seniora – využíva moderné technológie, je aktívny. V reklamách sa teda využíva motív tradície a motív moderného seniora, a to s cieľom zaujať adresátov. Čo sa týka referencie, tak seniori boli v reklamách prezentovaní ako rodinní príslušníci, ako blízki ľudia. Autori reklám využívali stereotyp „skúsených“ seniorov ako argument pre presvedčenie recipientov, aby si daný produkt kúpili. Najčastejšie sa využívala argumentačná stratégia – ak si kúpiš daný produkt, „omladneš“, „budeš aktívny“, v čom vnímam opozíciu mladý – (aktívny, zdravý) dobrý vs. starý – (pasívny, chorý) zlý.

Čo sa týka politického diskurzu o senioroch, tak do popredia sa dostáva obraz seniora, ktorý je ovplyvniteľný, chudobný a tvorí záťaž pre štátny rozpočet, čo potom vplýva na nepriaznivé intergeneračné vzťahy a negatívny postoj voči seniorom.

V rámci politického diskurzu sa vyskytli stereotypy o senioroch ako nepotrebných, zbytočných ľuďoch, ktorí majú svoje pracovné miesta uvoľniť mladším. V tomto prípade ide o uprednostňovanie mladých, ktorí sú v opozícii k starým považovaní za dôležitejších, potrebnjších a aktívnejších.

Na základe výsledkov analýzy vybraných čiastkových diskurzov o senioroch sa môžeme vo viacerých prípadoch stretnúť s takým diskurzom o senioroch, pre ktorý sú typické zaužívané negatívne stereotypy, vďaka čomu sa o senioroch vytvára nepriaznivý obraz.

Výnimku tvorili len niektoré reklamy, v rámci ktorých boli seniori zobrazení v pozitívnom svetle, a to ako „moderní“ ľudia využívajúci modernú technológiu. Cieľom týchto reklám je predaj konkrétneho produktu. Moderný, aktívny, zdravý senior, ktorý sa viac podobá „mladým“, je prijímaný lepšie ako „starý, pasívny, chorý senior“. Dôležité však je, že ak seniorov zobrazujú heterogénne, nielen tradične, tak vplývajú aj na reálne správanie tejto generácie, na ich sebaobraz. Keďže diskurzívna analýza nie je kvantitatívna metóda, ale kvalitatívna, tak zistené výsledky nezovšeobecňujem. Ide mi o to, že zobrazovanie seniorov vo verejnom diskurze má vplyv na (jazykové) správanie reálnych seniorov, na ich sebaobraz, sebavnímanie, ale aj na vnímanie seniorov v spoločnosti všeobecne.

## 4 JAZYK SENIOROV V KONTEXTE LINGVISTIKY ALEBO GERONTOLINGVISTIKA

### 4.1 Výskumy jazyka seniorov doma a v zahraničí

Vo všeobecnosti sa jazyku seniorov donedávna venovalo málo pozornosti. V slovenskej a ani v českej jazykovede nenájdeme mnoho odborných prác a publikácií, ktoré by sa orientovali na výskum jazyka, jazykovej komunikácie a interakcie v spojitosti s vekom starších dospelých. Aj vo svetovej lingvistike sa záujem o túto tému zvýšil len v posledných dvadsiatich piatich rokoch (Hoffmannová – Zeman, 2007, s. 11). Na rozdiel od jazyka mládeže je výskum zameraný na jazykové prejavy starých ľudí stále skôr na okraji záujmu lingvistov. V spojitosti s jazykom seniorov síce môžeme spomenúť dialektologické výskumy, ktorých respondentmi sú skôr príslušníci staršej generácie, avšak v daných výskumoch nejde primárne o skúmanie jazyka danej generácie, ale o výskum dialektu na danom území. Dôvod tohto deficitu vidia R. Fiehler a C. Thimm (2003, s. 7) jednak v stereotypoch a predsudkoch, ktoré sa spájajú so seniormi, jednak v negatívnom sociálnom hodnotení starších ľudí. Ďalším dôvodom môže byť redukovanie jazyka seniorov na biologické predispozície, ktoré sa skúmajú v rámci lekárskeho vied a nie na poli lingvistiky. Dlhो totiž prevládala tendencia redukovať vývoj človeka a prirodzené životné zmeny predovšetkým na biologické a fyzické procesy (Hoffmannová – Zeman, 2007, s. 11).

V súčasnosti, keď príslušníkov starších generácií neustále pribúda, je výskum ich jazykových prejavov so zreteľom na možné dysfunkcie komunikácie, pokles jazykovej kompetencie či jazykové postoje veľmi potrebný. J. Hoffmannová a O. Müllerová (2002) uvádzajú, že v zahraničí sa spomína v tomto prípade dokonca špecifický druh interkultúrnej komunikácie a začína sa rozvíjať gerontologická sociolingvistika.

Predpokladám, že veľká slovenská časť seniorov sa môže cítiť ako súčasť medzigeneračného aj slovensko-českého dialógu (väčšinu života prežili v Československu), preto sa ako dôležité ponúkajú práve české výskumy (Bartalošová, 2018, s. 295). Najďalej v oblasti výskumu jazyka seniorov dospel v českom lingvistickom prostredí napr. B. Dejmek, ktorý porovnal mestskú reč najstaršej a najmladšej generácie v Hradci Králové a sumarizoval generačné odlišnosti vo výbere gramatických prostriedkov (porov. Dejmek, 1981, 1987) (tamže, s. 11).

Najznámejšou komplexnou publikáciou v danom kontexte je česká monografia *Čeština v dialogu generací* (2007), ktorá je dielom autorského kolektívu Světlá Čmejrková, Martin Havlík, Jana Hoffmannová, Lucie Jílková, Olga Müllerová a Jiří Zeman. Materiálovú bázu pre výskum, ktorého výsledky publikácia prináša, predstavovali spomienkové, autobiografické naratívy starých ľudí realizovaných v podobe naratívnych interview. Analýza a všestranná interpretácia tohto jazykového materiálu sa stali východiskom pre vytvorenie profilu komunikačnej kompetencie príslušníkov najstaršej generácie používateľov češtiny na začiatku 21. storočia a na vymedzenie špecifik ich jazyka (Jaklová, 2009, s. 33 – 35). V kapitole *Pár poznámek k výslovnosti, prozódii, morfologii, syntaxi, výstavbě textu*, autorky J. Hoffmannová a O. Müllerová sumarizujú niektoré aspekty naratívnych interview, ktoré



síce môžu existovať v nepripravenom hovorenom prejave všeobecne, v zaznamenanom materiáli sa však vyskytovali vo väčšom rozsahu a stali sa tak do istej miery pre komunikáciu seniorov charakteristickými (tamže, 2009, s. 33 – 35). Autorky sa zamerali aj na *Postoje, hodnocení a jejich stereotypní vyjadřování v autobiografických narrativech nejstarších Čechů*, pričom prišli k záveru, že pre príslušníkov najstaršej generácie sú príznačné vyjadrovacie stereotypy spojené s hodnotovými, postojovými stereotypmi, s generačnou etikou a podobným životným štýlom. Metodologické inšpirácie celého výskumu zahŕňujú naratológiu i konverzačnú analýzu, sociolingvistiku aj gerontologickú lingvistiku, fonetiku, gramatiku aj štylistiku, textovú lingvistiku, analýzu diskurzu. Monografia nielenže rozširuje poznatky o hovorenej komunikácii vôbec, ale stáva sa zároveň aj základným kameňom gerontologickej lingvistiky v česko-slovenskom kontexte.

Pri výskume jazyka seniorov vychádzam zároveň z nemeckého zborníka *Sprache und Kommunikation im Alter* (2003). Editorskej práce sa na tejto obsiahlej publikácii ujali R. Fiehler a C. Thimm. Dané dielo považujem za základný, oporný pilier, na ktorý nadväzujú súčasné lingvistické výskumy v kontexte jazyka seniorov. Zborník je koncipovaný do štyroch častí. V prvej časti autori venujú pozornosť teoreticko-metodologickým aspektom deskripcie a explanácie vekovo špecifickej reči a komunikácie. Kým druhá časť zborníka sa zameriava na manifestáciu veku (staroby) v hovorenej komunikácii, tretia sa zaoberá písomnou komunikáciou starších ľudí. V poslednej časti autori upriamili svoju pozornosť na klinicko-patologické prejavy v jazyku seniorov.

Zo zahraničných publikácií považujem za potrebné spomenúť aj výskum Á. Veszelszki (2016), ktorá skúmala, či maďarskí seniori rozumejú anglicizmom z oblasti informačných technológií, resp. aké faktory vplývajú na ich porozumenie/neporozumenie. Autorka prišla k záverom, že ovládanie anglicizmov neovplyvňuje prvotne vek respondentov, ale iné faktory, napr. používanie počítačov, aktivity na sociálnych sieťach a stretávanie sa s mladšími komunikačnými partnermi (s vnukmi) (Veszelszki, 2016, s. 245).

#### 4.2 Vyjadrovanie seniorov ako tzv. „vekový štýl“

V rámci jazykového správania starších ľudí sa hovorí o jazyku seniorov, vekovom štýle, vekovo špecifickej komunikácii, vekových stereotypoch, vekových dialektoch (Hörmann a i., 1976) alebo v americkej tradícii sa môžeme stretnúť s označením „jazyk starších dospelých“ (elderly adults' speech, Kemper, 1987, in Kohrt – Kucharczik, 2003, s. 29).

J. Hoffmannová a J. Zeman (2007, s. 13) spomínajú v tomto kontexte termín „vekový štýl“. Oproti jazyku seniorov sa pomerne veľa pozornosti v minulosti venovalo štýlu detskej reči či štýlu mládeže (adolescentov, teenagerov), dôležité však je, že vekovo podmienené štýly nejestvujú izolovane, ale vzájomne sa prelínajú, ovplyvňujú. Výskum seniorského štýlu teda má byť súčasťou výskumov zameraných na iné vekovo podmienené štýly. Ako upozorňujú J. Hoffmannová a J. Zeman (2007, s. 15), dôležité je, ako budú hovoriť dospelí s deťmi, ako sa budú obracať mladí k starším bez

toho, aby sa vzájomne urážali alebo podceňovali, aby nedochádzalo k zbytočným nedorozumeniam a nevznikala tak atmosféra pretvácky, neúprimnosti, starých či nových tabu. Od riešenia tejto otázky závisí úroveň humanizácie spoločenského diskurzu. Lingvistika k tomu môže veľmi účinne prispieť. Považujem za dôležité vedieť čo najviac o tom, akým jazykom hovoria seniory, s akými komunikačnými problémami sa musia vyrovnávať – akým „jazykom“ by mali mladšie generácie s nimi komunikovať (Bartalošová, 2018, s. 296).

#### 4.2.1 Lexika seniorov

V monografii sa okrem postojov seniorov k anglicizmom venujem aj ich prejavu z lexikálneho hľadiska. Považujem preto za potrebné uviesť pár príkladov, ako sa charakterizuje jazyk seniorov v odbornej literatúre. Väčšina výskumov, v ktorých vystupujú seniory ako respondenti, sú dialektologické výskumy zameriavajúce sa na konkrétny dialekt. V zahraničných publikáciách dominujú výskumy venujúce sa jazykovému ageizmu, alebo jazyku seniorov, ktorých postihujú rôzne ochorenia (demencia, Alzheimerova choroba a pod.). Osobitne sa lexike seniorov nevenovalo toľko pozornosti. Pozornosť si isto zaslúži výskum J. Hoffmannovej a O. Müllerovej (2007, s. 51). Autorky prišli k zisteniam, že v reči seniorov sa počas rozprávania o svojej minulosti objavujú názvy predmetov, činností, javov a skutočností, ktoré boli bežnou súčasťou ich každodenného života v danej dobe, avšak niektoré z týchto výrazov už dávno zanikli. Ďalej je pre ich reč typické používanie frazém a ustálených slovných spojení, ktoré veľakrát znejú už archaicky. Zároveň uvádzajú, že pre ich jazyk je charakteristické používanie náboženských fráz, napr. *ježišmarjá*, *ježišmarjá*, *ježišmankote*, *prokristapána* atď. (Müllerová, 2007, s. 122 – 123). Myslím si, že dané náboženské frázy sú používané aj v rámci iných vekových kategórií, len možno v inej podobe, napr. u mládeže je časté spojenie *oh my god – ó môj bože* – fráza pochádzajúca z angličtiny. Treba však zdôrazniť, že pojem „náboženská fráza“ je termín, ktorý zahŕňa také pomenovania, v ktorých sa nachádzajú výrazy z oblasti náboženstva – *boh*, *Ježiš Kristus*, *Mária* a pod. Tie náboženské frázy teda nemusia naznačovať, že ide o nábožných, veriacich ľudí, ide totiž o zaužívané frázy používané nezávisle od vierovyznania daného človeka.

V súčasnosti sa objavuje viacero výskumov zameriavajúcich sa na zistenie, či seniory rozumejú jazykovým inováciám, resp. či takéto výrazy vo svojom prejave používajú (porov. napr. Veszelszki, 2016, s. 233 – 248).

Stotožňujem sa s vyjadrením J. Hoffmannovej a O. Müllerovej (2007, s. 54), že nie je možné striktné uviesť, ktoré výrazy používajú mladí a ktoré starí, a to predovšetkým v súčasnosti. Dnes anglicizmy prenikajú do jazykového systému viac ako v minulosti a v niektorých prípadoch sú používané komunikantmi bez ohľadu na vek. Za dôležité považujem uviesť, že lexika ako najdynamickejší systém jazyka sa mení aj u seniorskej generácie a informácie, ktoré boli o jazyku seniorov z lexikálneho hľadiska aktuálne pred štvrtstoročím, už nemusia byť aktuálne a reálne v súčasnosti. Doterajšie výskumy

si zaslúžia primeranú pozornosť, keďže na základe nich sa dajú porovnať zmeny v jazyku seniorov, ktoré môžu byť viditeľné aj za tak krátke obdobie, akým je 10 – 15 rokov. Treba však dbať na to, aby sme na základe neaktuálnej literatúry o jazyku seniorov nevytvárali, resp. nereprodukovali stereotypy o jazyku starších dospelých. Je potrebné a žiaduce odosobniť sa od stereotypov, aby sme mohli jazyk seniorov skúmať a reflektovať v jeho reálnej podobe. Preto nevnímam javy charakteristické pre jazyk seniorov uvedené v nepočetnej (zahraničnej) odbornej literatúre venujúcej sa v minulosti jazyku seniorov za prizmu, cez ktorú budem analyzovať prejavy mojich respondentov, ale skôr ako javy, ktoré sa môžu, ale nemusia vyskytnúť v daných prejavoch.

### 4.3 Štyri koncepty vo výskume seniorov

Podľa R. Fiehlera a C. Thimm (2003, s. 8) na kategóriu starých ľudí môžeme nazerať z hľadiska štyroch konceptov, ktoré sú veľmi často vzájomne prepojené: vek ako *číselná kategória* (chronologický vek – vekové ohraničenie staroby), vek ako *biologický fenomén* (biologický vek – v tomto prípade ide o prirodzený biologický proces starnutia, pričom s kategóriou seniorov sa spájajú skôr degradačné zmeny jednotlivých zmyslov a rôzne zdravotné problémy), vek ako *sociálny fenomén* (sem patria postoje, názory, hodnoty a správanie spájajúce sa so seniormi – stereotypy) a vek ako *interakčno-komunikačný fenomén* (napr. charakteristika jazyka staršej generácie v interakcii s komunikačnými partnermi iných generácií, povedzme s mládežou, ale aj jazyk seniorov v interakcii medzi dvomi seniormi). V tejto monografii priradím k týmto konceptom aj sebaobraz seniora a osobnosť konkrétneho staršieho človeka. Tieto faktory totiž tiež významne vplývajú na (jazykové) správanie a prežívanie seniora. Všetky uvedené koncepty sa navzájom ovplyvňujú a spolu formujú východiská pre výskumy o senioroch.

#### 4.3.1 Skúmanie jazykových postojov seniorov

Dôležitou súčasťou sociolingvistiky je výskum jazykových postojov (Ondrejovič, 2008, s. 10). „Základným rámcom nazerania na svet je jeho interpretácia a hodnotenie (v rámci interpretačnej a axiologickej kompetencie)“ (Fragulová, 2016, s. 17). V rámci postojov k anglicizmom môžeme hovoriť o troch zložkách postojov, a to kognitívna časť postoja – vyjadrenie úrovne vedomostí o predmete postoja, napr. presvedčenie (negatívne stereotypy o cudzích prvkoch anglického pôvodu), emocionálna zložka – vyjadruje city a emočné vzťahy k predmetu postoja, napr. pocit (negatívny vzťah k anglicizmom) a konatívny či behaviorálny komponent – tendencia konať v zmysle existujúceho postoja, čiže správanie (napr. nepoužívanie anglicizmov) (Kollárik, 1993, s. 263).

Podľa J. Chromého (2014, s. 51) sú jazykové postoje skryté, latentné. Môžeme ich označiť ako podvedomé hodnotenia používateľov jazyka k určitým jazykovým javom. Jazykové postoje sú ovplyvnené rôznymi faktormi, ktorými sú napr. všeobecné, šandar-

dizované postoje k daným jazykovým javom v spoločnosti. V rámci povahy postojov k anglicizmom sa v diskurze stretávame s postojmi na škále od liberálnych až po puristické. Dôležitým faktorom je aj vek používateľov jazyka. Konvencionalizovaným predpokladom je, že mladší majú liberálnejšie postoje k anglicizmom, kým staršia generácia, naopak, konzervatívne, odmietavé. Anglicizmy sa nepochybne stali neoddeliteľnou súčasťou každodennej interakcie medzi komunikantmi, preto je potrebné zistiť postoj seniorov k týmto prvkom v jazyku.

Na základe stereotypov spájajúcich sa so staršou generáciou, napr. konzervatívnosť, pasívnosť, nevyznajú sa v súčasnom svete, sa predpokladá, že pomalší vstup jazykových inovácií do jazyka seniorov zrejme nevyplýva iba zo zníženej schopnosti kognitívne rozlišovať a opisovať skutočnosť, ale aj z druhu postoja, aký seniori zastávajú (konzervatívneho či liberálneho) umocneného sociálnym prostredím, ktorého sú starší ľudia súčasťou (Bartalošová, 2018, s. 296). Prostredie nemusí byť jediným zdrojom rozdielov. Často ide o vplyv médií a najbližšieho okolia, ale aj životných skúseností, ktoré sa spoločne podieľajú na utváraní predsudkov, a to nielen u starších ľudí voči cudzím, novým prvkom v jazyku, ale aj v očiach verejnosti voči starším ľuďom všeobecne.

Pri postojoch k anglicizmom v slovenčine je potrebné pripomenúť, že osobitný význam pre nás majú „tí, ktorí nepatria k nám“ a „tí, ktorým nerozumieme“ (Dolník, 2015, s. 14). V prípade anglicizmov ide o oba body. V rámci slovenského jazykovo-kultúrneho prostredia je vnímaná slovenčina ako „normálna“ a angličtina, ako niečo „čo nepatrí do tohto systému“ alebo „niečo, čomu nerozumieme“. Prvý aspekt sa môže v komunikácii prejavovať štandardizovanými frázami typu „na Slovensku po slovensky“. Tieto frázy sú štandardizovanými sebazáchovnými xenoreakciami na jazykovú cudzosť, pričom v rámci zachovania mám na mysli zachovanie národnej identity. Tento aspekt je taký silný, že od bežného, „normálneho“ Slováka sa táto xenoreakcia vyžaduje. Ak nevystúpi odmietavo proti anglicizmom, tak nie je „pravý“ Slovak. Druhý aspekt je pri výskumoch postojov seniorov k anglicizmom veľmi dôležitý. Keď niečomu nerozumiem, tak to neviem asimilovať, neviem to prijať do svojho „sveta“, neviem k tomu pristupovať ako k niečomu normálnemu. Ako prirodzené (normálne) vnímame to, na čo sme zvyknutí, čiže niečo, čo v našom vnímaní je zafixované ako samozrejmé a náš postoj k tomu je „takto to má byť“, čiže to akceptujeme ako normálne (s čím sa bežne stretávame, na čo sme si zvykli) (porov. Dolník, 2015, s. 69). Vychádzajúc z toho sa môže cudzosť voči anglicizmom zredukovať, ak s nimi prideme frekventovane do styku. Keď si tieto anglicizmy osvojíme, tak ich vieme prijať ako súčasť diferencovanej normality, ktorú netvorí len slovenské výrazy, ale aj cudzie prevzaté, v tomto prípade anglicizmy. Keďže anglicizmy sú dnes súčasťou nášho každodenného života, môžeme sa stretnúť aj s indiferentnými postojmi, ktoré súvisia s ich zautomatizovaným používaním, a teda, že si ľudia na tieto cudzie prvky už zvykli. V niektorých prípadoch, keď sú tieto prvky úplne adaptované v jazyku, tak ich cudzosť už vôbec nepocitujeme a na identifikáciu ich cudzosti by sme potrebovali etymologický slovník. Napr. *futbal*, *Európa* a pod. Avšak tie, ktoré sú relatívne nové a zatiaľ nie celkom adaptované, tak ich môžeme síce vnímať ako cudzie, ale na základe frekventovaného kontaktu s nimi už ako súčasť diferencovanej nor-

maloty/reality. Ide o proces automatizmu, keď s niečím prichádzam častejšie do styku, tak už nevnímam odklon od normality.

„Entity, javy či kategórie vo svojom okolí teda človek hodnotí s ohľadom na svoje potreby, emócie, kognitívne schopnosti, ich ustálenosť atď.“ (Faragulová, 2016, s. 19). S anglickou cudzosťou sa teda môže narábať od ich odmietania (na základe štandardizovaných postojov k cudzosti), po ich vnímanie ako súčasti diferencovanej normality (indiferentné postoje).

#### 4.4 Jazykový ageizmus v komunikácii so seniorami alebo tzv. patronizujúci štýl reči

Stereotypy viažuce sa na seniorov ako účastníkov komunikácie s mladšími komunikantmi sú kľúčové pri mnohých výskumoch (porov. Fiehler – Thimm, 2003, s. 14).

Diskriminácia je ideológia zakladajúca sa na zdieľaní presvedčenia o kvalitatívnej nerovnosti ľudí na základe ich príslušnosti k istej sociálnej skupine a vyskytujúca sa v istom jazykovo-kultúrnom prostredí v konkrétnej dobe. Ľudia z dôvodu kultúrnej prijateľnosti ageizmu v spoločnosti nevnímajú diskrimináciu na základe veku negatívne. Toto správanie ani nevyhodnocujú ako diskrimináciu. Jazykový ageizmus je taký druh ageizmu, ktorý sa zakladá na stereotypných očakávaniach o komunikačných schopnostiach seniorov. Tieto očakávania sú v diskurze štandardizované, internalizované a vychádzajú zo stereotypu nereálneho hodnotenia seniorov a ich schopností. Stereotypy o senioroch sú silne zakorenené v spoločnosti a ovplyvňujú významne intergeneračnú komunikáciu (Pokorná, 2010, s. 62). Niektoré výrazy a stereotypy sa v komunikácii často používajú automaticky a nevedome, lebo sme na ne zvyknutí. Niektoré slová a frázy však môžu neúmyselne podporovať negatívne postoje k seniorom, hoci sú zamýšľané ako pozitívne, napr. ak sa so seniorami rozprávame ako s deťmi: *napapáme sa*, tak ich infantilizujeme a stavíme do závislej pozície.

Diskriminácia môže prebiehať na troch úrovniach, a to na kognitívnej úrovni prejavujúcej sa typickým zaužívaným stereotypným vnímaním ľudí, ktorí sú príslušníkmi istých sociálnych skupín, napr. seniorov. Na afektívnej úrovni môžeme hovoriť o negatívnych alebo pozitívnych emóciách spájajúcich sa s príslušníkmi istej sociálnej skupiny. Táto druhá úroveň je ovplyvnená predsudkami zakladajúcimi sa na zaužívaných stereotypoch. Napokon na behaviorálnej úrovni hovoríme o reálnej, praktickej manifestácii stereotypného uvažovania o príslušníkoch istých sociálnych skupín. V tomto prípade má takéto nerovnaké zaobchádzanie za následok poškodzujúce rozlišovanie, keďže reálne znevýhodňuje diskriminovanú osobu a spôsobuje jej „škodu“. Príčinu diskriminácie je možné vidieť jednak v mocenských vzťahoch, ako aj v konformnom správaní členov spoločnosti.

V diskurze sa objavujú stereotypy o chorých senioroch nielen na fyzickej (napr. nepočuje), ale aj na psychickej úrovni (napr. zníženie kognitívnej schopnosti) (kognitívna úroveň diskriminácie). Negatívne očakávania ohľadom komunikačných zručností seniorov

rov spôsobujú, že k nim okolie pristupuje istým spôsobom (behaviorálna úroveň diskriminácie). Na fyzickej úrovni môžeme hovoriť o predpoklade, že seniori nepočujú, čo sa prejaví vo *zvýšenom tóne hlasu* mladšieho používateľa jazyka v komunikácii so seniorom. Môžeme uviesť ako príklad seniorku, ktorá je hospitalizovaná v nemocnici a vybraný človek zo zdravotného personálu s ňou komunikuje takým zvýšeným hlasom, ktorý môžeme považovať za krik. Takéto správanie seniorke môže v rámci duševnej pohody ublížiť. Keďže sa nám so seniormi bude spájať atribút chorobnosti, čiže niečo negatívne, môže to ovplyvniť samotné vnímanie staroby, čiže negatívny postoj k starobe ako takej (afektívna úroveň).

Pokiaľ ide o psychickú úroveň, je možné hovoriť o ich podceňovaní z hľadiska neovládania cudzích výrazov a pod. J. Hoffmannová a O. Müllerová (2007, s. 14) hovoria v tomto kontexte o tzv. blahosklonnom alebo „patrónskom“ štýle reči. Ja preferujem prívlastok *patronizujúca reč, patronizujúca komunikácia*. Prvýkrát sa s termínom *patronizujúca reč* stretávame u autorov Ryan, Hummenrt a Boich (1995), ktorí pojem „patronising speech“ používajú pre takú formu komunikácie, ktorá sa zakladá na stereotypných očakávaníach o neschopnosti a závislosti starších osôb (Kwong See – Ryan, 2003, s. 63). Patronizujúca reč ako forma jazykového ageizmu teda môže vychádzať z obrazu chorých starých ľudí, o ktorých sa treba starať. Tento stereotyp sa v komunikácii prejavuje zjednodušením lexiky, zriedkavejším používaním viacslabičných slov (porov. Kwong See – Ryan, 2003, s. 63).

Takýto typ patronizujúcej reči môžeme označiť aj ako *elderspeak* (porov. Caporaël, 1981). Medzi znaky *elderspeaku* patrí: *spomalenie rečového tempa, zdôraznená intonácia, častejšie opakovanie, jednoduchší slovník a zjednodušená vetná skladba (prevažujú jednoduché vety)*. Takýto zjednodušený komunikačný štýl sa zakladá na stereotypoch o senioroch, ktorí sú považovaní za menej kompetentných.

Patronizujúca komunikácia so seniormi na úrovni lexiky je ovplyvnená aj stereotypom o senioroch, ktorí sa nevyznajú v súčasnom svete (porov. Vidovićová, 2008, s. 150). S nástupom priemyselnej spoločnosti, rozvojom vedecko-technického pokroku došlo k vývoju nových technológií, ktoré vyžadujú rýchlu adaptabilitu používateľov, čo súvisí s ich odbornou spôsobilosťou (resp. schopnosťou dovzdelávať sa v takom tempe, ako sa moderné technológie vyvíjajú). Názvy daných technológií veľakrát preberáme z angličtiny. Patronizujúca reč sa v tomto prípade prejavuje na úrovni lexiky, keď sa v komunikácii so seniormi vynechávajú neologizmy, anglicizmy, rôzne nové výrazy v jazyku. Na danú komunikáciu má vplyv aj stereotyp, že seniori sú konzervatívni a nemenia svoje postoje, návyky, ktoré si osvojili počas života (porov. Hoffmannová – Müllerová, 2007). Tým, že ide o nové výrazy, nový životný štýl, tak sa predpokladá, že seniori neprijmú tieto nové technológie, ani výrazy ako im vlastné (ako súčasť ich „normálneho“ sveta).

S *elderspeakom* sa často stretávame v nemocniciach, keď personál používa rôzne techniky patronizujúcej reči s pacientom vo vyššom veku. Takýto spôsob komunikácie vychádza z obrazu seniorov, ktorým sa znižujú ich psychické zmysly.

Problémom v tomto prípade môžu byť aj odporúčania v odbornom diskurze. P. Tavel (2009) odporúča v rámci techník a zásad komunikácie so starými ľuďmi používanie jed-

noznačných a nekomplikovaných slov a otázok či opakovanie slov, aby im seniori porozumeli.

V sociálnej interakcii seniorov môžu byť využívané špecifické efektívne postupy na podporu účinnej komunikácie a vzájomného porozumenia s ohľadom na disabilitu jednotlivých seniorov. To znamená, že pokiaľ sme identifikovali ťažkosti seniora v schopnostiach komunikovať (napr. porucha zmyslových funkcií), sme schopní im prispôbiť vlastný komunikačný štýl. Vyskytujú sa však také situácie, v ktorých sú podporné postupy využité neadekvátne s ohľadom na aktuálny stav komunikujúcich. Najčastejšie ide o využitie špecifických prístupov a techník komunikácie bez ohľadu na potreby seniorov (napr. predpoklad poruchy sluchu – zvýšený hlas). Hovoríme o *inhibujúcich* (negatívne ovplyvňujúcich, spomaľujúcich) *postupoch* v komunikácii so seniormi (porov. Pokorná, 2010).

Využívanie patronizujúcej reči zvykne byť mládežou, ktorá sa stará o seniorov, považované za efektívne v zmysle podpory jasnej a účinnej komunikácie. Títo ľudia môžu patronizujúcu reč považovať za prejav starostlivosti o seniora, pretože prispôbujú komunikačný štýl jeho predpokladaným schopnostiam. Väčšina dostupných odborných zdrojov upozorňuje na rizikovosť využívania takého komunikačného štýlu, ktorý v konečnom dôsledku vedie k zníženiu sebahodnotenia seniorov, zníženiu pocitu zodpovednosti za seba samého, depresiám, izolácii a reštrikcii možnosti sociálnej interakcie (Pokorná, 2010, s. 63).

## 5 SOCIOLINGVISTICKÝ VÝSKUM – ROZHOVORY S PRÍSLUŠNÍKMI STARŠEJ GENERÁCIE

### 5.1 Výskum, výskumná vzorka, metódy a realizácia výskumu

Podstatou predmetného sociolingvistického výskumu je preukázať diferencovanosť postojov seniorov k anglicizmom v slovenčine, ktorá je v rozpore s ageistickým diskurzom homogenizujúcim, generalizujúcim staršiu generáciu. So zreteľom na tieto skutočnosti som ciele výskumu sformulovala nasledovne. Hlavným cieľom výskumu je zistiť a interpretovať postoje vybraných seniorov k jazykovým inováciám, k importovaným cudzím výrazom, ktoré sú anglického pôvodu. Vedľajšie ciele sú: zistiť, či vybraní seniori používajú modernú technológiu; zistiť, či vybraní seniori rozumejú frekventovaným anglicizmom v slovenčine; zistiť, ako vybraní seniori hodnotia anglicizmy vyskytujúce sa na verejných priestranstvách (napr. informačné oznamy, ale aj billboardy a pod.); zistiť, či vybraní seniori vnímajú zo strany mladých pri komunikácii s nimi prejavy jazykového ageizmu; zistiť názor vybraných seniorov na *Príručný slovník anglicizmov pre seniorov*<sup>72</sup>.

Vo výskume som si kládla tieto výskumné otázky: Aké sú postoje vybraných seniorov k anglicizmom v slovenčine? Používajú vybraní seniori modernú technológiu? Rozumejú vybraní seniori anglicizmom? Akým spôsobom vybraní seniori používajú anglicizmy? Ako vybraní seniori hodnotia anglicizmy na verejných priestranstvách? Vnímajú vybraní seniori jazykové správanie zo strany mladších ako neadekvátne? Aký majú vybraní seniori názor na *Príručný slovník anglicizmov pre seniorov*? Majú vybraní seniori záujem o *Príručný slovník anglicizmov pre seniorov*?

Predpokladám, že skupina seniorov je rôznorodá, tak ako aj ich postoje k anglicizmom. Pred samotným výskumom som si utvorila nasledujúce predpoklady.

**Hypotéza 1.** Predpokladám, že štandardizované obrazy majú vplyv na jazykové postoje seniorov. Mám na mysli štandardizované obrazy o senioroch, ich jazyku, ale aj o anglicizmoch v slovenčine.

**Hypotéza 2.** Predpokladám, že aktívni seniori (konštruktívne typy osobnosti) budú ovládať anglicizmy a budú k nim mať pozitívnejší postoj; pasívnejší seniori (závislé typy), naopak, budú mať konzervatívne postoje k anglicizmom. Predpokladám, že seniori, ktorí používajú modernú technológiu, budú rozumieť anglicizmom v slovenčine, a preto budú mať pozitívnejšie postoje k anglicizmom, ako aj novej technológii všeobecne.

<sup>72</sup> *Príručný slovník anglicizmov pre seniorov* je konkrétna publikácia, v ktorej spracovávam anglicizmy zo súčasného slovenského jazyka. Cieľom publikácie je priblížiť najfrekventovanejšie anglicizmy (nielen) starším ľuďom. Vo výkladoch rátam s tým, že adresátni slovníka sú seniori, pričom niektorí z nich sa s anglickým jazykom, resp. novou technikou často nikdy nestretli. Usilujem sa preto o zrozumiteľné vysvetľovanie. Najpotrebnejšími tematickými oblasťami, ktoré sú súčasťou každodenného bytia starších ľudí, sú potraviny, nápoje, zdravie, či drogéria, avšak do slovníka pridávam aj oblasť hudby, literatúry či anglicizmy, ktoré sa spájajú skôr so svetom mladých ľudí, keďže mojím zámerom je, aby daný príručný slovník zľahčil seniorom komunikáciu s mladšími komunikačnými partnermi (viac o danej publikácii sa nachádza v osobitnej kapitole: 6.2 Príručný slovník anglicizmov pre seniorov).



**Hypotéza 3.** Predpokladám, že postoje seniorov k anglicizmom v slovenčine nebudú jednostranne konzervatívne, odmietavé (ako sa to skrýva v tradičnom diskurze o senioroch), čo súvisí s tým, že obraz seniorov nie je homogénny, ale diferencovaný.

**Hypotéza 4.** Predpokladám, že tí starší dospelí, ktorí budú rozumieť anglicizmom a budú ich vedieť používať, budú mať liberálnejšie postoje k anglicizmom v slovenčine.

**Hypotéza 5.** Predpokladám, že seniori budú vnímať ageistické jazykové správanie mladých pri komunikácii s nimi ako neadekvátne.

**Hypotéza 6.** Predpokladám, že aktívnejší seniori budú mať pozitívny názor na *Príručný slovník anglicizmov pre seniorov*, naopak, pasívnejší seniori ho budú vnímať ako nepotrebný, keďže anglicizmy nepoužívajú.

Pri výbere adekvátnej metódy som brala do úvahy cieľ výskumu, ktoré sa zameriavajú na výskum postojov. Rozhodla som sa preto pre metódu kvalitatívneho výskumu, a to pre rozhovor<sup>73</sup>. Pološtruktúrovaný rozhovor ako metódu pri výskume postojov pokladám za adekvátnejšiu, výhodnejšiu oproti štandardizovaným dotazníkovým metódam z toho hľadiska, že sa môžem respondentovi priamo opýtať na to, čo sa aktuálne objaví v rozhovore, môžem od neho žiadať uviesť jeho dôvody k postojom, overiť skúsenostné zázemie a zistiť, či seniori len „zo zvyku“ a z istej „pohodlnosti“ opakujú tradované, štandardizované názory, alebo majú na to konkrétny dôvod. V rámci rozhovoru s informátorom vediem diskusiu. Vie mi teda konkrétne odpovede doplniť, čo pri dotazníkovom výskume nie je možné. Mojou prioritou je snaha hľadať súvislosti medzi deklarovanými postojmi vybraných seniorov a ich osobnou identitou. Hľadať dôvody, prečo majú isté postoje, a tak smerovať k porozumeniu nielen ich reči, ale aj ich samotných (porov. Habermas, 2011). Tak sa stáva rozhovor dôkladnejším a dôveryhodnejším informačným zdrojom než anketa. Je vhodné sledovať výrazové prostriedky, ktorými seniori vyjadrujú hodnotenie anglicizmov, napr. prídavné mená, avšak tieto výrazové prostriedky treba interpretovať v konkrétnom kontexte, keďže môžu byť len štandardizovanými, reprodukovanými postojmi k anglickej cudzosti v slovenčine. Treba konštatovať, že v rámci diskurznej analýzy (rozhovor s bežným seniorom považujem za neverejný diskurz) ide nielen o porozumenie jazykového posolstva komunikácie, ale taktiež o pochopenie samotných komunikantov ukotvených v konkrétnej situácii, kultúre (porov. Orgoňová – Bohunická, 2013, s. 51). V rámci pred-

<sup>73</sup> V rámci kvantitatívnych výskumných stratégií je cieľom štandardizovať určité postupy práce, v rámci kvalitatívnej stratégie je v popredí záujem o proces práce so skúmaným objektom, jeho špecifiká, pochopenie prebiehajúcich zmien a interakcií (Hendl, 2005, s. 104). Výskumníkov preferujúcich kvalitatívne metódy spája spoločné presvedčenie, že kvalitatívnymi metódami môžu sprostredkovať „hlbšie“ pochopenie spoločenských javov než prostredníctvom čisto kvantitatívnych dát. Títo výskumníci sú však zo strany výskumníkov preferujúcich kvantitatívnu metodológiu kritizovaní v súvislosti s potenciálnou subjektivitou výskumníka pri interpretácii. Zástancovia kvalitatívnych metód vstupujú do explicitného dialógu s naturalistickým modelom prírodných vied (Kořan, 2008, s. 35) a svojej metodológie sa zastávajú. V naturalistickom modeli prírodných vied sa stretávame s kvantitatívnymi metódami výskumu, ktorými sa získava väčšie množstvo dát, ktoré sa na záver zovšeobecňujú na základe štatistických údajov. Tieto údaje sú potom vnímané ako objektívnejšie než tie, ktoré sú získané kvalitatívnymi metódami. „Paradigma v kvantitatívnych postupoch v empirickej vede sa vyvinula na základe pozitivizmu, ktorý usiloval o istotu, presnosť a logické odvodzovanie, formalizácia a kvantifikácia“ (Hendl, 2005, s. 66), z čoho vyplýva aj dnešné vnímanie kvantitatívnych metód niektorými metodológmi za „viac vedecké“, objektívne, oproti subjektívnym kvalitatívnym metódam.

sondáže som sa pokúsila postoje seniorov k anglicizmom skúmať na základe dotazníkové-ho výskumu. V rámci tohto predvýskumu som zistila viacero skutočností, ktoré ma utvrdili v tom, že anketový postup vo výskumoch postojov je nevhodný<sup>74</sup>. Ak sú dotazníky distribuované viacerými „zberateľmi“, tak nemáme istotu, či niekto dotazníky neovplyvňoval, zároveň nevieme, ako seniori chápali jednotlivé výrazy. V štandardizovaných dotazníkoch sa ako metódy skúmajúce postoje používajú napr. *Likertova škála*<sup>75</sup>, *sémantický diferenciál*<sup>76</sup>, *Bogardova škála sociálnej vzdialenosti*<sup>77</sup>. Metodologicky, vzhľadom na môj cieľ, ktorým je merať postoje, hodnotím všetky tieto metódy ako nedostatočné. Postoje (napr. k etnikám, ale aj k seniorom či k anglicizmom) sú v spoločnosti zaužívané, štandardizované a označujú sa ako predsudky, ktoré sa prejavujú v stereotypoch. Respondenti môžu v rámci daných metód označiť v dotazníku odpoveď, ktorá je spoločensky zaužívaná, a teda očakávaná. S tým súvisí aj skutočnosť, že medzietnické vzťahy sa môžu značne rozchádzať so stereotypmi, ktoré sa objavujú v každodenných konverzáciách/v odpovediach respondentov, keďže medzi tým, čo ľudia hovoria a tým, čo robia, môže existovať rozpor. La Piere (1934, In Eriksen, 2012, s. 53) skúmal vzťah medzi postojmi a konaním v USA. Na otázku, či by čašníci obslúžili dvoch Číňanov, odpovedali, že nie. V konkrétnej situácii, keď stáli pred rozhodnutím, tak dvojicu Číňanov neobslúžil len jeden.

Je teda potrebné skonštatovať, že meranie postojov iba štandardizovanými metódami, ktoré som uviedla, nie je vhodné, keďže odpovede môžu byť prevažne skreslené. Dozvieme sa tak iba deklarované postoje, ktoré sú v spoločnosti zaužívané a nie skutočné postoje, ktoré sa prejavujú u respondentov v reálnej situácii. Získala by som iba reprodukovateľné vyjadrenia, frázy, ktoré sú v rámci diskurzu o anglicizmoch v slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí zaužívané. Nemuselo by to korešpondovať s tým, ako seniori reálne pristupujú k týmto výrazom cudzieho pôvodu v praxi.

<sup>74</sup> Napriek tomu som však anketovým predvýskumom získala dostatočný materiál k tomu, aby som zistila ďalšie dôležité skutočnosti, napr. problém, že väčšina seniorov nerozumie anglicizmom. Viac o tomto zistení v kapitole č. 6.

<sup>75</sup> *Likertova škála* je taká technika, prostredníctvom ktorej sa postoje merajú na základe rôznych výrokov spájajúcich sa so skúmanými sociálnymi skupinami, ku ktorým sa ich postoje zisťujú. Tieto výroky obsahujú päťbodovú škálu, na ktorej majú informátori vyznačiť mieru svoju postoja od „úplne súhlasím“ až po „absolútne nesúhlasím“ (Hayes, 1998, s. 112).

<sup>76</sup> *Sémantický diferenciál* ako technika vznikla v roku 1957. Prostredníctvom nej sa zisťujú rôzne odtenky v postojoch. Kým Likertova škála odhaľuje len jednu dimenziu reakcie respondentov na postoj, tak *sémantický diferenciál* v rámci zisťovania postojov respondentov na cieľový objekt, používa niekoľko rôznych dimenzií. V rámci *sémantického diferenciálu* sú sedembodové škály a ich konce reprezentujú extrémne hodnotiacej dimenzie, napr. *dobrý – zlý, krásny – škaredý, čistý – špinavý*. Každý hodnotiaci výraz sa tak vyhodnocuje pomocou ôsmich či deviatich dimenzií, ktoré odhaľujú asociácie a konotácie, ktoré cieľové slovo vyvoláva alebo má vyvolávať u respondenta (tamže, 1998, s. 112).

<sup>77</sup> *Škála sociálnej vzdialenosti* vznikla v roku 1925. Táto technika sa pomocou škály snaží merať rasizmus a iné predsudky vzťahujúce sa na etniká. Pozostáva s rôznych výrokov, ktorými sa zisťuje, do akej miery informátori pociťujú „sociálnu vzdialenosť“ k skúmaným sociálnym skupinám. Informátor označuje výroky, s ktorými sa stotožňuje. Výroky majú nasledujúcu podobu: „a) Súhlasil by som s tým, aby člen tejto skupiny uzavrel manželstvo s mojím blízkym príbuzným (dcérou, synom). b) Súhlasil by som s tým, aby sa člen tejto skupiny stal mojím spoluobčanom. c) Člena tejto skupiny by som z našej krajiny vyhostil. d) Súhlasil by som s tým, aby sa člen tejto skupiny stal mojím susedom v ulici“. Na základe výsledkov sa následne identifikujú rôzne predsudky (Ryšavý, 2003, s. 57).

Použitie otvorených otázok sťažuje možnosť štandardizácie dotazníka, preto sa otvorené otázky využívajú skôr v iných spôsoboch zberu údajov než v klasických dotazníkoch (napr. pri rozhovore). Ich vyhodnotenie je menej presné a prácnejšie ako v prípade uzavretých položiek, avšak ich výhodou je, že vopred neobmedzujú a nenanucujú odpovede, a preto môžu zachytiť realitu v širšom kontexte. Často sa teda rozhovory využívajú aj pri kvalitatívnom prístupe k výskumnému problému, a preto som si ich tiež vybrala ako metódu výskumu. Treba tiež zdôrazniť, že rozhovor je vhodnejšia metóda, pretože „verbálne prejavy sú dôležitou experimentálnou premennou pri štúdiu self-konceptu – sebaaponímania v staršom veku“ (Árochová – Golecká, 2004, s. 13). V prejave respondentov sa dá spozorovať sebahodnotenie, sebavnímanie a to, ako vplýva self-koncept na hodnotenie anglicizmov.

Konkrétne som si vybrala metódu pološtruktúrovaného rozhovoru. Ide teda o čiastočne riadený rozhovor, v ktorom sa pýtam vopred pripravené otázky, avšak ich poradie sa môže zmeniť, resp. v rámci rozhovoru môžu zaznieť ďalšie, doplnujúce otázky, ktoré vyplynuli z rozhovoru. Rozhovory sa nahrávali v rôznych prostrediach: kancelária seniorov; izba v oddelení dlhodobochorých v nemocnici; dielňa, kde senior pracuje či v domácom prostredí. Všetky rozhovory mali neformálny charakter.

Získané údaje som následne analyzovala a interpretovala podľa tematických celkov, ktorým sa v rozhovoroch venujem a s ohľadom na kľúčové faktory ovplyvňujúce postoje respondentov, teda vek, pôvod (mesto alebo vidiek), vzdelanie, ovládanie cudzích jazykov, využívanie modernej technológie, stykanie sa s mladými, zamestnanie a záujem seniorov o dianie vo verejnom živote na úrovni bežného občana<sup>78</sup>. Neaspirujem na vyčerpávajúcu, komplexnú charakteristiku jazyka seniorov.

Pre výskum som si zámerne zvolila výber respondentov spĺňajúcich konkrétne kritériá. Primárny bol pre mňa ich vek – nad 65 rokov. Z jazykového hľadiska som vyberala seniorov so slovenskou národnosťou. Myslím si, že dôležitým faktorom pri postojoch seniorov k anglicizmom je aj ich pôvod, t. j. či seniori pochádzajú, bývajú v urbánnom, alebo rurálnom prostredí<sup>79</sup>. Zamerala som sa pritom na hlavné mesto a vidiecke okolie Trnavy alebo Nitra. Predpokladám, že jazykové vedomie seniora vo veľkomeste je iné ako jazykové povedomie staršieho dospelého z rurálneho prostredia. Za dôležité považujem podotknúť, že rozhovor je kvalitatívna metóda, čiže mi nejde o nazhromaždenie veľkého množstva rozhovorov, z ktorých by som vyvodzovala štatistické údaje a generalizovala údaje na celoslovenskú platnosť, ani na platnosť celej Bratislavy, či celého

<sup>78</sup> Súvisí to s tým, že seniori, ktorí stratili/strácajú záujem (uzavreli sa/uzatvárajú sa) o dianie mimo svojho úzkeho súkromia, nemôžu ani autenticky reagovať na anglicizmy a byť relevantnými respondentmi pre môj výskum.

<sup>79</sup> Dôležitú úlohu pri tvorbe postojov môže zohrávať aj typ prostredia, či už ide o urbánne alebo rurálne. Vo vidieckom prostredí možno očakávať dominanciu konzervatívneho až odmietavého postoja. Seniori v mestách, ako predpokladám, sú voči jazykovej cudzosti zrejme liberálnejší. Rátam však aj so splyvaním týchto prostredí a neostroťou hraníc medzi nimi. Prostredie však nemusí byť jediným zdrojom rozdielov. Často ide o vplyv médií a najbližšieho okolia, ale aj životných skúseností, ktoré sa spoločne podieľajú na utváraní predsudkov, a to nielen u starších ľudí voči cudzím prvkom v jazyku, ale aj v očiach verejnosti voči starším ľuďom všeobecne.

rurálneho okolia Trnavy a Nitry. Naopak, mojím cieľom je hlbšia analýza jednotlivých rozhovorov s vybranými respondentmi, berúc do úvahy individuálnu osobnosť jednotlivých seniorov, ich jazykové povedomie, ktoré je ovplyvnené rôznymi mimojazykovými a jazykovými faktormi, akými sú vek, spoločenské podmienky, v ktorých žili, (jazykové) prostredie, v ktorom žijú, či prichádzajú do kontaktu s mladšími generáciami, s modernými technológiami, angličtinou, resp. s anglicizmami a pod.

Rozhovory som realizovala v júli až v novembri 2018. Aby som zabezpečila čo najväčšiu objektivitu výskumu, skúmaným osobám som dopredu neoznamovala, čoho sa bude rozhovor týkať. Vedeli iba to, že sa budeme rozprávať o ich jazykových potrebách a názoroch, ktoré sú pre jazykovednú obec na Slovensku veľmi dôležité. V súlade so Zákonom č. 40/1964 Zb. o ochrane osobnosti v znení neskorších predpisov<sup>80</sup> sú všetky rozhovory anonymné. Pred nahrávaním som všetkým respondentom dala podpísať informovaný súhlas, v ktorom sa dozvedeli, na aké účely budú nahrávky použité. Celkovo sa výskumu zúčastnilo 11 informátorov a 9 informátoriek, z toho 10 informátorov žije vo vidieckom okolí Nitry, 4 informátori v okolí Trnavy a 6 informátorov v Bratislave. Čo sa týka veku, najmladší mali 65 rokov (7-krát), 66 rokov (3-krát), potom 67, 70 (3-krát), 72 (2-krát), 73 (1-krát), 76 (2-krát), 85 rokov (1-krát). So žiadnym z respondentov som nebola v bližšom (príbuzenskom alebo kamarátskom) vzťahu. Prví piati respondenti ma vnímali ako známu, avšak vedeli, že som doktorka z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra, takže táto skutočnosť mohla ovplyvniť ich odpovede. Na druhej strane som sa snažila o to, aby vyjadrovali svoje postoje a názory tak, aby sme v rámci jazykovednej obce mohli prihliadnuť na ich skutočné jazykové potreby. Ostatní respondenti ma vnímali ako študentku, ktorá píše záverečnú prácu a potrebuje spoznať rôzne názory ľudí na niektoré javy v jazyku.

### Spôsob prepisovania rozhovorov

Ukážky z rozhovorov uvádzam v prepise na základe odbornej literatúry<sup>81</sup>. Do hlavičky každého transkriptu som uviedla anotáciu rozhovoru, ktorá obsahovala nasledujúce informácie v uvedenom poradí: dátum, stopáž (celkový čas rozhovoru). Každú repliku uvádzam v novom riadku. Respondentov označujem podľa poradia, v ktorom som s nimi realizovala rozhovor, avšak v skrátenej podobe, napr. R1 (respondent č. 1), R2 (respondent č. 2) atď. Všetky rozhovory som viedla ja a v prepisoch sa označujem grafickou A ako autorka.

V transkripte využívam malé písmená na začiatku vety i v prípade vlastných mien. Veľké začiatkové písmená uvádzam len v tzv. komentároch prepisovateľa v dvojitych zátvorkách, ak chcem vysvetliť, čo respondent mienil, pričom ide o vlastné meno, napr.

<sup>80</sup> Zákon dostupný online: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1964/40/>

<sup>81</sup> Kaderka, Petr – Svobodová, Zdeňka. Jak prepisovat audiovizuální záznam rozhovoru. Manuál pro prepisovatele televizních diskusních pořadů. In: *Jazykovedné aktuality*. Praha: Jazykovedné sdružení České republiky, 2006, r. 43, č. 3, s. 18 – 51. ISSN 1212-5326. Dostupné na: <http://www.jazykovednesdruzeni.cz/JA0634.pdf>; Hutchby, Ian. – Wooffitt, Robin. *Conversation Analysis*. Blackwell Publishers, 1998. ISBN 0-7456-1548-1. Dostupné na: <https://www.scribd.com/document/367363534/Hutchby-Wooffitt-Conversation-Analysis>

*Facebook*. Všetky pasáže z rozhovorov uvádzam kurzívou. Z dôvodu ľahkej čitateľnosti nerobím fonetický prepis, ale využívam bežné grafémy. Zásada je, že čo respondent vyslovil podľa normy (ortoepickej), to zapisujem podľa platného pravopisu (ortograficky). Výslovnosť zaznamenávam v prípade odchýlok. Keďže sa zameriavam na postoje k anglicizmom, tak hlavne v prípade týchto cudzích slov. Najprv uvádzam anglicizmus v podobe, ako ho respondent vyslovil a následne uvediem v tzv. komentári prepisovateľa mienený výraz, napr. *tank jú* ((mienené *thank you*)). V prepisoch zároveň zaznamenávam aj predĺženie a skrátenie hlások. Odchýlky v dĺžke hlások zaznamenávam dvojbodkou : . Uvedený znak používam, ak bola dlhá hláska vyslovená dlhšie ako obvykle. Počet dvojbodiek môže signalizovať mieru predĺženia hlásky, napr.: *nevím, peňá:ze, ví::m*. Ak respondent vynechá hlásku alebo slabiku, zaznamenávam to nasledovne: *šak, pome už*.

Skratky uvádzam najprv vo výslovnostnej podobe a následne v dvojitych zátvorkách mienený výraz, napr. *efbé* ((mienené *FB – Facebook*)). Číslovky zapisujem pomocou slov, napr. *päť rokov*.

Keďže podstatou výskumu je zistenie postojov seniorov k anglicizmom, tak anglicizmy v rozhovoroch vyznačujem tučným písmom, napr. *robiť si smúty* ((mienené *smoothie*)).

Prozódium vyznačujem podľa ortografickej normy, napr. . – bodku, ak hlas respondenta klesá, , – čiarku, ak hlas hovoriaceho mierne stúpne, ? – otáznik, ak ide o stúpanú melódiu, napr. v prípade otázky. Hlasitosť vyznačujem veľkými písmenami, napr. *NE-MÁM*. Dôraz vyznačujem v prípade, ak sú zdôraznené slabiky či slová v kontexte celej repliky nápadné, zvukovo vyčnievajú. Dôraz vyznačujem podčiarknutím slabiky alebo slova, napr. *na slovensku po slovensky*.

Pre vyznačenie pauzy používam čiarku podľa pravidiel slovenského pravopisu a v prípade, že ide o dlhšiu pauzu, tak v zátvorke uvádzam počet sekúnd trvania danej pauzy, napr. (2.0), (3.0).

Povzdych, smiech, zakašlanie, hlasitý nádych/výdych zaznamenávam v komentároch prepisovateľa, čiže v dvoch zátvorkách a na príslušnom mieste, napr.: ((*smiech*)), ((*zakašlanie*)), ((*povzdych*)) atď.

### **Spôsob získavania respondentov**

Prvotne som posielala do sociálnych zariadení určených pre seniorov prosbu, v ktorej som riaditeľa inštitúcie prosila o povolenie zrealizovať rozhovory so seniormi z daného zariadenia. Tento spôsob sa však ukázal ako problematický, a to pre medializované podvodné konanie istého falošného lekára v jednom z takýchto zariadení<sup>82</sup>. V dôsledku toho reakciou na moju žiadosť o výskum bola obava, či tu nejde o spôsob kontroly zariadenia. Jeden z oslovených riaditeľov chcel poznať presné otázky, ktoré sa budú seniorom klásť. Druhý spôsob získavania respondentov prebiehal prostredníctvom mojich predchádzajúcich kontaktov z čias môjho pôsobenia v Špecializovanej geriatrickej nemocnici v Podu-

<sup>82</sup> Porov. napr. článok TVMARKÍZA. Kuchára (51), ktorý sa vydával za lekára, poslal sudca do väzby. 06. 07. 2018. Dostupné na: [http://www.tvnoviny.sk/domace/1926231\\_kuchara-51-ktory-sa-vyda-val-za-lekara-poslal-sudca-do-vazby](http://www.tvnoviny.sk/domace/1926231_kuchara-51-ktory-sa-vyda-val-za-lekara-poslal-sudca-do-vazby)

najských Biskupiciach. Respondentky som získala v tomto zariadení z oddelenia dlhodobochorých a vyberala som ich po konzultácii s vrchnou sestrou, keďže som vyberala také pacientky, ktoré boli aktívnejšie, zaujímali sa o dianie vo verejnom živote na úrovni bežného občana. Predpokladám totiž, že výrazne uzavretí seniори, ktorí sa nezaujímajú o dianie mimo svojho úzkeho súkromia, nemôžu autenticky reagovať na anglicizmy a byť relevantnými respondentmi pre môj výskum. V rámci daného zariadenia som zrealizovala rozhovory aj s ďalšími seniormi. Nešlo o pacientov, ale zamestnancov danej nemocnice v seniorskom veku. Pre zachovanie anonymity neuvádzam ich profesie. Ďalšie rozhovory sa vykonali vo vidieckej oblasti Trnavy a Nitry. Daných respondentov som spoznala prostredníctvom známych. Niektorí boli na dôchodku, iní boli ešte pracovne činní. Išlo teda o heterogénnu vzorku.

### Štruktúra rozhovorov

Rozhovor pozostával zo základných otázok rozdelených do piatich častí odlišujúcich sa tematicky. Samozrejme, ich postupnosť nemusela byť dodržiavaná. Snažila som sa o uvoľnený rozhovor, nie anketový prieskum. Rozhovor s respondentmi prebiehal prirodzene. Rozprávali sme sa o otázkach, ktoré prirodzene vyplynuli počas rozhovoru. Snažila som sa o navodenie pocitu dôvery, aby sa so mnou nebáli rozprávať sa.

V prvej časti rozhovoru som získavala základné demografické a klasifikačné informácie o respondentovi, čiže faktory, ktoré môžu ovplyvniť postoje seniorov k anglicizmom. Nepýtala som sa na konkrétne údaje, ale nechala som seniorov, aby sa mi predstavili a porozprávali niečo o svojom živote, pričom z týchto informácií som potom vyvodzovala potrebné demografické a klasifikačné údaje.

Druhou časťou som sledovala, či seniори vnímajú vo svojom okolí cudzie prvky, zmeny v jazyku. Zároveň som zisťovala, či vybraní starší dospelí rozumejú konkrétnym anglicizmom v slovenčine. Myslím si, že tí seniори, ktorí vedia používať anglicizmy významovo správne, tak im aj rozumejú, a preto k nim nepristupujú tak odmietavo.

V tretej časti rozhovoru som zisťovala názory respondentov na anglickú cudzosť v jazyku. Sledovala som pritom štandardizované diskurzívne stratégie o anglicizmoch používané v prejavoch, resp. dôvod, prečo majú seniори také postoje, aké majú (či sa reálne stotožňujú s neustále reprodukovanou frázou o anglicizmoch v slovenčine, alebo ju len na základe konformity a pohodlnosti opakujú).

V štvrtej časti s názvom *Jazykový ageizmus* som sa seniorov pýtala, či sa zo strany mladších komunikačných partnerov stretli s takým jazykovým správaním voči nim, v ktorom svoj prejav výrazne zjednodušovali, nepoužívali v komunikácii s nimi anglicizmy či cudzie slová, a ako seniори toto správanie hodnotia.

V piatej časti som sledovala názory seniorov na *Príručný slovník anglicizmov pre seniորov*.

Na záver rozhovoru som sa informátorom poďakovala slovne, aj ďakovným listom (príloha č. 2), ktorý ich potešil.

Dĺžka rozhovorov závisela predovšetkým od povahy, výročnosti respondenta. Najkratší rozhovor trval cca 18 minút. Najdlhší cca 75 minút.

## 5.2 Interpretácia rozhovorov podľa tematických celkov

### 1 Porozumenie anglicizmom vs. postoje k nim

V tejto časti rozhovoru som sledovala, či seniori vnímajú vo svojom okolí zmeny v jazyku v zmysle pribudnutia a používania nových výrazov. Zároveň som zisťovala, či vybraní starší dospelí rozumejú konkrétnym anglicizmom v slovenčine. Predpokladala som, že tí seniori, ktorí vedia používať anglicizmy významovo správne, tak im aj rozumejú, a preto k nim majú priaznivejšie postoje. Za potrebné však považujem uviesť, že v prípade anglicizmov hovorím skôr o novších prvkoch, ktoré ešte nie sú adaptované v jazyku a niektorí ľudia ich (ešte) nevedia používať, lebo sú anglicizmy, ktoré sú v našom jazyku už tak adaptované, že ani seniori nemajú problém im porozumieť, resp. používať ich (napr. výraz *keš* v zmysle peniaze v hotovosti). Ako príklad môžeme uviesť respondenta, ktorý na otázku, či pozná výraz *keš* v zmysle požičať niekomu *keš*, odpovedal:

R11: *peňáze, to vím, to je staré jak republika. Slovo keš je pritom povedomé aj preto, lebo v slovenčine je výraz kešeňa (vrecko, kde si dávame všeličo i peniaze) známy najmenej od 17. stor. V SSSJ zo 60. rokov minulého storočia je vyložený: mat' plnú, prázdnu kešeňu = veľa, málo peňazí.*

V tejto časti rozhovoru som identifikovala tri skupiny respondentov.

#### a) Rozumejú anglicizmom a vyjadrujú k nim negatívny, odmietavý postoj

To, ako respondenti rozumejú anglicizmom, som nehodnotila len na základe toho, ako to sami zhodnotili, čiže či povedali, že rozumejú alebo nerozumejú, ale aj na základe toho, či ich vo svojom prejave používali. V tejto časti uvádzam dvoch respondentov, pričom obaja sú aktívnymi seniormi, ale deklarujú odmietavé postoje k anglicizmom napriek tomu, že sami ich vo svojom prejave používajú. Používanie anglicizmov môžeme vidieť v nasledujúcom príklade:

R2: *dávam si napríklad čia ((mienené chia)) semienka, väčšinou jedno jablko, zeler, kaleráb, alebo možno ma vysmejete, vajíčkové škrupiny, z vajec, ja to umyjem, vysuším, najprv to dám do smú:ty: ((mienené smoothie)), škrupinky z pol vajíčka, to mi rozdrví na prášok a potom do toho dám kivi, alebo hrozno, alebo banán a tam mám vlastne ten vápnik, ktorý v našom veku potrebujeme na kosti. V danom vyjadrení sa objavuje generalizácia v podobe stereotypu krehkých, chorých seniorov. Formálne je použitá 1. osoba plurálu v našom veku v prípade, keď respondentka hovorila, že potrebuje vápnik na kosti. Respondentka vyjadrovala negatívne postoje k anglicizmom v slovenčine. V behaviorálnej zložke postoja si však môžeme všimnúť, že používa anglicizmus *smoothie*, resp. ďalší cudzí výraz pochádzajúci zo španielsky hovoriacich krajín v Južnej Amerike – *chia* –, ktorý vďaka trendu zdravej výživy, životosprávy prenikol aj na Slovensko. Tieto výrazy však nemajú zaužívaný slovenský ekvivalent, ktorý by bol v slovenčine používaný. Na druhej strane treba podotknúť, že daná respondentka vyjadruje konzervatívne, odmietavé postoje k novým prvkom v jazyku a explicitne sa vyjadrila, že anglické výrazy v jazyku nepoužíva, ale naopak, prekladá ich do slovenčiny, napr. v prípade receptov zo zdravej stravy nahrádza anglicizmy slovenskými ekvivalentmi (väčšinou ich*

sama vymýšľa), a keď si tieto prísady ide kúpiť do obchodu, pomenúva ich výlučne týmito slovenskými označeniami. V prípade, ak predavačka označuje tieto ingrediencie po anglicky, tak ju daná seniorka napomenie: *nepáči sa mi to a poviem, že taký mám dojem, že sme na slovensku, či? nemusím rozumieť a môžeme sa baviť o niečom úplne inom. moje vnúcatá tie slová nepoužívajú so mnou*. Napriek tvrdeniu, keď hovorila o receptoch, či zdravej strave, tak anglicizmy vo svojom prejave používala, napr. *chia semienka, smoothie* a iné. Predpokladám, že negatívne postoje, ktoré respondentka konštatovala, boli deklaratívne, pričom tie anglicizmy, ktoré sama používa vníma indiferentne, lebo je na ne zvyknutá. Daná respondentka má konštruktívny typ osobnosti, takže to mohlo tiež ovplyvniť, že dané výrazy používala, keďže stále aktívne cestuje, venuje sa zdravej životospráve a pod.

Respondentka ovláda bežné anglicizmy, ktoré sa v slovenčine používajú, napr. na otázku: *ste aj na sociálnych sieťach?*, odpovedala: *to nie, to nie, to neuznávam. prdne a už to dá na fejsbúk ((mienené Facebook)). možno som tehotná. koho to zaujíma. no mňa nie. a fotky z toho a z toho, to akože (1.0) alebo na mobile. každý si robí fotografie, tie takzvané vzácne selfička, no tak ježiš, tak sa NEPOSER. ja nie*. Keď som povedala, že sa bežne používa v komunikácii výraz *energy drink [enerdži drink]*, odpovedala: *áno, je to energetický nápoj. prečo sa nevolá energetický nápoj. ešte vždy skôr znesiem, aj keď povedia, aj keď aj to je nepekné, že energeták. prečo DRINK? poviem energeták a hotovo (1.0) drink, že poďme si sadnúť na drink. PROSÍM? tak ma pozvi na pohár vína, na štamprlu, ale prečo na drink. ja som taká proste. mne to vadí. alebo keď povedia, že sori ((mienené sorry)). bože mó::j. no je ich kopec, to je proste (2.0) koľkokrát mi vnuk niečo povie, no hovorím, vieš čo, so mnou sa bav po slovensky, ja som slovenka. alebo mi to povedz po rusky, alebo po maďarsky. on, že to nie je svetový jazyk. no ja ťa môžem ospievať (2.0) ja sa niekedy keď vidím, že na niečo sa niekoho pýtajú, alebo mňa sa pýtajú a neviem, tak poviem, bohužiaľ, nepoviem to sori ((mienené sorry)), poviem, ja neviem*.

Negatívne hodnotenie vybraných anglicizmov, ako aj sociálnych sietí respondentka vyjadřila okrem expresívnych výrazov aj hlasitosťou, dôrazom pri vyslovení niektorých výrazov, napr. *NEPOSER, DRINK, PROSÍM?* V tomto prípade môžeme hodnotiť aj frázy *bože mó::j* či *ježiš* ako prostriedky na vyjadrenie údivu, negatívneho vnímania anglických výrazov v slovenčine, ako aj modernej technológie všeobecne.

Podobne aj ďalší respondent používal anglicizmy a ich významu rozumel, avšak k nim mal explicitne odmietavý postoj:

R8: *význam tých slov poznám, iba zmysel toho lajkovania mi uniká. osobne si myslím, že my starší ani tak nemáme problém porozumieť, ale nejako podvedome sa tomu bránime, možno preto, že sme sa povinne museli učiť ruštinu a nie angličtinu*.

Daný respondent vo svojom prejave použil aj ďalšie anglicizmy, napr. *harddisk, scratchovať [skrečovať]* a iné. Postoje daného respondenta sú ovplyvnené stereotypným obrazom seniora v spoločnosti, ktorý *nerozumie moderným technológiám, pochádza zo sveta, keď ešte moderná technológia nemala také miesto v spoločnosti* a pod. – využíva 1. osobu množného čísla *my starší*, čím dáva najavo, že je príslušníkom istej skupiny –



staršej generácie – a zároveň zovšeobecňuje tvrdením *podvedome sa tomu bránime*. Daný „obraz“ používa ako argument na legitimáciu, prečo dané prvky odmieta. Ide o štandardizovaný obraz, ktorý sa v diskurze reprodukuje, pričom daný respondent podvedome dané výrazy bežne používa.

#### **b) Anglicizmom rozumejú a majú k nim indiferentný postoj**

Títo respondenti nemajú negatívny, ani pozitívny názor k anglicizmom v slovenčine. Pristupujú k nim indiferentne. Vybraní respondenti sú aktívnymi, konštruktívnymi typmi osobnosti.

Napr. R1: *smú: tí ((mienené **smoothie**)) si robím ((smiech)). tu mám **nutri bulet** ((mienené **Nutribullet** – značka mixéra)).*

*aj **herbalajf** ((mienené **Herbalife** – značka výživových doplnkov a výrobkov na zdravú životosprávu)).*

*ten **nutri bulet** ((mienené **Nutribullet** – značka mixéra)) je najlepší, ja som mal už takýto mixér. najprv som si kúpil za pätnásť eur. domov som kúpil nový. bol v akcii v lidli. tak som starý doniesol do práce a nový nechal doma.*

*niekedy tak vybehnem na kolegov a viete, že viete, že ako sa povie táva po anglicky? a oni, že ako by sme to mali vedieť. no **kamel**, však cigarety sú. viete, keď v križovke to nájdem, tak vtedy vbehnem vedľa ((pozn. autorky: kolegovia majú ďalšiu spoločnú pracovňu vedľa jeho dielne)).*

Jeho indiferentný postoj vyplýva z toho, že dané výrazy pozná a je už na ne zvyknutý. Tento aspekt je výrazný. Dochádza k automatizácii, keď sa s daným prvkom frekvencovane stretávame, tak to už ďalej nevnímame ako niečo cudzie. Respondent ďalej uviedol, že niektoré anglicizmy dokonca ani nevnímame ako cudzie a ich cudzí pôvod si uvedomí až v situácii, keď ľuďmi križovku a tieto výrazy sa v nej nachádzajú: *okolo počítačov, že **enter** je vstup a takéto, čo sú počítače to, no to aj v križovkách býva. človek si to uvedomí, že tak to je anglicky, lebo ináč to si človek nevšima.*

Ďalšieho respondenta vnímam tiež ako aktívnu osobnosť. Respondent sa živí ako šofér kamióna, pričom cestuje aj do Veľkej Británie, takže anglickým výrazom rozumie a bežne ich vo svojom prejave používa. V prípade, keď som sa ho pýtala, či nemá niekedy problém porozumieť niektorým novým výrazom anglického pôvodu, ktoré používajú skôr mladší, odpovedal protiotázkou, v ktorej dal najavo, že on im rozumie možno lepšie než niektorí mladí:

R8: *a vy viete, čo znamená **skrečovať** zápas?*

A: *neviem.*

R8: ***skrečovať** je vzdať zápas v tenise.*

Daný respondent nechce byť vnímaný tak, že nerozumie anglicizmom, stále je aktívny a má konštruktívny typ osobnosti. Nechce sa poddať obrazu pasívneho seniora, ktorý už nerozumie novým veciam, výrazom a pod.

Indiferentný postoj daných respondentov k anglicizmom vyplýva z toho, že si už na dané prvky zvykli. Nie sú pre nich cudzie, ale prijali ich ako súčasť diferencovanej normality.

**c) Negatívny postoj k anglicizmom vyplývajúci z neznalosti týchto výrazov a z toho plynúcich negatívnych skúseností:**

Keď ľudia nerozumejú novým výrazom, napr. práve anglicizmom, ktoré sú v bežnom, každodennom jazyku využívané, môže to vplývať zle na ich duševnú pohodu. Môžu sa ocitnúť v situáciách, keď nebudú rozumieť komunikačnému partnerovi a budú sa cítiť pomýlení, alebo menejcenní, napr. o takej situácii hovorí respondentka č. 3:

A: *a viete, že čo tým tí ľudia myslia, keď idú bajkovať? idú na bajk?*

R3: *fetovať, nie?*

A: *bicyklovať sa.*

R3: *no a o tom hovorím, mladí by sa mohli aj inak vyjadrovať, lebo potom sa cítíme takí viete pomýlení a hlúpi.*

Respondentka používa opäť 1. osobu množného čísla, pričom myslí na celú skupinu seniorov. Z dôvodu neporozumenia cudzím výrazom má k takým výrazom negatívne postoje, ktoré sú formované aj osobnými skúsenosťami z negatívnych situácií, pričom nemusí ísť len o komunikáciu s iným človekom, ale aj o každodenné činnosti ako nakupovanie, napr.:

R3: *to sa hnevám, lebo my tomu nerozumieme. a to som minule hovorila, že prečo po tých obchodoch sú popísané. ja im nerozumiem a hnevám sa za to! aj na obchodoch nápis! keď je na obchode nápis, čert to ber, ale keď je aj na tovare a nie je tam po slovensky uvedené, tak by som to hodila niekam do kúta. Ide o zovšeobecňujúci pohľad. Hovorí z perspektívy seniorskej skupiny. Reakcia respondentky je výrazne poznačená až hnevom. Daná respondentka má závislý typ osobnosti, spolieha sa na iných, býva sama a z bytu vychádza iba v nevyhnutných prípadoch, keďže potrebuje asistenciu iných, aby sa vedela dostať dole schodmi.*

Podobné skúsenosti uviedli aj dvaja ďalší respondenti:

R5: *lepšie pre mňa ako keby som nemal rozumieť, by som vyzeral ako blbec. rozumiete. v dnešnej dobe je to tak, že tí mladší si myslia, že to každý musí vedieť a potom pôsobíte ako nejaký zaostalý, alebo blbeček, alebo tak ((smiech)).*

R17: *cítim sa hlúpy, keď so mnou to používajú, lebo neviem, čo to znamená.*

Ukazuje sa opozícia *tí mladší* vs. *my starší* s generalizáciou *tí mladší používajú s nami staršími cudzie výrazy, ktorým nerozumieme*, pričom sa takto vytvárajú aj negatívne postoje starých ľudí k mladým a generačná medzera sa medzi nimi prehľbuje.

Postoje seniorov k anglicizmom teda spoluformujú aj negatívne situácie, do ktorých sa pre neznalosť týchto výrazov dostávajú.

### **Zhrnutie prvej časti**

V rámci časti *Porozumenie anglicizmom vs. postoje k nim* som identifikovala tri skupiny respondentov.

Prvú skupinu respondentov tvorili tí seniori, ktorí rozumejú anglicizmom, ale napriek tomu k nim deklarovali odmietavý postoj. Tieto konzervatívne postoje boli ovplyvnené na jednej strane zaužívanými postojmi v spoločnosti k anglicizmom, na druhej strane štandardizovaným obrazom seniorov, ktorí majú odmietavé postoje k anglicizmom

a k modernej technológii všeobecne. Išlo o deklaratívne postoje. Prejavovalo sa to používaním 1. osoby množného čísla v zmysle: *my starší* máme taký postoj. Táto forma vyjadrenia svojho odmietavého postoja mohla byť aj argumentáciou, prečo majú také postoje, aké majú. To, že išlo o deklaratívne postoje vyplynulo aj zo situácie, že tieto výrazy napokon vybraní respondenti vo svojom prehovore použili a pristupovali k nim indiferentne. Tento prístup vychádzal z osvojeného predpokladu. Seniori boli na dané anglicizmy už natoľko zvyknutí, že nevnímali ich cudzosť.

Druhú skupinu tvoria ľudia, ktorí týmto prvkom rozumejú a majú k nim indiferentný postoj, a to práve vďaka tomu, že si na tieto výrazy zvykli.

Tretiu skupinu tvoria tí respondenti, ktorí majú negatívny postoj k anglicizmom a anglickým výrazom nerozumejú. Práve tento faktor ovplyvňuje ich postoj, keďže sa vďaka tomu dostávajú do nepriaznivých situácií, keď sa pre neporozumenie anglicizmom cítia menejcenní, hlúpi alebo nevzdelaní. Reakciou jednej respondentky bol až hnev, ak niekde nie je niečo po slovensky, len po anglicky a ona týmto výrazom nerozumie.

## 2 Cudzosť

V tejto časti rozhovoru som zisťovala názory respondentov na anglickú cudzosť v jazyku, pričom som sa pýtala na anglické názvy rôznych podnikov, ale aj na bežne používané anglické slová. Z analýzy mi vyplynuli nasledujúce postoje:

### a) (štandardizovaný) negatívny, odmietavý postoj k anglicizmom

V tejto časti som sa stretla s vnímaním anglicizmov ako štandardizovanej cudzosti v slovenčine. V rozhovoroch sa to prejavovalo hlavne zaužívanými diskurzívnymi stratégiami, ktoré sú v tomto kontexte využívané, napr.: *na Slovensku po slovensky*. Ide o štandardizovanú xenoreakciu, ktorá vychádza z predstavy normálneho stavu – „takto by to malo byť“. A. Faragulová (2015, s. 194) tento jav nazýva ako „nadradenie vlastnej normality ako prirodzenosti.“

R2: *malo by sa to zmeniť v školách. je potrebný ten cudzí jazyk. skutočne. ja som za, nech sa učia, ale v angličtine keď sa rozpráva a je v anglicku, alebo s nejakým angličanom, nech hovorí, ale keď hovorí doma, nech hovorí po slovensky, ako mu huba DOMA V DOMÁCNOSTI narástla. a je to jedno aký jazyk budeme mať, ja tiež nepoužívam v slovenčine maďarské výrazy, alebo v maďarčine slovenské, ani v ruštine francúzske. TO ČO JE?*

R5: *to ja neschvaľujem. ja nemám rád ani to, keď povedia v slovenskej televízii, že hepi borsdej ((mienené happy birthday – všetko najlepšie)). tak aj po slovensky sa dá zaželať. vo verejnej slovenskej televízii by nemali používať anglické, ale slovenské. ako helovín ((mienené halloween)) a pod. helovín ((mienené halloween)) je u nás fakticky, keď si to zoberieme na dušičky (2.0) takže my máme tiež svoje sviatky. to sa mi nepáči. to sú také zamerikizované a nie anglické.*

R8: *som zo starej školy ... na slovensku po slovensky, ono je skutočne smiešne počúvať ako niekto sa snaží používať cudzie výrazy a sám im poriadne nerozumie.*

R12: *sori ((mienené sorry)) a čo ja viem. to mladí používajú tie ich hatlaniny. sú zbytočné, my máme dosť svojich výrazov.*

R13: *podľa mňa názvy verejných miest by v prvom rade mali byť v jazyku tej krajiny. a potom môže byť aj v druhom jazyku podľa toho, ako sú dané miesta turistami navštevované, či už u nás alebo celosvetovo.*

R15: *už sme si asi zvykli na to, ale nemalo by to byť podľa mňa. tak mladým to vyhovuje, si myslia, že keď je to po anglicky, tak že je to niečo lepšie, nóbl.*

R16: *nemám to rada tie výrazy, mám rada slovenské výrazy. kladne to nehodnotím, lebo mám rada slovenský jazyk.*

R19: *skôr je to smutné, lebo máme vlastné slová na používanie.*

Na negatívne hodnotenie anglickej cudzosti použila respondentka aj expresívne podstatné mená: *hatlanina*. Objavuje sa fráza *som zo starej školy*, čo evokuje, že starší dospeli moderné technológie, ako ani anglicizmy nepoužívali, sú konzervatívni, zvykli si na to, čo bolo vtedy „normálne“ a doteraz tieto postoje zastávajú. Ide o jazykový nástroj na úrovni argumentácie, prečo hodnotí výrazy negatívne. Ďalším nástrojom na úrovni argumentácie je *nemám rada anglické výrazy, lebo mám rada slovenské výrazy, mám rada slovenský jazyk*. Akoby sa vylučovalo mať pozitívny vzťah k obom jazykom, a to v zmysle buď bude angličtina, alebo slovenčina. Tento postoj vychádza z esencialistického prístupu, ktorý neprijíma zmiešané identity, jazyky a pod. Zároveň sa objavuje argumentácia, ktorá je prítomná pri puristických tendenciách v jazyku – kritérium pôvodnosti – *my máme dosť svojich výrazov; máme vlastné slová na používanie*. V tomto zmysle majú byť slovenské výrazy uprednostňované v jazyku pred anglickými výrazmi. Tvrdenie *keď hovorí doma, nech hovorí po slovensky* vychádza zo štandardizovanej predstavy o normalite v slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí, na základe ktorej by sa na Slovensku malo hovoriť po slovensky a nie po anglicky. Tieto predstavy vychádzajú z potreby udržať, zachovať národnú identitu.

Ďalšou frekventovanou diskurzívnou stratégiou bolo: *v cudzích krajinách nepoužívajú slovenčinu, tak prečo na Slovensku angličtinu používajú*, napr.:

R2: *viete čo, budem úprimná, je to dobré, ale nepáči sa mi to. nie celé. mne sa napríklad nepáči, že idem v autobuse a tam mi povie, že ide zastávka tá a tá a zduplikuje mi to v angličtine. tak nebola som v anglicku, ale ja pochybujem, že to zduplikujú v anglicku aj po nemecky, aj po francúzsky, a NENAJBOŽE aj po slovensky. v rakúsku idem, tam nikdy nepočujete angličtinu. tam to povedia v nemčine, v rakúskej nemčine a koniec. v maďarčine detto, tam vám tiež povedia len po maďarsky. prečo my? všetko doniesli zo západu sem a všetko anglické a vnuk mi povie, ale baby, to je svetový jazyk. ja že no a čo? pre maďarov svetová neni? pre rakúšakov neni?*

R14: *ja si myslím, že keď sme na slovensku, tak malo by to byť po slovensky. ved' američania nepoužívajú slovenské výrazy.*

Títo respondenti sa spoliehajú na to, že adresát nepozná celé, pravdivé informácie, takže ak si ich ani neoverí, tak budú za pravdivé považovať tie informácie, ktoré on podal (porov. Faragulová, 2015, s. 210). Pravdou je, že anglické nápisy sa v strednej Európe nachádzajú aj v iných krajinách, a to predovšetkým v hlavných mestách. Okrem toho sa však vyskytujú aj v turistických mestách, keďže tieto informačné tabule sú určené hlavne pre turistov. Rovnako aj v bratislavskej mestskej hromadnej doprave s komentovaným popisom zastávok znie aj

anglický preklad. Predpokladá sa, že pre turistov – cudzincov, sú informácie o trase potrebné/ užitočné. Keďže angličtina je jazykom globalizácie a v strednej Európe je to cudzí jazyk, ktorý ovláda najviac občanov, tak z uvedeného dôvodu sa stal jazykom turistov, cestovateľov.

V rozhovoroch sa často vyskytol aj argument, na základe ktorého je angličtina *nútená, pretláčaná*, napr.:

R2: *a nepáči sa mi, že sa hovorí, je moderná doba, že sa hovorí, že my sme boli nútení hovoriť rusky. my sme neboli nútení hovoriť, to bol povinný predmet. u mňa je nútené hovoriť anglicky, lebo prečo nemajú, nemali možnosť, teraz zas si môžu vybrať nemčinu a francúzštinu. ruština bola vtedy tiež povinný jazyk, ako je teraz angličtina. nehovorme, že angličtania ma nútia hovoriť po anglicky. nenútia. naše mozgy vo vláde si vymysleli, že to bude povinné, tak nech nehovoria, že my sme boli nútení učiť sa ruštinu. nútení sú učiť sa anglicky, nemecky. sú nútení. áno, vyžaduje si to doba, ja viem, ale to by malo byť voliteľné, tak ako si niekto volí v prvom ročníku náboženstvo alebo etickú výchovu a nie že povinná angličtina na základnej škole.*

R4: *ale aj v obchodoch na tom tovare, nie je po slovensky len. ja sa na to hnevám, nadávam normálne. načo pretláčajú tú angličtinu. no, povedzme, sú ľudia, vyštudovaní, ktorým to nerobí problém, ale podľa mňa väčšine áno. ale už všade tá angličtina, v telke, keď sú súťažné piesni. radšej nepozerám.*

R12: *opičia sa po západe, sú trápni.*

R19: *niektoré určite sem patria, napríklad **notbuk** ((mienené **notebook**)), ale niektoré sú zbytočné dotlačené do toho jazyka.*

V tomto vyjadrení sa objavuje aj stereotyp *západ – moderný a zlý* vs. *Slovensko – tradičné, domáce, dobré*. Na základe tejto opozície je potom *angličtina – západná, zlá*. Vychádzajúc z týchto štandardizovaných atribútov potom všetko, čo sa spája so západom je zlé, čiže aj anglicizmy používané v slovenčine.

Uvedené odmietavé postoje sa zakladali hlavne na štandardizovaných predstavách, stereotypoch, pričom dôležitá bola opozícia *slovenské – domáce, dobré* vs. *anglické – západné, cudzie, zlé*. Respondenti v rámci vyjadrenia svojich názorov používali štandardizované diskurzívne stratégie, argumenty, ktorými chcú legitimovať svoje záporné hodnotenie, resp. presvedčiť adresáta o svojej pravde. J. Dolník konštatuje (2013, s. 325), že práve „permanentná reprodukcia hĺbkového presvedčovania najvýdatnejšie prispieva k udržiavaniu zodpovedajúcej persuzívnej klímy,“ čiže permanentným opakovaním týchto argumentov v komunikácii sú bežnými ľuďmi vnímané ako prirodzené fakty.

Aj v tejto tematickej časti sa stretávame s negatívnymi postojmi, ktoré vyplývajú z neporozumenia daným prvkom, napr.:

R17: *nie, nie, lebo aj keby tam človek išiel tak nevie čo to je. je to smiešne, že všetko máme v cudzích jazykoch, na čo máme vlastné pomenovania. nepatria do slovenčiny, ani názvy, ani v komunikácii.*

R18: *nie, rozhodne by nemali byť v cudzích jazykoch, lebo ani neviem kam idem, alebo čo tam predávajú. no proste nemali by byť. negatívne. nie všetky, lebo už sme na mnohé zvykli, ale väčšinou negatívne.*

V druhom vyjadrení sa prejavuje aj skutočnosť, že ak anglicizmom respondent rozumie, tak ich nevníma negatívne z dôvodu, že si na ne už zvykol. V prípade, ak im nerozumie, tak má k nim záporný postoj.

### **b) indiferentné postoje**

Indiferentné postoje k anglickým nápisom vychádzajú opäť z automatizácie týchto výrazov. Vybraní respondenti si na ne zvykli, a preto ich nevnímajú negatívne, napr.:

A: *ako hodnotíte, že aj na tých verejných priestranstvách sú anglické názvy, napr. kantri pub ((mienené country pub))?*

R1: *spočiatku mi to vadilo, ale už to beriem ako samozrejmé.*

A: *prečo vám to predtým vadilo?*

R1: *lebo som bol hrdý slovak ((smiech)). no som stále, ale človek si uvedomí, že to sa nedá zastaviť. dvadsaťpäť jazykov sa mám učiť, alebo radšej len ten jeden.*

Uvedený respondent zároveň vníma ovládanie jedného, globálneho jazyka pragmaticky. Je lepšie mať jeden dorozumievací jazyk v rámci napr. dvadsiatich piatich krajín, ako ich mať dvadsaťpäť.

Na druhej strane sa môžeme stretnúť s indiferentnými postojmi, ktoré vyplývajú z domnienky, že sa ich anglické nápisy, výrazy netýkajú, keďže sú pasívni a nepotrebujú chodiť na miesta, kde by sa od nich ovládanie týchto výrazov očakávalo. Zároveň seniori, ak nepoznajú miesto, ktoré je označené anglickým nápisom, tak predpokladajú, že ich sa ten podnik netýka, lebo nerozumejú, o aký podnik ide, takže dané miesta „ignorujú“, napr.:

R11: *mne to je jedno, keď to nevím.*

R20: *pokiaľ to není nadávka, tak mi to neprekáža ((smiech)). nevadia mi.*

R7: *angličtina mi nevadí.*

### **Zhrnutie druhej časti**

V druhej časti som sledovala postoje seniorov k anglickej cudzosti v jazyku, avšak na rozdiel od prvej časti som nesledovala súvislosť medzi porozumením anglicizmom a postojom k nim, ale argumenty, prečo majú respondenti tieto postoje k anglickej cudzosti. Tieto postoje a dôvody, prečo ich majú, len potvrdili výsledky prvej časti. Identifikovala som dva základné druhy postojov: odmietavý a indiferentný.

Negatívny postoj respondentov ovplyvňovali:

a) štandardizovaný odmietavý postoj k anglickej cudzosti bol ovplyvnený štandardizovanými predstavami zakladajúcimi sa na opozícii *slovenské – domáce, dobré* vs. *anglické – západné, cudzie, zlé*. Respondenti v rámci vyjadrenia svojich názorov používali štandardizované diskurzívne stratégie, argumenty, ktorými chceli legitimovať svoje záporné hodnotenie, resp. presvedčiť adresáta o svojej pravde, napr. vetami: *na Slovensku po slovensky; ani v cudzích krajinách nepoužívajú slovenčinu, tak prečo na Slovensku angličtinu používajú; angličtina je nútená, pretláčaná; západ je zlý – angličtina je zlá*.

b) postoj ovplyvnený neporozumením daným anglicizmom, ktoré súvisia s negatívnymi skúsenosťami, zážitkami, ale tento ich osobný postoj je zároveň umocnený, alebo intenzifikovaný štandardizovaným postojom, ktorý sa v spoločnosti vyskytuje.

Indiferentný postoj mali ľudia, ktorí:  
a) si na angličtinu zvykli, takže im neprekáža;  
b) sú pasívnymi seniormi, ktorí nikam nechodia, takže nemajú pocit, že by sa ich používanie angličtiny týkalo. Nepotrebnú tieto výrazy vedieť, vnímajú tieto skutočnosti indiferentne.

### 3 Jazykový ageizmus

V tejto tretej časti rozhovoru som zisťovala, či sa seniори stretli zo strany mladších komunikačných partnerov s takým jazykovým správaním, keď títo ľudia v komunikácii s nimi svoju lexiku zjednodušovali (nepoužívali anglické výrazy), alebo inak prispôbovali svoj prejav na základe predstáv o komunikačných schopnostiach seniorov. Zaujímalo ma, ako respondenti toto správanie hodnotia.

#### a) V prípade, ak mladí anglicizmy používajú a seniори to nechcú, lebo tomu nerozumejú:

V prvom prípade ide o takých seniорov, ktorí nechcú, aby s nimi ich komunikační partneri anglicizmy používali, lebo im nerozumejú. Respondenti sa cítia neprijemne, napr.:

R3: *to ma hnevá, že ja si dám poradiť, keď je to odborník, ale potom príde predavač, ktorý v živote to nerobil a začne mudrovať, že toto hento a už viem, že za nič nestojí ako tento môj mobil. ja neviem s tým narábať a nemá mi kto vysvetliť. my sme starí a nešla-peme tak rýchlo. ja neznášam, keď mladí tak rýchlo rozprávajú a teraz ani neviete, že čo hovoria a ja ani dobre nepočujem.* U seniorky sa stretávame so štandardizovaným obrazom seniорov, ktorí sú už pomalší, ich kognitívne zmysly sú znížené. S daným obrazom sa stotožňuje, čo vyjadruje svojou perspektívou (1. osoba množného čísla – *my starí*). Ďalej uvádza:

R3: *oni začnú hovoriť niečo, ale v skratkách hovoria. a my máme čo robiť, aby sme prišli na to, že načo mysleli ((smiech)).* Opäť sa stretávame s opozíciou *my starí* vs. *oni mladí* v zmysle *mladí nám hovoria výrazy, ktorým my starí nerozumieme.*

R4: *neterkine vnúčatá, majú dvanásť trinásť. ja im hovorím, že nadarmo mi hovoríte, ja im nerozumiem.*

R5: *väčšinou tí moji vnuci keď hovoria to ani neviem čo hovoria. fejsbúk ((mienené Facebook)) a všelijaké takéto slová tak to vôbec neviem.*

*keď mám aj s mobilom niekedy dačo, tak to len dám do ruky vnukom a oni všetko hneď urobia.*

Opäť sa teda objavuje štandardizovaný koncept: *mladí nám hovoria výrazy, ktorým my starí nerozumieme.*

R17: *tí slušní ich nepoužívajú, aby sme my starší im rozumeli ((smiech)). cítim sa hlúpy, lebo neviem, čo to znamená. keď niečo potrebujú ode mňa, tak požiadam o vysvetlenie, aby som aj ja tomu rozumel.*

R18: *prispôsobujú sa. vnímam to kladne.*

### **b) Rozumejú anglickým výrazom a nestretli sa s tým, že by v komunikácii s nimi anglicizmy zámerne nepoužívali**

Niektorí seniori nemali problém porozumieť anglickým výrazom v komunikácii a ani sa nestretli s tým, že v interakcii s nimi komunikační partneri zjednodušovali svoj prejav. Išlo o konštruktívne typy seniorov, ktorí sú stále aktívni a s anglicizmami bežne prichádzajú do styku, napr. respondentka č. 1 na otázku, či sa jej stalo, že ľudia v komunikácii s ňou nepoužívajú anglické výrazy, lebo predpokladajú, že im nerozumie, odpovedala: *nie, v podstate nie až tak, lebo tá angličtina je prirodzene medzi nami, to sa nedá tomu nerozumieť*. Ďalšie príklady:

R14: *nestáva sa mi, že mladí so mnou zámerne nepoužívajú anglicizmy.*

R15: *myslím, že nie. nestalo sa mi, že som nerozumela.*

Osobitú skúsenosť sme mali s respondentom, ktorý v komunikácii, kde sa vyskytovali anglicizmy, zámerne modifikoval svoj prejav tak, aby mu komunikačný partner nerozumel:

R8: *osobne ma baví nechať sa poučovať. začnem sa vypytovať a chudák sa sám zmotá do vlastných nezmyslov ((smiech)). mal som aj taký telefón a bol fajn, teraz mám viac foťák ako telefón. je s výsuvným objektívom a robí výborné fotky a videá.*

Tie repliky naznačujú, že nie každý senior nerozumie anglicizmom. Seniorská skupina je heterogénna. Zároveň treba skonštatovať, že respondentky č. 1 a 14 nemajú pocit, že by ich komunikační partneri zámerne nahrádzali anglicizmy slovenskými ekvivalentmi. Anglicizmy v komunikácii s nimi bežne používajú. Z toho vyplýva, že v niektorých prípadoch ani okolie seniorov neočakáva, že daní seniori anglicizmy neovládajú, a preto ani nezjednodušujú svoj prejav v komunikácii s nimi.

### **c) Stretávame sa s ageizmom aj na úrovni modernej technológie**

Výbraná respondentka si chcela kúpiť smartfón a nie mobil „pre seniorov“:

R3: *používam mobil. kúpila som za dvadsaťpäť eur ((smiech)). v naji ((mienené v Nay-i)) som kúpila. radili mi, ale syn mi povedal, že tento mi stačí, stačí, no nestačí (1.0) chcela som taký vyklápací. ja som povedala, že aj sto eur dám za to. esemesky ((mienené sms-ky)) neviem posilať, lebo to sa nikdy nenaučím, ale na tomto sa nenaučím.*

A: *je to taký dotykový? alebo tlačidlový?*

R3: *tlačidlá sú na tom. pre starých ľudí. vykašlem sa im na to (1.0) keď ja to neovládam.*

Syn respondentky č. 3 vychádzal z dvoch stereotypov, prvý bol obraz chudobných seniorov a druhý o znížených schopnostiach mamy zakladajúcich sa na jej veku.

### **Zhrnutie tretej časti**

V tretej časti som sledovala názory seniorov k jazykovému ageizmu, keďže na základe toho som mohla sledovať aj ich postoje k anglicizmom. Identifikovala som pritom nasledujúce skupiny respondentov:

a) seniori, s ktorými komunikační partneri anglicizmy v komunikácii používajú. Im však tento spôsob komunikácie nevyhovuje, pretože výrazom nerozumejú. Zväčša zvyk-



nú komunikačných partnerov upozorniť, nech anglické výrazy nepoužívajú. Chcú predchádzať nepriaznivým situáciám, v ktorých sa cítia byť „hlúpi, menejcenní, nevzdelaní“.

b) respondenti, ktorí anglickým výrazom rozumejú a nestretli sa s tým, že by v komunikácii s nimi anglicizmy zámerne nepoužívali. Túto skupinu tvoria hlavne seniori s konštruktívnym typom osobnosti.

#### **4 Príručný slovník anglicizmov pre seniorov**

V záverečnej časti som sledovala názory seniorov na to, čo by im podľa nich pomohlo k tomu, aby lepšie rozumeli bežným anglicizmom v slovenčine. Zároveň sa ich pýtam na názor na pripravovaný *Príručný slovník anglicizmov pre seniorov*.

##### **a) Pozitívny postoj k slovníku**

Väčšina respondentov mala pozitívny postoj k slovníku, napr.:

R1: *to je veľmi dobrý nápad. určite* – svoj postoj vyjadruje hodnotiacim prídavným menom s kladným hodnotením *veľmi dobrý* a časticou vyjadrujúcou istotnú modálnosť *určite*.

Druhá respondentka vyjadruje svoj postoj tiež hodnotiacim prídavným menom s kladným hodnotením *veľmi dobré* a časticou vyjadrujúcou istotnú modálnosť *fakt*:

R2: *ja si myslím, že tých výrazov je už dost' na to, aby taký slovník by fakt mohol vzniknúť. bolo by to veľmi dobré. lebo poniektorí aj keď chodíme do roboty, tak máme dost' času na to, aby sme si to ozrejmili. nejde o to, aby sme tie výrazy, ktoré nepoznáme, POUŽÍVALI, ale aby sme im rozumeli. no poznám aj takých ľudí, čo v šesťdesiatich sa dali na cudzí jazyk. no ja budem úprimná, keď človek chce, tak si ten čas nájde, ale je nás veľa, čo nie sme jazykovo nadaní, že nám to nejde, že sa to nenaučíme. Daná respondentka mala deklaratívne negatívne postoje k anglicizmom, na druhej strane však mala pozitívny názor na slovník, vyjadrila potrebu porozumieť týmto výrazom. Keďže sa vyjadrila, že anglicizmy prekladá do slovenčiny, lebo anglicizmy používať nebude (vo svojom prejave ich používala), tak aj v tomto prípade skonštatovala, že by im rada porozumela, ale používať ich nebude. Zároveň uviedla ďalšie možnosti, kam by sa daný slovník mohol distribuovať: *potom by som to odporučila do domova dôchodcov dať. v nemocniciach, kde ľudia ležia, aby si vedeli požičať tú knihu, lebo tam majú času dost'. a my ktorí chodíme do roboty, my si to môžeme doma prečítať. večer nie vždy je dobrý program. alebo manželia medzi sebou. že počuj, dnes som počula tento a tento výraz. a nenaučia sa tieto výrazy, ale mohli by si pozrieť tie výrazy.**

Ďalší respondenti, ktorí sú pasívni, vnímali slovník napriek tomu pozitívne:

R4: *keby som bola v takom stave, že chodím po obchodoch, po veľkých nákupných centrách, to by som si privítala, lebo predsa by som vedela, že čo držím v ruke.*

R5: *myslím, že to môže byť dobrá vec.*

R8: *slovník je dobrá vec, osobne som na tom „frčal“ v afrike, ale ja verím že človek ak musí a hlavne chce, naučí sa všetko.*

R13: *áno, privítal by som.*

R14: *podľa mňa by sa hodil do každej domácnosti.*

R15: *podľa mňa by mal význam, človek by mal nejaké tie základné veci vedieť, ale myslím si, že človek si to nezapamätá, ale chodiť stále so slovníkom ((smiech)), ale mohlo by to byť na dobrú vec.*

R16: *ale áno, lebo by som bola rada, keby som ovládala viacej, lebo potrebujem veľa-krát aj keď ľúštim krížovku, tak je tam veľa tých výrazov a musím hľadať v slovníku.*

R20: *ja si myslím, že určite áno, lebo človek by sa lepšie dorozumel.*

### **b) Ageistický postoj**

Niektorí seniori mali ageistický postoj k slovníku, napr.: respondentka č. 18: *myslím si, že to nemá význam. určite nie. nemajú šancu sa už starí naučiť po anglicky.* Seniorka sa nevníma ako príslušníčka tejto skupiny, keďže uvádza 3. osobu množného čísla: *oni* v zmysle *starí*. Ide o 70-ročnú seniorku. Ageistické postoje teda prevládajú aj v rámci skupiny seniorov. Ak sa senior vymyká štandardizovanej, stereotypnej predstave o typickom seniorovi, tak sa nevníma ako súčasť skupiny seniorov. Podobne sa vyjadril aj respondent:

R19: *myslím, že nie, lebo seniori v staršom veku majú problém zapnúť si mobil a v ňom si pozrieť a nie si ešte v nejakom slovníku hľadať. aj tak by to nenašli, lebo sa to inak píše a inak číta.* Daný respondent má 65 rokov.

### **c) Indiferentný postoj**

V rozhovoroch sa objavil okrem pozitívneho a negatívneho aj indiferentný postoj. Na jednej strane mal indiferentný postoj respondent, pasívny senior, ktorý už nikam nechodí a dané anglicizmy poznať nepotrebuje:

R11: *ja to už nepotrebujem. nikam nechodím.* Na druhej strane ďalšia respondentka, ktorá anglicizmy pozná a daný slovník podľa nej nepotrebuje, mala tiež indiferentný postoj:

R12: *možno pre niekoho, pre mňa je to zbytočné, keďže ich poznám.*

### **d) Privítali by iný slovník**

Osobitou situáciou bolo, keď sa respondent vyjadril:

R17: *nemalo by to význam. lebo ja by som chcel, aby urobili ten slovník v starej nitríančine. kredenc a tak. nič by pre mňa ten slovník neznamenal.*

### **Zhrnutie štvrtej časti**

V poslednej časti rozhovoru som sledovala postoje vybraných seniorov k *Slovníku anglicizmom pre seniorov*. Identifikovala som tri skupiny respondentov.

Prvá skupina mala pozitívny postoj.

Druhú skupinu tvorili respondenti s indiferentným postojom. Patril sem respondent, ktorý sa vyjadril, že už nikam nechodí, takže nepotrebuje anglickým výrazom rozumieť. Druhá respondentka anglickým výrazom rozumie, takže takýto slovník nepotrebuje.

Tretiu skupinu respondentov tvoria dvaja respondenti, ktorí mali ageistický názor na slovník. Oni anglické výrazy ovládajú, takže ho nepotrebujú a podľa ich stereotypných

predstav o senioroch by bol pre seniorov slovník zbytočný, keďže by mali problém naučiť sa po anglicky, osvojiť si tieto výrazy a pracovať so slovníkom.

Štvrtú skupinu respondentov tvorí jeden respondent, ktorý by si želal namiesto slovníka v bežnej slovenčine, slovník v starej nitrianskej.

### 5.3 Diskusia

Primárnym cieľom tejto monografie bola interpretácia jazykových postojov vybraných seniorov k anglicizmom v slovenskom jazyku na základe sociolingvistikého výskumu. Na základe výskumných cieľov som si zadefinovala šesť hypotéz.

**Hypotéza 1.** Predpokladala som, že štandardizované obrazy majú vplyv na jazykové postoje seniorov. Mám na mysli štandardizované obrazy o senioroch, ich jazyku a anglicizmoch v slovenčine.

Tento predpoklad sa mi potvrdil. Prejavovalo sa to v prípadoch, keď respondenti používali formulu *my starší*. Prejavovali sa u nich autostereotypy, ktoré aplikovali na svoju generačnú skupinu. Niektorí mladší seniori, ktorí sa nepovažovali za príslušníkov danej generačnej skupiny, tak stereotypy aplikovali na ostatných seniorov. Niektorí seniori tento štandardizovaný obraz využívali ako argument na legitimáciu svojich odmietavých postojov k anglicizmom. Štandardizovaný odmietavý postoj k anglickej cudzosti bol ovplyvnený zaužívanými predstavami zakladajúcimi sa na opozícii *slovenské – domáce, dobré vs. anglické – západné, cudzie, zlé*. Respondenti v rámci vyjadrenia svojich názorov používali štandardizované diskurzívne stratégie, argumenty, ktorými chceli legitimovať svoje záporné hodnotenie, resp. presvedčiť adresáta o svojej pravde, napr. vetami: *na Slovensku po slovensky; ani v cudzích krajinách nepoužívajú slovenčinu, tak prečo na Slovensku angličtinu používajú; angličtina je nútená, pretláčaná; západ je zlý – angličtina je zlá*. Tie diskurzívne stratégie sú xenoreakciami na anglickú cudzosť, ktorými chcú zachovať svoju etnickú identitu – slovenskú normalitu.

**Hypotéza 2.** Predpokladala som, že aktívni seniori (konštruktívne typy osobnosti) budú ovládať anglicizmy a budú k nim mať pozitívnejší postoj. Pasívnejší seniori (závislé typy), naopak, budú mať konzervatívne postoje k anglicizmom. Predpokladala som, že seniori, ktorí používajú modernú technológiu, budú rozumieť anglicizmom v slovenčine, a preto budú mať otvorenejšie postoje k anglicizmom, ako aj novej technológii všeobecne.

Predpoklad o súvislosti aktivity/pasivity a postojov seniorov sa potvrdil. Konštruktívne typy osobnosti vnímali anglicizmy indiferentne, čo súvisí s aktivitou týchto seniorov. Tým, že sú stále aktívni, pracujú, prichádzajú s anglicizmami stále do kontaktu, a tým si ich zautomatizovali, zvykli si na ne a vnímajú ich ako súčasť diferencovanej normality. Pasívni seniori už neprichádzajú s anglicizmami do kontaktu, nepoužívajú ich, a preto im nerozumejú. Vnímajú ich ako cudzie, a preto k nim majú negatívny postoj, ktorý vyplýva na jednej strane zo štandardizovanej predstavy o senioroch, ktorý neovládajú anglicizmy a majú k nim odmietavý postoj a na druhej strane zo štandardizo-

vaného diskurzu o anglicizmoch ako o cudzích elementoch na Slovensku, kde „by sa malo hovoriť po slovensky“.

Hypotéza o súvislosti používania modernej technológie a postojov seniorov sa mi potvrdia sčasti, keďže niektorí seniori, ktorí anglicizmom rozumeli, k nim zastávali odmietavý postoj. To zjavne súvisí s vnútorným presvedčením seniora ovplyvneným štandardizovanými postojmi voči týmto prvkom.

**Hypotéza 3.** Predpokladala som, že postoje seniorov k anglicizmom v slovenčine nebudú jednostranne konzervatívne, odmietavé (ako sa to skrýva v tradičnom diskurze o senioroch), čo súvisí s tým, že obraz seniorov nie je homogénny, ale diferencovaný.

Výskum potvrdil, že vybraní seniori neboli jednostranne konzervatívni, ale vyskytli sa medzi nimi aj takí, ktorí vnímali anglicizmy pozitívne, alebo indiferentne. Čo sa týka odmietavých postojov, vo vybranej vzorke respondentov som identifikovala dve skupiny.

Negatívne postoje prvej skupiny sa zakladali na tzv. štandardizovanej xenoreakcii (reakcia voči cudzosti), v tomto prípade voči anglicizmom. Táto xenoreakcia sa prejavovala štandardizovanou frázou *na Slovensku po slovensky*. Ide o potrebu zachovania slovenčiny na Slovensku, ktorá súvisí s tradíciou a zvykmi.

Negatívne postoje druhej skupiny respondentov sa zakladali na zlých skúsenostiach. Tieto zážitky vyplývali primárne z neznalosti anglických výrazov týmito seniormi, čo zapríčinilo ich zlé pocity, napr. pocit menejcennosti, že sa cítili byť *hlúpi a pomýlení*.

**Hypotéza 4.** Predpokladala som, že tí starší dospelí, ktorí budú rozumieť anglicizmom a budú ich vedieť používať, budú mať priaznivejšie postoje k anglicizmom v slovenčine.

Ako som uviedla v predchádzajúcej hypotéze, tento predpoklad sa potvrdil a ukázalo sa, že tento aspekt je veľmi dôležitý. Porozumenie/neporozumenie anglicizmom vplýva na každodennú komunikáciu seniorov. Ak ich neovládajú, ich každodenné bytie je sťažené. Prichádzajú do situácií, keď sa cítia byť *menejcenní, nevzdelaní, hlúpi*, čo negatívne vplýva na ich sebahodnotenie.

**Hypotéza 5.** Predpokladala som, že seniori budú vnímať ageistické jazykové správanie mladých pri komunikácii s nimi ako neadekvátne.

Táto hypotéza sa mi nepotvrdila, lebo aj v tomto prípade boli seniori heterogénni. Identifikovala som dve skupiny respondentov:

Prvej skupine respondentov prekáža, ak v rozhovore s nimi iní komunikační partneri používajú anglické výrazy, ktorým nerozumejú, lebo potom sa cítia menejcenní. Napriek tomu sa väčšinou opýtajú na význam daného výrazu, alebo povedia, nech tieto anglické výrazy nepoužívajú. Táto skupina respondentov teda nechce, aby mladší používatelia jazyka v komunikácii s nimi anglicizmy používali, lebo ak by týmto výrazom nerozumeli, cítili by sa v komunikácii s daným človekom menejcenne, hlúpo, nevzdelane. Tým, že jazykový ageizmus je v našej kultúre štandardizovaný, ľudia ho nevnímajú negatívne. Vybraní starší dospelí považujú ľudí, ktorí anglicizmy nepoužívajú, za slušných.

Druhá skupina respondentov rozumie anglickým výrazom a nestretli sa s tým, že by s ohľadom na nich komunikační partneri zjednodušovali svoj prejav v zmysle nepoužívania cudzích výrazov.

V týchto reakciách môžeme vnímať reálnu heterogénnosť seniorov, ktorých nemožno homogenizovať. Každý senior môže byť iný, a preto k nim treba individuálne pristupovať. Na poslednom príklade je vidieť, že ľudia v komunikácii so seniormi niekedy rozlišujú medzi „seniorom“ a „seniorom“, čiže seniorom, ktorí anglickým výrazom rozumie a nie je potrebné v rozhovore s ním tieto výrazy nepoužívať a seniorom, ktorý týmto výrazom nerozumie, a preto by sme v komunikácii s ním tieto výrazy používať nemali, aby nemal pocit menejcennosti.

**Hypotéza 6.** Predpokladala som, že aktívnejší seniori budú mať pozitívny názor na *Príručný slovník anglicizmov pre seniorov* a, naopak, pasívnejší seniori ho budú vnímať ako nepotrebný, keďže anglicizmy nepoužívajú.

Táto hypotéza sa nepotvrdila.

**Pozitívny názor** mali aj aktívni a aj pasívni seniori. Niektorí sa snažili prispieť vlastným názorom, ako tento slovník využiť, na aké miesta ho distribuovať a pod. Vybraní seniori sa stali posudzovateľmi daného slovníka z pohľadu bežného seniora.

**Indiferentný postoj** mali niektorí respondenti, ktorí buď slovník už nepotrebujú – lebo sú pasívni, nikam nechodia, alebo tieto anglicizmy poznajú – keďže sú aktívni, takže daný slovník nepotrebujú.

Tretia skupina respondentov mala **ageistický postoj**. Názory dvoch respondentov (jedna mala 70 rokov a druhý 65 rokov), ktorí ovládajú anglické výrazy v slovenčine, bol ovplyvnený štandardizovaným obrazom o „senioroch“, a preto vnímali tento slovník ako nepotrebný. Podľa respondenta č. 19 už starší seniori nie sú schopní hľadať v slovníku. Seniorov vnímal stereotypne, pričom sa nevyjadroval z perspektívy príslušníka staršej generácie. Hovoril o senioroch v 3. osobe množného čísla.

Štvrtú skupinu respondentov tvorí jeden senior, ktorý odpovedal, že chce slovník v starej nitrianskej. Iné podoby slovníka neuzná.

## 5.4 Záverečné zhodnotenie

Mojím primárnym zámerom bolo zistiť, či majú seniori rozličné postoje k anglicizmom a vyvrátiť tak stereotyp o konzervatívnych senioroch, ktorí si nevedia zvyknúť na nič nové. Možno skonštatovať, že daný cieľ sa podarilo splniť.

Čo sa týka faktorov, ktoré vplývali na postoje seniorov, potrebujem podotknúť, že pre obmedzenú vzorku respondentov nemožno relevantne zhodnotiť, či faktor pôvodu (mesto vs. vidiek) zohrával dôležitú rolu pri utváraní postojov seniorov. V tejto vzorke respondentov sa tento faktor neukázal ako podstatný. Najdôležitejšími faktormi, ktoré vplývali na postoje seniorov voči anglicizmom, boli porozumenie anglickým výrazom v slovenčine a aktivita/pasivita daných respondentov, pričom aktivita/pasivita seniorov vplývala na mie-

ru ich porozumenia anglicizmom. Aktívni seniori poznali viacero bežných anglicizmov v slovenčine a vo svojom prejave ich aj používali. Hovorím o porozumení anglickým výrazom a nie o anglickej jazykovej kompetencii, lebo dané anglicizmy sú v slovenčine také ustálené, že seniori napriek neovládaniu anglického jazyka dané anglicizmy poznali, a to vďaka tomu, že sú stále aktívni, stretávajú sa s mladšími používateľmi jazyka, a teda aj s anglicizmami. Hoci ide o kvalitatívny výskum a „obmedzený“ počet respondentov, predpokladám, že faktory, ktoré vplývali na ich postoje, môžu vplývať aj na postoje iných seniorov.

## 5.5 Ďalšie osobitosti zistené v prejavoch seniorov

Doba, spoločenské podmienky, globalizácia vplývajú na generáciu seniorov. Tak ako sa mení doba, menia sa aj seniori. Okrem indiferentných či odmietavých postojov som v rámci rozhovorov so staršími dospelými prišla k ďalším zisteniam, osobitostiam, ktoré nasvedčujú, že sociálna rola starších ľudí sa postupne „mení“ a tie výsledky, ktoré boli aktuálne napr. pred 13 rokmi, už nemusia byť aktuálne dnes. Najdôležitejšie je, že seniorov nemožno chápať ako homogénnu skupinu s rovnakými vlastnosťami, postojmi a názormi. Svoje zistenie uvádzam v nasledujúcich bodoch, pričom niektoré zistenia porovnávam s výsledkami výskumov uvedenými v monografii zaoberajúcej sa problematikou jazyka starších dospelých v českom kontexte (porov. Müllerová – Hoffmannová, 2007).

**1. Dobrá minulosť vs. zlá, skazená prítomnosť.** Podľa O. Müllerovej a J. Hoffmannovej (2007, s. 39) sa u staršej generácie stretávame s porovnávaním minulosti a prítomnosti, pričom seniori spoločenské zmeny z veľkej časti považujú za zhoršenie situácie. Je potrebné skonštatovať, že som sa s takýmto uvažovaním u vybraných seniorov stretla, napr.:

R3: *deti nevedia, čo je to vojna. my sme prežili ako deti vojny. na nič nebolo, na všetko sa stálo v rade. aj keď ste mali listky, tak ste nedostali, nebolo už. my sme boli tak, že skromne vychovávaní, že čo máš, to zjedz. naši rodičia boli takí, že nám dali čo mali a to jedli, čo zostalo. dnešná mládež nevie, čo je život. od rodičov ťahajú peniaze, robí sa im nechce, len by flámovali a drogy drogy drogy.* Uvedený negatívny postoj k mladým ešte vyjadruje intenzifikovaním, a to opakovaním výrazu *drogy* s negatívnou konotáciou. Ide pritom o stereotypy, ktoré sa spájajú s mladšou generáciou. Ďalej zároveň uvádza svoj postoj k dnešnej dobe: *mne sa táto doba nepáči. komu by sa ľúbila?*

Respondentka č. 4, ktorá počúvala respondentku č. 3, však uviedla: *ale viete čo je zaujímavé? keď my sme boli mladí, tak sme začali tiež ináč žiť ako naši rodičia. každá generácia. ale človek si potom povie, že ako sa život mení, tak sa mladí prispôsobujú.* Na zmeny sa pozrela s nadhľadom a nevnímala ich tak negatívne, ale skôr ako niečo prirodzené, čo pravidelne nastáva a generácie si na tieto zmeny postupne zvykajú. Ako uvádza V. Krivý (2013, s. 384), „v meniacich sa spoločnostiach sa neodlišujú len mladí od starých, ale vo viacerých ohľadoch aj súčasní starí od predchádzajúcich starých i od nasledujúcich starých.“ Respondentka č. 4 prehodnotila svoj postoj k zmenám v spoločnosti vo vzťahu

k správaniu mladých ľudí, pričom myslela na odlišnú výchovu, postoj mladých k svetu. Nevnímala tie zmeny, či správanie charakteristické pre súčasnosť striktné negatívne, ale skúšala sa pozrieť na dané skutočnosti s nadhľadom. Podľa O. Hoffmanovej (2007, s. 219) v takejto interakcii permanentne prebieha konštrukcia identity účastníkov a ich neustále premeny. Zaujímavé bolo preto sledovať, ako respondentka č. 3 mala negatívny, odmietaťový postoj, avšak pod vplyvom rozdielnych názorov jej kamarátky – respondentky č. 4 modifikovala aj vlastné postoje. V rámci kamarátskych rozhovorov je totiž typické zameranie sa na zhodu – na spoločný názor, aby nenastal konflikt (Fairclough, 2003, s. 193).

**2. Zakotvené myslenie v minulosti.** O. Müllerová a J. Hoffmannová (2007, s. 39) uvádzajú, že seniori sa „identifikujú s minulosťou, ich spôsob myslenia, nazerania na svet sa nezmenil od doby, keď boli mladí. Sú zakotvení v minulosti i prostredníctvom každodenných činností (spôsob vykonania domácich prác, príprava pokrmov, obliekanie atď.), dodržiavajú zvyklosti a zásady prevzaté od svojich rodičov a radi to zdôrazňujú.“ Nemožno to tvrdiť paušálne. Príklady z rozhovorov potvrdzujú, že aktívnejší seniori už používajú aj modernú technológiu. Nechcem odpovede respondentov zovšeobecňovať. Poukazujem na to, že výsledky spred 13 rokov už nemusia byť neaktuálne a generáciu seniorov tiež ovplyvňuje globalizácia. Aktívnejší seniori, konštruktívne typy bežne používajú počítač, smartfóny, niektorí informačnú technológiu využívajú v rámci svojej profesie. Vybraní respondenti dodržiajú, alebo sa aspoň snažia dodržiavať zásady zdravého stravovania. Hľadajú si inšpirácie na nové zdravé recepty, cvičia, cestujú. Viac sa týmto aspektom venujem v nasledujúcich bodoch.

### 2.1. Fotografie

Kým v minulosti bolo bežné vyhotovovať fotografie fotoaparátom, pričom tzv. analógové fotografie sa vyvolávali, tak dnes je normálne vyhotovovať fotografiu mobilným telefónom, tzv. smartfónom. Pre viacero seniorov bolo typické, že mi počas rozhovoru ukazovali fotografie v mobilnom telefóne. Keď hovorili o svojom rodinnom príslušníkovi, napr. o synovi, vnukovi, alebo aj priateľke, ukázali fotografiu. Fotografie však ukazovali aj v prípade, keď hovorili o sebe, svojich záľubách, napr. že chodia tancovať (fotografia, ako tancovali). Respondent č. 1 ma po rozhovore poprosil, či nemôže urobiť moju, resp. našu spoločnú fotografiu na svoj mobilný telefón.

Súhlasila som.

### 2.2. Zdravý životný štýl

U vybraných respondentov som sa stretla s dodržiavaním zdravého životného štýlu. Takýto spôsob života ovplyvnil prirodzene aj ich slovnú zásobu. Slovná zásoba je najdynamickejší systém jazyka. Tak ako sa mení slovná zásoba všeobecne, tak sa mení aj idiolekt človeka. Na ten vplýva aj spoločnosť, v ktorej sa nachádza, doba, v ktorej žije. Prehovory našich informátorov obsahujú výrazy, ktoré sa používajú v tejto sfére, napr. rôzne neologizmy a importované výrazy ako (*nutri bulet, smoothie* a pod...). Ne tvrdím, že celá generácia seniorov používa tieto lexikálne jednotky. Pre také tvrdenie je potrebný kvantitatívny výskum. Tvrdím, že vybraní seniori z môjho výskumu, ktorí boli ovplyvnení jazykom zdravej životosprávy, tie výrazy poznali a prirodzene ich používali.

### 2.3. Dovoľenky v zahraničí

Stereotyp, podľa ktorého všetci seniori sú stále doma, neaktívni, viacerí respondenti vyvrátili. Viacerí seniori v rámci výskumného súboru cestovali, a to nielen po Slovensku, ale aj do zahraničia na dovoľenky, napr. do Chorvátska, Ameriky, Afriky alebo za rodinou do Japonska. Zaujímavé je, že tí, ktorí uviedli, že cestovali do zahraničia, tak angličtinu ovládať nepotrebovali. Ak išli za rodinou, tak rodinní príslušníci za nich komunikovali v jazyku danej krajiny. V prípade, keď išli na dovoľenku do zahraničia a nikto z nich angličtinu neovládal, tak väčšinou mali zakúpený celý „balík“, v rámci ktorého mali uhradenú cestu až do hotela, ako aj stravovanie na celý deň, čiže nemuseli s nikým do takej miery komunikovať, aby museli ovládať anglický jazyk, napr. respondentka č. 2 uvádza, že na dovoľenke v Turecku nemusela ovládať angličtinu: *s tým, že sme boli ôsmi alebo desiat – my sme mali tú slovenskú komunikáciu a s nimi sme sa nepotrebovali komunikovať, čo potrebujete jedlá, obedy, raňajky a večere tam bolo všetko, **ultra all inkluzív** ((mienené **ultra all inclusive**)). tam som nepotrebovala komunikovať. na trhu ste sa dohodli, ukázali ste, alebo napísali na lístok a bolo. V prípade, keď ide do Rakúska: v rakúsku žije moja dcéra. teraz idem cez víkend do viedne a ona mi robí tlmočníka.*

### 3. Jazyk seniorov

Respondenti, s ktorými som viedla rozhovor používali spisovnú slovenčinu. V ojedinelých prípadoch sa vyskytli nárečové javy na lexikálnej úrovni, napr. *čavargovať* (u respondenta z Bratislavy – vplyv maďarčiny, napriek tomu, že maďarský jazyk neovládal), znamená túlať sa, len tak sa niekde ponevierať, *Jožko báči* (u respondentky z Bratislavy, vplyv maďarčiny) – v spisovnej slovenčine ujo Jožko. V niektorých prípadoch bolo badať nárečové prvky na hláskoslovnej úrovni, hlavne v nitrianskej oblasti: *né* (nie), *žádné* (žiadne), *klámparčina* (klampiarčina), *peňáze* (peniaze), *bohvi* (bohvie), *nevím* (neviem). Tým, že aktívnejší seniori stále cestujú, využívajú modernú technológiu a pod., používali anglicizmy vo svojich prejavoch, napr.: *wellness, nutri bullet, scratchovať* (zápas), *ultra all inclusive, camel, smoothie, kreky, word, youtube, google*. Na druhej strane sa v niektorých prípadoch vyskytli aj také výrazy, ktoré boli charakteristické skôr pre minulosť, napr. *devízový príslub* – v socialistickom Česko-Slovensku písomné povolenie (banky) na výmenu (istého maximálneho množstva) česko-slovenských korún za devízové prostriedky (valuty), potrebné na cestu do nesocialistických štátov, *Zbor nápravnej výchovy* – dnes Zbor väzenskej a justičnej stráže, *bony* – v dejinách Česko-Slovenska odberný poukaz Tuzexu, podniku zahraničného obchodu, ktorým sa platilo (popri valutách) za tovar v špeciálnych predajniach Tuzex.

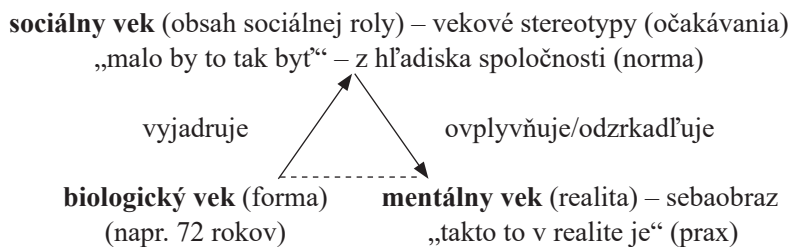
Názov predkladanej publikácie obsahuje slovné spojenie *jazyk seniorov*, čo môže evokovať, že kvantitatívny výskum prinesie zovšeobecňujúce výsledky o jazyku tejto skupiny. Výsledky z kvalitatívneho výskumu nie je možné zovšeobecňovať a aplikovať ich na celú seniorskú skupinu používateľov jazyka ako niečo, čo je pre ich jazykové správanie „typické“. Realizovaný výskum však priniesol výsledky naznačujúce, že už na malej vzorke respondentov sa ukazuje odlišnosť v jazyku seniorov, ktorý sa môže výrazne odlišovať v závislosti od rôznych faktorov (napr. jazyková kompetencia či aktivnosť/pasívnosť seniorov). Tento fakt môže byť inšpiráciou pre väčší, rozsiahlejší vý-



skum v rámci jazyka seniorov na Slovensku, pre ktorý by táto práca mohla byť východiskom.

#### 4. Ne/súlady medzi biologickým, sociálnym a mentálnym vekom

Na základe výsledkov je možné konštatovať, že medzi biologickým, sociálnym a mentálnym vekom nemusí byť súlad. Pre znázornenie tohto nesúlady využívam nasledujúcu schému inšpirovanú sémantickým trojuholníkom.



**Schéma 1 Sociálny, biologický a mentálny vek**

Na schéme je znázornená triáda biologický, sociálny a mentálny vek. Jednotlivé časti tejto triády sa vzájomne ovplyvňujú. Na hornú pozíciu som umiestnila sociálny vek, a teda obsah sociálnej roly. Ide o vekové stereotypy, ktoré sa spájajú so sociálnou rolou starého človeka. To, aké vekové stereotypy sa budú spájať s človekom, závisí od biologického veku, napr. ak má človek 72 rokov, môžu sa s ním spájať bežné stereotypy, že nepracuje, už sa uňho prejavujú rôzne choroby, je pasívny, nepracuje s modernými technológiami, neovláda anglicizmy. Tieto stereotypy, očakávania sú v istom jazykovo-kultúrnom prostredí štandardizované. Tretiu hranu trojuholníka tvorí mentálny vek, čiže to ako sa senior sám cíti. Jeho mentálny vek je však na základe teórie odzrkadľujúceho sebahodnotenia tiež ovplyvnený sociálnym vekom, tým, aké stereotypy sa s jeho biologickým vekom spájajú. Tieto tri časti môžu byť z hľadiska prevažujúcich stereotypov v sociálnom veku v súlade, čiže senior môže mať 72 rokov, správať sa podľa stereotypov, ktoré sa viažu na jeho vek a zároveň prijímať túto svoju sociálnu rolu a cítiť sa ako „typický“ 72-ročný človek. Na druhej strane to tak vôbec nemusí byť, keďže dôležitým faktorom je aj samotná osobnosť konkrétneho seniora. Vysvetlím to na konkrétnom príklade. Realizovala som rozhovor s pánom Jaroslavom (respondent č. 1). Jeho biologický vek je 72 rokov. Pracuje, športuje, je aktívny, zdravo sa stravuje, má k anglicizmom indiferentný postoj napriek tomu, že po anglicky nevie, avšak anglicizmy ovláda, keďže si hľadá informácie o nových receptoch na smoothie, ktoré si vo svojej dielni pripravuje, so svojou priateľkou cestujú na zahraničné dovolenky k moru. Čo sa týka jeho mentálneho veku, tak na 72 rokov sa necíti. Na to, či budú mentálny, biologický a sociálny vek v súlade, vplýva viacero faktorov, hlavne to, či ide o aktívneho, konštruktívneho, asertívneho jedinca, alebo pasívneho, konformného jedinca. Keďže respondent č. 1 je prevažne konštruktívnym typom osobnosti, jeho sociálny vek neodzrkadľuje jeho mentálny vek.

## 6 AKO NOVÉ VÝRAZY CUDZIEHO PÔVODU PRIBLÍŽIŤ STARŠÍM DOSPELÝM

### 6.1 Rozumejú seniori anglicizmom?

Moje výskumy so staršími ľuďmi – anketový predvýskum, ktorý som vykonala v decembri 2016 (Bartalošová, 2018) aj rozhovory realizované v roku 2018 (súčasť predchádzajúcej kapitoly) – preukázali, že časť seniorov má problémy s porozumením cudzích výrazov.

Z hľadiska neovládania anglicizmov rozdeľujem seniorov do dvoch kategórií:

- a) seniori, ktorí majú odmietavé postoje k anglicizmom, pretože im nerozumejú;
- b) seniori, ktorým sa so zvýšeným vekom znížili aj ich kognitívne a behaviorálne schopnosti, vďaka čomu daným jazykovým prvkom nedokážu porozumieť, môžu mať problémy aj so samotným materinským jazykom.

Dôležitú rolu pri percepcii cudzích prvkov teda zohráva aj fenomén znižovania kognitívnych a behaviorálnych schopností s rastúcim vekom. Primárne sa zaoberám *prvou skupinou seniorov*. Druhú skupinu starších dospelých tiež považujem za dôležitú, avšak riešenie problematiky a percepcie cudzích prvkov u danej skupiny starších dospelých je skôr predmetom záujmu logopédie, lekárskeho vied či neurolingvistiky. V prípade lingvistiky sa objavujú sondy do jazyka takých seniorov, ktorí sú postihnutí tzv. stareckou demenciou, Alzheimerovou chorobou a pod. (napr. Zeman, 2007, s. 352 – 358). Seniory s uvedenými diagnózami neboli medzi mojimi respondentmi, nakoľko mojím cieľom nebolo skúmať jazyk tejto skupiny seniorov.

Na základe výsledkov spomínaného dotazníkového výskumu (Bartalošová, 2018) môžem konštatovať, že dôležitú časť vybranej vzorky tvorili tí starší dospelí, ktorí mali problém so skloňovaním cudzích slov a s porozumením vybraným anglicizmom. Na druhej strane, spoločensky aktívne osoby tejto vekovej kategórie sa s cudzími výrazmi stretávajú, takže si ich aj osvojujú. Vďaka tomu cudzím prvkom a výrazom rozumejú, nevnímajú ich ako cudzie a neodmietajú ich.

Problémom sa teda môže zdať, že seniory vnímajú jazykové inovácie negatívne, nevedia si na ne zvyknúť aj z toho dôvodu, že im nerozumejú. Zároveň sa dostávajú do takých situácií, keď v každodennom živote nerozumejú týmto výrazom, a preto sa cítia byť menejcenní, nevzdelaní, čo môže negatívne vplyvať na ich sebahodnotenie. Takéto situácie taktiež vplyvajú na ich negatívne postoje k anglicizmom, vďaka čomu ich odmietajú. Ďalej neporozumenie týmto prvkami ovplyvňuje aj intergeneračnú komunikáciu medzi seniormi a mládežou. Dôležité je, že „Najmä vďaka komunikácii si seniory dokážu udržať kontakt s realitou, ktorá ich obklopuje, aj porozumieť privátnej realite mladších komunikačných partnerov“ (Bartalošová, 2018, s. 294). Práve tieto dôvody ma viedli k tomu, aby som sa zamyslela nad tým, ako tento nepriaznivý stav zlepšiť a prispieť tak k lingvistickej podpore jazykových potrieb starších používateľov jazyka v nadväznosti na adaptáciu nových dynamických javov v ich prejavoch. Pochopenie problémov starších ľudí môže viesť i k zlepšovaniu vzájomného intergeneračného súžitia a k tomu, že sa udrží kontakt so svetom mladších komunikačných partnerov.

V tomto kontexte je možné spomenúť jeden z cieľov Európskej únie na úrovni jazykovej kompetencie občanov, ktorý tkvie v tom, že by každý mal ovládať dva cudzie jazyky (Franke – Mennella, 2017, cit. 08. 09. 2018). Na základe toho sa mladí ľudia učia angličtinu ako povinný jazyk. Je potom prirodzené, že mladí, ktorí prichádzajú s daným jazykom každodenne do styku, vedia anglické jazykové inovácie prijať ľahšie a vnímať dané prvky ako prirodzené a, naopak, seniori, ktorí s angličtinou neprichádzali celý život do styku, nerozumejú angličtine, môžu mať na základe toho odmietavejšie postoje k daným výrazom a nevnímajú ich prirodzene, ale ako cudzí prvok v slovenskej jazykovej normalite.

## 6.2 Príručný slovník anglicizmov pre slovenských seniorov

Na základe výsledkov ankety a rozhovorov je možné konštatovať, že medzi hlavné faktory, ktoré vplyvajú na postoje seniorov k anglicizmom, patrí aj *anglická jazyková kompetencia v zmysle porozumenia/neporozumenia anglicizmom v slovenčine*. Po zrealizovaní výskumu a interpretácii výsledkov sa do popredia dostala otázka, ako zohľadniť výsledky výskumu z hľadiska jazykových potrieb seniorov a ako naplniť očakávania lingvistiky či iných spoločenských vied, ktoré by mohli a chceli vidieť výsledky svojich výskumov v sociálnej praxi. Kým ľudia niečomu neporozumejú, je to pre nich niečo cudzie, čo nevedia asimilovať, t. j. prijať to do svojho sveta. Cudzie výrazy preto treba priblížiť seniorom, aby si ich vedeli osvojiť a nevnímali ich tak negatívne, ale neutrálne, ako súčasť ich „diferencovanej reality“.

S. Ondrejovič (2014, s. 54) upozorňuje, že v Rakúsku vyšiel v roku 2009 Anglicko-nemecký slovník pre seniorov *Wörterbuch für Senioren. Englisch – Deutsch*. V ňom sa uvádzajú nemecké ekvivalenty základných výrazov anglického pôvodu, s ktorými sa rakúski seniori v bežnom živote stretávajú najčastejšie. Je to slovník, v ktorom sa „prekladajú“ a vysvetľujú základné pojmy z oblasti a) počítačov (*hoax /houks/, spam /spem/, zoom /zum/*), b) televízie a rozhlasu (*casting*), c) životných potrieb atď. Hoci lexikograficky ide o amatérske dielo, pripravili ho pedagógovia a študenti Vyššej spolkovéj školy pre ekonomické odbory, príručka zožala neobyčajný úspech. Vydavatelia museli opakovane pripraviť dotlač (tamže, 2014, s. 54). Daná publikácia ma inšpirovala k vytvoreniu *Príručného slovníka anglicizmom pre seniorov* (2020) (ďalej len *Slovník*), ktorý by mohol čoraz častejšie používané anglicizmy priblížiť starším dospelým a uľahčiť im komunikáciu s mladšími používateľmi jazyka. Priblížením anglicizmov seniorom by pre nich tieto prvky prestali byť kognitívne cudzie a mohli by ich prijať ako súčasť svojej diferencovanej normality.

*Slovník* (2020) by preto mohol byť prínosný predovšetkým pre túto generáciu, ktorá s angličtinou v rámci svojho štúdia a pracovného života neprišla do styku, a preto týmto prvkom často nerozumie. Tento *Slovník* (2020) som začala vytvárať v roku 2016. Heslá som získavala priebežne tri roky (od roku 2016 do roku 2019), a to rôznymi spôsobmi. Časť výrazov pochádza od študentov slovakistiky z hodín Lexikálnej interpretácie textu.

Ďalšie výrazy anglického pôvodu som získala pozorovaním, keď som sledovala anglické nápisy, informačné tabule a pod. Ďalšie som získala analýzou webových stránok cestovných kancelárií, potom z nápisov na obaloch potravín v obchodoch, alebo aj z jedálnych lístkov v rôznych reštauráciách. Ďalej som sledovala internetové stránky najznámejších predajcov literatúry alebo iné stránky venujúce sa hodnoteniu literárnych diel.

Cieľom *Slovníka* (2020) je nielen uľahčiť komunikáciu starších ľudí s ich mladšími komunikačnými partnermi, ale aj zmierniť ich problémy v každodennom živote, napr. pri bežnom nákupe potravín, oblečenia, či pri cestovaní a iných činnostiach. *Slovník* (2020) má menší formát (A5), aby ho seniori mohli mať stále poruke, či už v obchode, u niekoho na návšteve, u lekára alebo pri cestovaní. Publikácia je však určená každému, koho zaujímajú významy moderných výrazov v súčasnej slovenčine.

Mojím zámerom nebolo vytvoriť veľký slovník anglicizmov s tisíckami hesiel, ale príručný slovník, ktorý starším dospelým priblíži najfrekventovanejšie anglické výrazy v súčasnej slovenčine. Tie totiž vnímam ako najpotrebnejšie pre slovenských seniorov. Publikácia však neobsahuje tie výrazy anglického pôvodu, ktoré sú už v jazyku také vžitú, že ich význam netreba osobitne uvádzať, napr. výrazy: *biznis*, *celebrita*, *fantasy* (žáner literatúry (aj filmu) s nadprirodzenými prvkami), *futbal*, *fitnes*, *hitparáda*, *trend*, *teleskop* či *víkend*. Zároveň neobsahuje ani termíny anglického pôvodu, ktoré sa používajú v odbornej sfére a nie sú rozšírené v bežnej komunikácii, napr. z oblasti ekonomiky výraz *rating*<sup>83</sup>. Obsahuje však také profesionálne slová a termíny, ktoré sú frekventované a používajú sa v bežnom živote, napr. *reklamný brejk* (reklamná prestávka), *CEO* [*síou*] (generálny riaditeľ, riaditeľ spoločnosti, firmy). Cieľom *Slovníka* (2020) je priblíženie najpoužívanejších výrazov anglického pôvodu zo súčasného slovenského jazyka s výstižnými výkladmi významu jednotlivých heslových slov s relevantnými gramatickými údajmi. *Slovník* nemá normatívny, kodifikačný charakter, plní len informačnú funkciu.

Publikácia je určená všetkým seniorom zaujímajúcim sa o význam anglicizmov v slovenčine. Mám pritom namysli bežných používateľov jazyka. Aby som sa uistila, že *Slovník* (2020) bude pre bežných seniorov zrozumiteľný, tak som ho konzultovala aj s reálnymi staršími ľuďmi. Pri uvádzaní gramatickej charakteristiky, či významu vybraných heslových slov som vychádzala primárne z prvých zväzkov *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (ďalej len SSSJ). Daný slovník zatiaľ vyšiel v troch zväzkoch spracovávajúcich heslá so začiatočným písmenom: A-G, H-L, M-N. Ide o najnovší výkladový slovník. Keďže výrazy anglického pôvodu sú predovšetkým nové jednotky v jazyku, ktoré v nejednom prípade ešte nie sú adaptované, veľakrát ich ostatné príručky, napr. *Krátky slovník slovenského jazyka*, ale ani spomínaný SSSJ neobsahujú, a preto ich gramatická charakteristika bola problematická. Problematické heslá v *Slovníku* (2020) boli konzultované s ďalšími jazykovedcami. Čo sa týka grafického znázornenia jednotlivých hesiel a ich adaptovanej a neadaptovanej podoby, tak som uvádzala takú podobu výrazu,

<sup>83</sup> Z angl. *rating* – hodnotenie. Znamená: 1. (ekon.) hodnotenie schopnosti dlžníka splácať svoje záväzky; 2. (polit.) číselný alebo poradový ukazovateľ významu daného politika.

ktorá prevažovala v databáze SNK<sup>84</sup>. Napr. adaptovaná podoba výrazu *plejбек* sa v databáze SNK<sup>85</sup> vyskytuje 125-krát a podoba *playback* [plejбек] 2820-krát, preto som uviedla druhú, neadaptovanú podobu. Pri rovnocennej frekvencii uvádzam obe podoby slova, anglickú aj slovenskú.

*Slovník* (2020) obsahuje cca 285 heslových slov anglického pôvodu, ktoré sú rozdelené abecedne podľa tematických oblastí, s ktorými sa spájajú. Najpotrebnejšími tematickými oblasťami, ktoré sú súčasťou každodenného bytia ľudí sú *potraviny, nápoje, zdravie* či *drogéria*, avšak *Slovník* obsahuje aj oblasť *hudby, literatúry, sociálnych sietí, počítačov* či *jazyk tínedžerov*, keďže jedným z cieľov publikácie je aj zľahčiť komunikáciu starších dospelých s ich mladšími komunikačnými partnermi.

## 6.2.1 Diskusia k slovníku

### Diskusia k publikácii

#### 1. Názov

Inšpiráciou k vzniku publikácie bol rakúsky *Anglicko-nemecký slovník pre seniorov – Wörterbuch für Senioren. Englisch – Deutsch*, ktorý vyšiel v roku 2009. To je jeden z dôvodov, prečo aj predmetná publikácia nesie názov *Príručný slovník anglicizmov pre seniorov*. Nejde však o lexikografické dielo (slovník) v pravom zmysle. Líši sa spôsobom uvádzania výslovnosti či grafickej podoby. Výslovnostná a grafická variantnosť je častým javom pri adaptácii cudzieho výrazu v jazyku. Cieľom je, aby starší ľudia vedeli identifikovať cudzie výrazy, ak ich počujú, či vidia, a preto za dôležité považujem uvádzať varianty. Výslovnosť a niekedy aj grafická podoba teda znázorňuje skôr úzus (reálne spôsoby použitia výrazov v praxi) a nie normu. Ide o priblíženie vybraných výrazov a ich variantných podôb. Adekvátnejšie by obsah publikácie vystihoval názov praktická príručka, či iné názvy. Ďalším dôvodom súčasného názvu je aj predpoklad, že by ten mohol byť pre bežných používateľov jazyka bližší.

#### 2. Stavba hesiel

Pri kompozícii hesiel som navrhla dve možnosti ich stavby. Prvá podoba hesla bola ovplyvnená spomínaným rakúskym slovníkom anglicizmov pre seniorov, ktorý bol pre mňa inšpiráciou. *Slovník* má nasledujúcu podobu:

Na rozdiel od tejto stavby som na základe svojho lingvistického štúdia považovala za dôležité, pridať do stavby hesla aj gramatické charakteristiky, resp. výslovnostné a grafické podoby anglicizmov, aby ich seniori vedeli identifikovať v reči, aj v texte, t. j. v reálnej praxi. Mnou načrtnutá podoba stavby hesla vyzerá nasledujúco:

<sup>84</sup> Slovenský národný korpus (SNK) je elektronická databáza primárne obsahujúca slovenské texty od r. 1955 z rôznych štýlov, žánrov, vecných oblastí, regiónov a pod. Korpus nie je elektronická knižnica, ani nenahrádza kodifikačné príručky. Je vhodný na informatívne údaje o frekvencii anglicizmov v textoch vyskytujúcich sa v tejto databáze.

<sup>85</sup> Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>

display	Sichtfeld/Schaustellung
enter key	Eingabetaste
escape key	Abbruchtaste,
facebook	Website zur Bildung und Unterhaltung sozialer Netzwerke; wortwörtl.: Gesichtsbuch
hoax	Scheinvirus, Schwindel
homepage	Startseite/Leitseite wortwörtl.: home = Heim, Haus; page = Seite
image search	Bildsuche
internet provider	Internetanbieter
joystick	Spielhebel, Steuerknüppel
keyboard	die Tastatur
laptop/notebook	Klapp/Mobilrechner;
log in	sich anmelden
online	verbunden

Tabuľka 4

Ukážka stavby hesla z rakúskeho slovníka v rámci témy Počítače

anglicizmus	výslovnosť	Význam
<b>steward/ka</b> <i>-a m.; -y ž.</i> <b>steward/ka</b> <i>-a m.; -y ž.</i>	<b>[steward/ka];</b> <b>[stjuvard/ka]</b>	<p><b>1. zamestnanec, ktorý obsluhuje</b> obyč. v lietadle. Ženským ekvivalentom stewarda je letuška (ale aj <i>stewardka</i>), avšak pre danú profesiu v slovenčine neexistuje tvar v mužskom rode, a preto sa pre muža prevzalo pomenovanie <i>steward</i>, ktoré sa používa aj pre zamestnanca na lodi, vo vlaku, či v autobuse, ktorý obsluhuje. Napr. <i>Pokiaľ chcete pracovať ako letuška či steward, tak bez znalosti jazykov to naozaj nejde.</i></p> <p><b>2. sprievodca/kyňa</b> obyč. vo vlaku. Dopravný zamestnanec, ktorý kontroluje lístky. Napr. <i>V prípade, ak sa cestujúci bez cestovného lístka u stewarda vo vlaku neprihlási, bude nútený zaplatiť doplatok vo výške 10 eur (...).</i></p>

Tabuľka 5

Ukážka stavby hesiel z prvej alternatívy stavby hesla

### Komentár k ukážke

V prvom stĺpci uvádzam výraz anglického pôvodu. Heslové slovo stojí na začiatku heslovej state a je zvýraznené tučným typom písma. Uvádzajú sa varianty grafickej podoby hesiel, a to v základnom pomenúvacom tvare, pričom uvádzam také varianty grafickej podoby, ktoré sa vyskytujú aj v databáze SNK. Po jednotlivých heslách v prvom stĺpci sa pri substantívach nachádza prípona v genitíve jednotného čísla, napr. *-a*, *-u*. V niektorých prípadoch sú uvedené aj ďalšie problémové prípony v iných pádoch, napr. v nominatíve množného čísla – *N mn.*, v datíve – *D*, v lokáli – *L* a v inštrumentáli – *I*. V prípade, ak ide o nesklonné slovo, pri hesle sa nachádza skratka *neskl.* Na záver hesla v prvom stĺpci je uvedený rod daného pojmu, napr. *m.* – mužský rod, *ž.* – ženský rod, *s.* – stredný rod. Ak ide o skratku, tak pri hesle je uvedená skratka *skr.* V prípade, ak je heslo prídavným menom, tak je označené skratkou *príd.* – prídavné meno, (napr. **bajkový** *príd.* – bicyklový, cyklistický). Ak ide o príslovku, tak je heslo označené skratkou: *prísl.* – príslovka, (napr. **live** *neskl. prísl.* – naživo, živé vysielanie).

V druhom stĺpci uvádzam výslovnosť a jej variantné podoby v hranatých zátvorkách (napr. **hoax** [**hoaks**], [**houks**]). Pri uvádzaní výslovnosti nepoužívam špeciálne znaky známe z medzinárodnej fonetickej transkripcie. Je to preto, aby som uľahčila ich pochopenie/výslovnosť všetkým bežným používateľom jazyka, ktorí počas svojho života angličtinu neštudovali a nestretli sa ani so špeciálnymi fonetickými znakmi. Ide teda o zjednodušené priblíženie výslovnosti grafémami známymi v slovenskom pravopise. Niektoré varianty výslovnosti uvádzam na základe výskytu v databáze SNK<sup>86</sup>.

Napokon v treťom stĺpci uvádzam výklad významu anglicizmu. Na úvod výkladu sa nachádza tučným písmom zvýraznený návrh slovenského ekvivalentu daného anglicizmu začínajúci malým písmenom, resp. v prípade, ak slovenský ekvivalent nejestvuje, tak opisnou formou vyjadrený základný význam anglicizmu. Anglické názvy neprekladám, uvádzam len ich základný význam namiesto slovenského ekvivalentu. Výklad významu následne obsahuje bližšiu charakteristiku anglicizmu, pričom väčšina výkladov obsahuje v závere príklad použitia výrazu vo vete. Ide o vety z databázy SNK<sup>87</sup>. Vo výkladoch sa usilujem o zrozumiteľné a názorné vysvetľovanie významu slova. Snahou nie je odborný lexikografický (slovníkový) výklad, ale skôr zaujímavá a výstižná charakteristika. Preto v niektorých výkladoch uvádzam aj príklady „zo života“.

Druhá alternatíva na stavbu hesla mala nasledujúcu podobu:

<sup>86</sup> Slovenský hovorený korpus – s-hovor-6.0. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2017. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>

<sup>87</sup> Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>

steward/ka -a m; -y ž.	
[stuvard/ka]; [stevard/ka]	steward/ka, steward/ka, stuvard/ka
<p><b>1. zamestnanec, ktorý obsluhuje</b> obyč. v lietadle. Ženským ekvivalentom stewarda je letuška (ale aj <i>stewardka</i>), avšak pre danú profesiu v slovenčine neexistuje tvar v mužskom rode, a preto sa pre muža prevzalo pomenovanie <i>steward</i>, ktoré sa používa aj pre zamestnanca na lodi, vo vlaku, či v autobuse, ktorý obsluhuje. Príklad: <i>Pokiaľ chcete pracovať ako letuška či steward, tak bez znalosti jazykov to naozaj nejde.</i></p> <p><b>2. sprievodca/kyňa</b> obyč. vo vlaku. Dopravný zamestnanec, ktorý kontroluje lístky. Príklad: <i>V prípade, ak sa cestujúci bez cestovného lístka u stewarda vo vlaku neprihlási, bude nútený zaplatiť doplatok vo výške 10 eur (...).</i></p>	

#### Tabuľka 6

#### Ukážka druhej alternatívy stavby hesla

**Komentár k ukážke.** Na každej strane publikácie by bolo jedno heslo. V prvom riadku by sa nachádzalo základné heslo a jeho gramatické charakteristiky. V prvom stĺpci druhého riadku by sa nachádzali varianty výslovnosti, v druhom stĺpci varianty grafickej podoby. Tretí riadok by obsahoval na začiatok výkladu tučným písmom zvýraznený slovenský ekvivalent a následne výklad významu a na záver príklad/y.

**Predbežný záver.** Obe podoby stavby hesla som predložila vybraným seniorom, ktorí zhodnotili prvú verziu ako vhodnejšiu, keďže sa im zdala jednoduchšia a prehľadnejšia. Z toho dôvodu sa nateraz v rukopise *Slovníka* (2020) nachádza prvá alternatíva stavby hesla.



## ZÁVER

Seniorov vnímam ako osobnosti s individuálnymi charakteristikami, schopnosťami, pričom na tieto osobitosti vplýva množstvo faktorov, napr. biologické predispozície, štandardizovaný obraz o nich v spoločnosti, ako aj ich samotný sebaobraz alebo osobnosť.

Základné ciele publikácie boli charakterizovať diskurz o senioroch v súčasnom slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí a interpretovať jazykové postoje vybraných seniorov k anglicizmom v slovenskom jazyku na základe sociolingvistického výskumu.

Pri výskume ideológií v diskurze sa používa prístup kritickej diskurznej analýzy, ktorý som využívala v rámci analýzy diskurzu o senioroch na základe materiálu z databázy SNK, reklamy, frazém či politických prehovorov. V rámci analýzy kolokácií z databázy SNK spájajúcich sa s výrazmi senior, dôchodca, či penzista som prišla k zisteniu, že seniori sú vnímaní na jednej strane ako *pasívni, imobilní*, ale na druhej strane ako *aktívni, vitálni ľudia*. K najfrekvencovanejším adjektívam patria taktiež *chudobný* a *osamelý senior*. Častá je zároveň väzba seniorov s *kresťanskou vierou*. V prípade, ak ide o rodinných príslušníkov staršej generácie – babka a dedko – objavujú sa pozitívne atribúty, napr. *milí, šťastní, dobrí*. Dôležité je podotknúť, že zdroje databázy SNK pochádzali z oblasti publicistiky a mediálnu sféru možno považovať za takú oblasť, ktorá môže výrazne ovplyvniť postoje spoločnosti k starším ľuďom. To, aký obraz médiá podávajú o senioroch, môže formovať obraz o starších ľuďoch v mysliach mladších používateľov jazyka, ako aj sebaobraz u seniorov.

Keďže frazeológia v sebe skrýva ustálené slovné spojenia, ktoré sa využívali aj v minulosti, tak sa v nej stretávame s obrazom tradičného seniora. Na úrovni referencie sa objavili obrazné pomenovania starších dospelých, napr. *starý pes, starý strom, starý kôň, starý hrib*. V ustálených slovných spojeniach sa so seniormi spájali predovšetkým vlastnosti ako *konzervatívnosť, nepotrebnosť, pasívnosť, chorobnosť (fyzická aj psychická), múdrosť a skúsenosť*, resp. *nedôveryhodnosť starých žien*. Dôležité sú pritom diskurzne praktiky, ktoré sa zakladajú na týchto stereotypoch. Stereotyp o konzervatívnosti seniorov má za následok, že sa k nim pristupuje tak, že sa už nové nenaučia, je zbytočné ich niečo učiť, nevyznajú sa v dnešnom svete. Stereotyp o nepotrebnosti seniorov, resp. o ich pasívnosti a chorobnosti, môže mať za následok diskrimináciu na trhu práce. Hoci som v rámci ustálených slovných spojení sledovala úroveň nominácie a predikácie, dôležité je, že frazémy sú v rámci bežného diskurzu využívané na úrovni argumentácie, ako diskurzna stratégia s cieľom legitimovať diskrimináciu seniorov.

Čo sa týka referencie o senioroch v mediálnom diskurze, tak seniori boli v reklamách prezentovaní ako *rodinní príslušníci*, ako *blízki ľudia*, v reklamách sa objavovali ako *pani Mária, pani Gabriela, pán Radko*. Zároveň sme sa mohli stretnúť s tradičným obrazom seniora – *skúsený, chorý, nepotrebný, konzervatívny*, ale na druhej strane aj s moderným obrazom seniora – *využíva moderné technológie, je aktívny*. Na základe stereotypov boli seniori spájaní s produktami, ktoré sa vzťahovali na zdravotný stav, napr. krémy, gély, prípravky na zubnú náhradu. Seniorom je ponúkaný obraz, na základe kto-

rého keď si kúpia ponúkaný produkt, tak sa stanú zo starých, chorých, pasívnych ľudí aktívnymi, zdravými ľuďmi plnými síl. Intenciou autorov je, aby si seniori dané prípravky kúpili. Objavuje sa opozícia: *mladý – dobrý a zdravý vs. starý – zlý a chorý*.

V rámci politického diskurzu o senioroch sa do popredia dostáva obraz seniora, ktorý je *ovplyvniteľný, chudobný* a tvorí *záťaž pre štátny rozpočet*. Na úrovni predikácie je možné konštatovať, že v politickom diskurze sa vychádza zo stereotypného obrazu seniora. Identifikovala som dve podoby diskurzu, ktoré je možné rozdeliť na základe toho, kto je ich adresátom. Prvú podobu diskurzu o senioroch využívajú vybraní politici, ktorých diskurzne stratégie majú presvedčiť seniorov, aby ich volili. Ich rétorika pritom vychádza zo stereotypu seniorov, ktorí sú *chudobní, ovplyvniteľní a chorí*. Diskurzne stratégie spočívajú v udelení sociálnych výhod pre seniorov. Na druhej strane sa nachádzajú diskurzne stratégie politikov, ktorých adresátmi sú pracujúci ľudia. Politici v tomto prípade kritizujú sociálne balíčky pre seniorov. Takto vyvolávajú u mladých, pracujúcich ľudí reakciu v podobe aktivizovania stereotypov, že „musia zo svojho platiť viac seniorom, pričom oni pôjdu do dôchodku neskôr a ich dôchodok bude nižší“. Takto sa vytvára nepriaznivý stav medzi generáciami a negatívny postoj voči seniorom. O senioroch sa hovorí ako o *nepotrebných, zbytočných ľuďoch, ktorí majú svoje pracovné miesta uvoľniť mladším*. V tomto prípade ide o uprednostňovanie mladých, ktorí sú považovaní za dôležitejších a potrebnjších ako starší dospelí.

Na základe výsledkov analýzy vybraného diskurzu o senioroch v súčasnom slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí môžem konštatovať, že v súčasnom diskurze sa síce objavuje nielen tradičný, stereotypný obraz o senioroch, ale aj moderný, v rámci ktorého sa seniori prispôbujú súčasnej modernej dobe, avšak tradičný obraz o senioroch prevláda. Keďže diskurzna analýza nie je kvantitatívna metóda, ale kvalitatívna, tak zistené výsledky nezovšeobecňujem. Za dôležité považujem zdôrazniť, že mojím zámerom nebola konštrukcia celkového jazykovo-kultúrneho obrazu o senioroch, ale poukázanie na diferencovanosť kategórie seniorov, ktorých tvorí heterogénna skupina ľudí s veľkými rozdielmi medzi jednotlivcami.

Dôležité však je, že zobrazovanie seniorov vo verejnom diskurze posilňuje stereotypy o senioroch a ovplyvňuje (jazykové) správanie samotných seniorov. Dôsledkom stereotypného vnímania seniorov sú rôzne techniky infantilizácie, elderspeaku a hyperprotektívneho správania v reálnej interakcii so staršími ľuďmi. Patronizujúcou rečou chcú používatelia jazyka seniorom „pomôcť“, starajú sa o nich, lebo voči nim majú úctu a rešpekt, avšak, keď si uvedomia, že každý senior môže byť iný a nevstúpia do komunikácie s nimi s predsudkami, že majú problémy s neologizmami, cudzími slovami, tým im prejavia rešpekt.

V nadväznosti na jazykový ageizmus som sa v druhej časti publikácie zameriavala na skúmanie postojov seniorov k jazykovým inováciám v slovenčine.

Vo výskume sa ukázalo, že aktívni seniori, ktorí majú konštruktívne typy osobnosti, vnímali anglicizmy indiferentne, čo súvisí s tým, že sú aktívni, pracujú, alebo cestujú, prichádzajú s anglicizmami stále do kontaktu, a tým si na ne zvykli, takže ich vnímajú ako súčasť diferencovanej normality. Pasívni seniori, napr. závislé typy, už neprichádzajú

s anglicizmami do kontaktu, nepoužívajú ich, a preto im nerozumejú. Vnímajú ich ako cudzie, a preto k nim majú negatívny postoj, ktorý vyplýva na jednej strane zo štandardizovanej predstavy o senioroch, ktorí neovládajú anglicizmy a majú k nim odmietavý postoj a na druhej strane zo štandardizovaného diskurzu o anglicizmoch ako o negatívnych cudzích elementoch na Slovensku, kde *by sa malo hovoriť po slovensky*. Vo výskume sa prejavilo, že štandardizovaný obraz o senioroch ovplyvňuje postoje seniorov k anglicizmom v slovenčine. Dôležitú rolu pri utváraní postojov k anglicizmom seniorov mal ich sebaobraz. To, že ich sebaobraz ovplyvnil ich postoje je možné konštatovať na základe toho, že pri ich odmietaní využívali aj štandardizované argumenty, ktoré mali podobu 1. osoby množného čísla, v zmysle *my starí – my starí sa už nové veci nenaučíme, je to zbytočné* a pod. Štandardizovaný odmietavý postoj k anglickej cudzosti bol zároveň ovplyvnený zaužívanými predstavami zakladajúcimi sa na opozícii *slovenské – domáce, dobré vs. anglické – západné, cudzie, zlé*. Respondenti v rámci vyjadrenia svojich názorov používali štandardizované diskurzívne stratégie, argumenty, ktorými chceli legitimovať svoje záporné hodnotenie, resp. presvedčiť adresáta o svojej pravde, napr.: *na Slovensku po slovensky; ani v cudzích krajinách nepoužívajú slovenčinu, tak prečo na Slovensku angličtinu používajú; angličtina je nútená, pretláčaná; západ je zlý – angličtina je zlá*.

Výskum potvrdil, že vybraní seniori neboli jednostranne konzervatívni, ale vyskytli sa medzi nimi aj takí, ktorí vnímali anglicizmy indiferentne. Výskum ukázal heterogénny obraz seniorov, ktorí môžu mať inú jazykovú kompetenciu, môžu „kráčať s dobou“. Kým jedna časť respondentov nerozumela anglicizmom, ďalšia časť im rozumela a bežne ich používala. Výskum teda ukázal, že nie je adekvátne striktné vstupovanie používateľov jazyka do komunikácie s každým seniorom so stereotypnou predstavou o starých ľuďoch či o ich jazykových kompetenciách. Komunikačný partner by nemal vstupovať do komunikácie so seniorom s predsudkami, ale svoj rečový štýl prispôsobiť možnostiam a schopnostiam konkrétnych partnerov.

Porozumenie anglicizmom a aktivita/pasivita boli najdôležitejšími faktormi, ktoré vplývali na postoje seniorov k anglicizmom, pričom aktivita/pasivita seniorov vplývala na mieru ich porozumenia anglicizmom. Hoci ide o kvalitatívny výskum a „obmedzený“ počet respondentov, predpokladám, že faktory, ktoré vplývali na ich postoje, môžu vplývať aj na postoje iných seniorov.

Porozumenie/neporozumenie anglicizmom vplýva na každodennú komunikáciu seniorov. Ako dôležitá sa ukázala skutočnosť, že negatívne postoje vybranej skupiny respondentov sa zakladali na zlých skúsenostiach. Tieto zážitky vyplývali primárne z neznalosti anglických výrazov týmito seniormi, čo zapríčinilo ich zlé pocity, napr. menejcennosť; pocit, že sú hlúpi; nevzdelaní. Ak teda seniori neovládajú anglicizmy, ich každodenné bytie je sťažené. Prichádzajú do situácií, keď sa cítia byť *menejcenní, nevzdelaní, hlúpi*, čo negatívne vplýva na ich sebahodnotenie. Najdôležitejším faktorom, ktorý vplýval na postoje seniorov k anglicizmom, bolo teda porozumenie anglickým výrazom v slovenčine. Ich porozumenie bolo ovplyvnené aktívnosťou/pasivitou vybraných respondentov. Opierajúc sa o myšlienku, že ak „niečomu nerozumiem“, je to pre mňa cudzie a neviem to asimilovať, prijať do svojho „sveta“, kým tomu neporozumiem, som

vytvorila *Príručný slovník anglicizmov pre seniorov*, ktorý by mohol priblížiť anglicizmy starším dospelým a uľahčiť im tak komunikáciu s mladšími komunikačnými partnermi. Táto príručka by mohla prispieť aj k sociálnej inklúzii seniorov a zmierniť ich problémy v každodennom živote, napr. pri bežnom nákupe potravín, oblečenia, či pri cestovaní a iných činnostiach.

Senior hypermodernej doby môže rozumieť anglicizmom, cestovať, robiť si fotografie a uverejňovať ich na sociálnej sieti, dodržiavať zdravý životný štýl a byť aktívny. Na druhej strane, môže nerozumieť anglicizmom, alebo modernej technológii všeobecne, môže byť pasívny, konzervatívny, ale môže mať k anglicizmom indiferentný postoj. To znamená, že každý senior môže byť iný a celá skupina seniorov nie je homogénna. Preto nehodnotím ako adekvátne striktné kategorizovanie a diskrimináciu seniorov.

Verím, že táto publikácia bude prínosom na poli lingvistiky a zároveň sa nádejam, že bude inšpiráciou pre rozsiahlejší výskum v rámci jazyka seniorov na Slovensku, ktorý zatiaľ v tejto sfére absentuje.

## POUŽITÁ LITERATÚRA

- ALLPORT, W. Gordon. *O povaze predsudků*. Praha: Prostor, 2004.
- ARONSON, Elliot – WILSON, D. Timothy – AKERT, M. Robin. *Social Psychology*. Boston, Columbus, Indianapolis, New York: Prentice Hall, 2004.
- ÁROCHOVÁ, Oľga – GOLECKÁ, Lenka. Spontánny self-koncept seniorov vo vzťahu k objektívne zachytenej miere ich zdravia. In: RUISEL, Imrich – FALAT, Marek – LUPTÁK, David. (Eds.): *Sociálne procesy a osobnosť* 2004, 22. – 24. september 2004, Stará Lesná, Slovensko. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV, 2004, s. 14 – 20.
- BALOGOVIÁ, Beáta. Terénne sociálne služby pre seniorov na Slovensku. In: *Sociálne práce: časopis pro teorii, praxi a vzdelávaní v sociálnej práci*. 2005, č. 4, s. 85 – 97.
- BALOGOVIÁ, Beáta. *Seniori v spektre súčasného sveta*. Prešov: Akcent print, 2009a.
- BALOGOVIÁ, Beáta. *Seniori*. Prešov: Akcent Print, 2009b.
- BARTALOŠOVÁ, Perla. *Cudzosť/inakosť v súčasnom slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí. Diskurz o sexuálnych menšinách*. Diplomová práca. Bratislava: Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, Katedra slovenského jazyka, 2015a.
- BARTALOŠOVÁ, Perla. Intolerancia cudzosti/inakosti v slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí aplikácia na diskurze o transrodovosti. In: *Zborník zo ŠVOČ a súťaže o cenu Daniela Tupého 2015*. Bratislava: Stimul, 2015b, s. 48 – 61.
- BARTALOŠOVÁ, Perla. *Xenodiskurz o Maďaroch, Rómoch a maďarských Rómoch na Slovensku*. Rigorózná práca. Bratislava: Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, Katedra slovenského jazyka, 2017a.
- BARTALOŠOVÁ, Perla. Xenodiskurz o Maďaroch, Rómoch a maďarských Rómoch na Slovensku. In: CHOCHOLOVÁ, Bronislava – SATINSKÁ MOLNÁR, Lucia – MÚCSKOVÁ, Gabriela (zost.) *Jazyk a jazykoveda v pohybe II : zborník z medzinárodnej konferencie (Socio)lingvistika - perspektívy, limity a mýty (Smolenice 11. - 13. 4. 2016)*. Bratislava: Veda, 2017b, s. 95 – 107.
- BARTALOŠOVÁ, Perla. Sonda do neverejného diskurzu o homosexuálnych ľuďoch cez prizmu xenolingvistiky. In: *Varia XXV : zborník príspevkov z XXV. kolokvia mladých jazykovedcov (Časť-Papiernička 23. - 25. 2016)*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, 2017c, s. 21 – 35.
- BARTALOŠOVÁ, Perla. Prejavy jazykového ageizmu v komunikácii mládeže so seniormi. In: *7th Conference For Young Slavists In Budapest. 11. máj, 2017*. Budapešť, 2017d. Rukopis.
- BARTALOŠOVÁ, Perla. Postoje seniorov k anglicizmom v slovenčine (Na základe sociolingvistickej sondy z oblasti Trenčína). In: *Slovenská reč*, 2018, roč. 83, č. 3, s. 292 – 310.
- BARTALOŠOVÁ, Perla. *Príručný slovník anglicizmov pre seniorov*. Rukopis. 2020.
- BARTMIŇSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury*, Praha: Karolinum, 2016.
- BARTMIŇSKI, Jerzy. Čím se zabývá etnolingvistika? In: *Slovo a smysl*. 2007, roč. 4, č. 8, s. 299 – 309.

- BENNETT, W. Lance – ENTMAN, W. Robert. *Mediated Politics: Communication in the future of democracy*. Cambridge: Cambridge University Press Cambridge, 2001.
- BERGER, L. Peter – LUCKMANN, Thomas. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.
- BLAIR, V. Irene – STEINER, F. John – Havranek, P. Edward. Unconscious (implicit) bias and health disparities: Where do we go from here? In: *The Permanente Journal*, 2011, roč. 2, č. 15, s. 71 – 78.
- BOČÁK, Michal. Diskurz ako predmet transdisciplinárneho výskumu. In: SLANČOVÁ, Daniela – BOČÁK, Michal – ŽARNOVSKÁ, Iveta. (zost.) *3. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita, 2008. s. 526 – 537.
- BOROŠ, Július. *Základy sociálnej psychológie*. Bratislava: Iris 2001.
- BUTLER, Robert. Age-ism: Another Form of Bigotry. In: *The Gerontologist*, 1969, roč. 9, č. 4, s. 243 – 246.
- BROMLEY, B. Denis. *Psychológia ľudského starnutia*. Bratislava: Smena, 1974.
- BROWN, D. Jonathon. *The Self*. McGraw-Hill, 1998.
- CAPOREAL, R. Linda. The paralanguage of caregiving: Baby talk to the institutionalized aged. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 1981, roč. 5, č. 40, s. 876 – 884.
- COUPLAND, Nicolas – COUPLAND, Justine. Language, Ageing and Ageism. In: ROBINSON, W. Peter – GILES, Howard. (zost.) *The New Handbook of Language and Social Psychology*. Chichester, New York, Weinheim, Brisbane, Singapore, Toronto: JOHN WILEY & SONS, 2001, s. 466 – 485.
- CRYSTAL, David. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 4th. Oxford: Blackwell, 1997.
- ČELEDOVÁ, Libuše – KALVACH, Zdeněk – ČEVELA, Rostislav. *Úvod do gerontologie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2016.
- ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Edukácia seniorov*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1998.
- ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Edukácia seniorov*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2007.
- DEVINE, G. Patricia. Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components. In: *Journal of Personality and Social Psychology*. 1989, roč. 57, č. 56, s. 5 – 18.
- DIJK, van, Teun, A. *Communicating Racism. Ethnic Prejudice in Thought and Talk*. Newbury Park: Sage Publications, 1987.
- DIJK, van, Teun, A. Discourse and the Denial of Racism. In: *Discourse&Society*, 1992, roč. 3, č. 1, s. 87 – 118.
- DIJK, van, Teun, A. *Ideology. A multidisciplinary Approach*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE, 1998.
- DIJK, van, Teun, A. Critical Discourse Studies: A sociocognitive Approach. In: WODAK, Ruth – MEYER, Michael. (zost.): *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage, 2002, s. 95 – 120.

- DIJK, van, Teun, A. Opinions and Ideologies in the Press. In: BELL, Allan – GARRET, Peter. (zost.) *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell Publishing, 2005, s. 21 – 63.
- DOLNÍK, Juraj a kol. Kritika jazykovej kritiky. In: ONDREJOVIČ, Slavomír. (zost.) *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Bratislava: Veda, 2009, s. 25 – 31.
- DOLNÍK, Juraj. *Sila jazyka*. Bratislava: Kalligram, 2012.
- DOLNÍK, Juraj. *Všeobecná jazykoveda*. Bratislava: Veda, 2013.
- DOLNÍK, Juraj. *Cudzosť, jazyk, spoločnosť*. Bratislava: Iris, 2015.
- DULEBOVÁ, Irina. Politický diskurz ako objekt lingvistického bádania. In: *Jazyk a kultúra* [online], 2012, roč. 3, č. 9, nestrán. [5 s.].
- ERIKSEN, H. Thomas. *Etnicita a nacionalizmus. Antropologické perspektívy*. Praha: SLON, 2012.
- FARAGULOVÁ, Alena. Cudzosť a kultúra. In: DOLNÍK, Juraj a kol. *Cudzosť – jazyk – spoločnosť*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2015, s. 173-216.
- FARAGULOVÁ, Alena. *Cudzosť, jazyk, Slováci*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2016.
- FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge, 2003.
- FOUCAULT, Michel. *Archeologie věděni*. Praha: Hermann a synové, 2002.
- FOUCAULT, Michel. *Diskurs, autor, genealogie*. Praha: Svoboda, 1994.
- FOUCAULT, Michel. *Je třeba bránit společnost*. Praha: FILOSOFIA-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 2005.
- FOUCAULT, Michel. *Dozerat' a trestat'*. Bratislava: Kalligram, 2004.
- FIEHLER, Reinhard – THIMM, Caja. Das Alter als Gegenstand linguistischer Forschung – eine Einführung in die Thematik. In: FIEHLER, Reinhard – THIMM, Caja. (zost.) *Sprache und Kommunikation im Alter*. Radolfzell: Verlag für Gesprächsforschung, 2003, s. 7 – 16.
- FIEHLER, Reinhard – THIMM, Caja. *Sprache und Kommunikation im Alter*. Radolfzell: Verlag für Gesprächsforschung, 2003.
- FIEHLER, Reinhard. Die Linguistik und das Alter. In: *Sprachreport*, 1996, roč. 12, č. 1, s. 1 – 3.
- FISKE, T. Susan. *Social beings: Core motives in social psychology*. 2. vyd. Hoboken, N. J.: Wiley, 2010.
- FISKE, T. Susan – Taylor, E. Shelley. *Social cognition*. New York: Mcgraw-Hill Book Company, 1991.
- FRANKE, Michaela – MENNELA, Mara. *Jazyková politika*. [online]. 2017 [cit. 7. 7. 2017]. Dostupný na: [http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/cs/displayFtu.html?ftuId=FTU\\_5.13.6.html](http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/cs/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.13.6.html)
- GENDRON, L. Tracey – WELLEFORD, E. Ayn – INKER, Ms. Jennifer. The Language of Ageism: Why we need to Use Words Carefully. In: *Gerontologist*, 2016, roč. 56. Dostupné na: <https://doi.org/10.1093/geront/gnv066>
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2000.

- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013.
- GREENWALD, G. Anthony – POEHLMAN, T. Andrew – UHLMANN, Eric, Luis – BANAJI, Mahzarin. Understanding and using the implicit association test: III. Meta-analysis of predictive validity. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 2009, roč. 97, č. 1, s. 17 – 41.
- GOLECKÁ, Lenka. *Akomodačná flexibilita vo zvládaní involučných zmien: Tri sondy*. [online] 2012. [cit.23.07.2018] Dizertačná práca. Dostupné na: <http://www.psychologia.sav.sk/akomod.pdf>
- HABERMAS, Jürgen. *Teória jazyka a východiská sociálnych vied. Úvodné štúdie a dodatky k teórii komunikatívneho konania*. Bratislava: Kalligram, 2011.
- HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína – KROŠLÁKOVÁ, Ema. *Človek v zrkadle frazeológie*. Bratislava: Tatran, 1990.
- HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína – KROŠLÁKOVÁ, Ema. *Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii*. Bratislava: Veda, 1996.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Praha: Brain team, 2010.
- HAYES, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998.
- HEGYI, Ladislav – KRAJČÍK, Štefan. *Geriatría*. Bratislava: Herba, 2010.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005.
- HENDRICKS, J. – HENDRICKS, C. D. *Aging in mass society: Myths and realities*. Boston: Little, Brown and Company, 1986.
- HERETIK, Anton. *Ludská agresivita z pohľadu forenznej psychológie*. Prednáška. 28. 1. 2016.
- HOFFMANNOVÁ, Jana – MÜLLEROVÁ, Olga. Čeština v dialogu věkově rozdílných mluvčích. In: *Slovo a slovesnost*, 2002, roč. 63, č. 1, s. 1 – 14.
- HOFFMANNOVÁ, Jana – MÜLLEROVÁ, Olga. Pár poznámek k výslovnosti, prozodii, morfologii, syntaxi, výstavbě textu. In: HOFFMANNOVÁ, Jana – MÜLLEROVÁ, Olga (zost.) *Čeština v dialogu generací*. Praha: Academia, 2007, s. 25 – 38.
- HOFFMANNOVÁ, Jana – MÜLLEROVÁ, Olga. Postoje, hodnocení a jejich stereotypní vyjadřování v autobiografických narativech nejstarších Čechů. In: HOFFMANNOVÁ, Jana – MÜLLEROVÁ, Olga (zost.) *Čeština v dialogu generací*. Praha: Academia 2007, s. 77 – 96.
- HOFFMANNOVÁ, Jana – MÜLLEROVÁ, Olga. *Čeština v dialogu generací*. Praha: Academia, 2007.
- HOFFMANNOVÁ, Jana – ZEMAN, Jiří. Gerontologická lingvistika. Metodologické akcenty projektu. In: *Čeština v dialogu generací*. Praha: Academia, 2007. 455 s.
- HÖRMAN, Hans. *Meinen und Verstehen: Grundzüge einer psychologischen Semantik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1976.
- HROZENSKÁ, Martina a kol. *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko-praktické východiská*. Martin: Osveta, 2008.
- HUTCHBY, Ian – WOOFITT, Robin. *Conversation Analysis*. Blackwell Publishers, 1998. Dostupné na: <https://www.scribd.com/document/367363534/Hutchby-Woofitt-Conversation-Analysis>



- CHROMÝ, Jan. *Základy sociolingvistiky*. Praha: Karolinum, 2014.
- JAKÓCZY, Ladislav. *Opotrebovanie pracovnej sily ako sociálny fenomén s dôrazom na seniorov*. In: IV. Medzinárodná konferencia doktorandov odborov Psychológia a Sociálna práca : Zborník z konferencie, Nitra 2009. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009, s. 328 – 337.
- JÖNSON, Hakan. We will be different! Ageism and the temporal construction of old age. *The Gerontologist*, 2013, č. 53, s. 198 – 204. Dostupné na: <https://academic.oup.com/gerontologist/article/53/2/198/559791>
- JAKLOVÁ, Alena. Čeština v dialogu generací. In: *Naše řeč*, 2009, roč. 92, č. 1, s. 33 – 35.
- JAROLÍMOVÁ, Eva a kol. *Péče o pacienty s kognitivní poruchou*. Praha: Edice Vážka public relations, spol. s. r. o., Gerontologické centrum, 2007.
- KADERKA, Petr – SVOBODOVÁ, Zdeňka. Jak přepisovat audiovizuální záznam rozhovoru? Manuál pro přepisovatele televizních diskusních pořadů. In: *Jazykovědné aktuality*. Praha: Jazykovědné sdružení České republiky, 2006, roč. 43, č. 3, s. 18 – 51. Dostupné na: <http://www.jazykovednesdruzeni.cz/JA0634.pdf>
- KEMPER, Susan. Life-span changes in syntactic complexity. In: *Journal of Gerontology*, 1987, roč. 42, s. 323 – 328.
- KOVRT, Manfred – KUCHARCZIK, Kerstin. „Sprache“ – unter besonderer Berücksichtigung von „Jugend“ and „Alter“. In: FIEHLER, Reinhard – THIMM, Caja. (zost.) *Sprache und Kommunikation im Alter*. Radolfzell: Verlag für Gesprächsforschung, 2003, s. 17 – 37.
- KOLLÁRIK, Teodor a kol. *Sociálna psychológia*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2004.
- KOŘAN, Michal. „Jednopřípadová studie“. In: DRULÁK, Petr. (zost.) *Jak zkoumat politiku*. Praha: Portál, 2008, s. 29 – 61.
- KOVÁČ, Damián. *Umne starnúť*. Bratislava: Veda, 2013.
- KOZIÁKOVÁ, Renáta. Stereotypy v rozhlasovej reklame. In: *Médiá a text*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej Univerzity v Prešove, 2010, s. 55 – 68.
- KRAJČÍK, Štefan. *Geriatría*. Trnava: Trnavská univerzita, 2000.
- KRAMER, Undine. Ageismus – Zur sprachlichen Diskriminierung des Alters. In: FIEHLER, Reinhard – THIMM, Caja. (zost.) *Sprache und Kommunikation im Alter*. Radolfzell: Verlag für Gesprächsforschung, 2003, s. 257 – 277.
- Krátky slovník slovenského jazyka*. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s. (autorský kolektív: J. Doruľa, J. Kačala, M. Marsínová, I. Masár, Š. Michalus, Š. Peciar, M. Pisárčiková, M. Považaj, V. Slivková, E. Smiešková, E. Tibenská, M. Urbančok).
- KRIVÝ, Vladimír. *Ako sa mení slovenská spoločnosť*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2013.
- KRUSE, Andreas – SCHMITT, Eric. A multidimensional scale for the measurement of agreement with age stereotypes and the salience of age in social interaction. In: *Ageing Society*, 2006, roč. 26, č. 3, s. 393 – 411.

- KRUŽLIAK, P. et. al. *Pripravujeme sa do dôchodku*. Bratislava: Minor, 1995.
- KWONG, See, T. Sheree – RYAN, B. Ellen. Sprache, Kommunikation und Altern. In: FIEHLER, Reinhard – THIMM, Caja. (zost.) *Sprache und Kommunikation im Alter*. Radolfzell: Verlag für Gesprächsforschung 2003, s. 57 – 71.
- LAŠEK, Jan. *Kapitoly ze sociální psychologie I*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2003.
- LEPIEŠOVÁ, M. Komunikácia (základná profesionálna zručnosť). Špecifická komunikácia so seniormi. Ústav ošetrovateľstva JLF UK v Martine. [online] [cit. 23. 07. 2018] Dostupné na internete:< <https://docplayer.cz/39952651-Komunikacia-specificka-komunikacie-so-seniormi.html>>
- LÉVI-STRAUSS, C. *Structural anthropology*. Garden City, NY: Anchor, 1967.
- LIPPMANN, Walter. *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace and Co. 1922. Dostupné online: [wps.pearsoncustom.com/wps/media/objects/2429/2487430/pdfs/lippmann.pdf](https://wps.pearsoncustom.com/wps/media/objects/2429/2487430/pdfs/lippmann.pdf)
- LIPOVETSKY, Gilles. *Hypermoderní doba. Od požitku k úzkosti*. Praha: Prostor, 2013.
- LUH, Andreas. Das „Goldene Zeitalter der Alten“? Alter in historischer Perspektive. In: *Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie*. 2003, roč. 3, s. 303 – 316.
- MALÍKOVÁ, Eva. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. Praha: Grada Publishing, 2011.
- MAREŠ, Petr – KADERKA, Petr. Sféra mediální komunikace. In: HOFFMАНNOVÁ, Jana – HOMOLÁČ, Jiří – CHVALOVSKÁ, Eliška a kol. (zost.) *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia, 2016, s. 255 – 337.
- MCCOMBS, Maxwell. The Agenda-Setting Role of the Mass Media in the Shaping of Public Opinion. *Infoamerica* [online]. 2002. [cit. 26. 1. 2019]. University of Texas at Austin. Dostupné z: [http://www.infoamerica.org/documentos\\_pdf/mccombs01.pdf](http://www.infoamerica.org/documentos_pdf/mccombs01.pdf)
- MISTRÍK, Erich. *Multikulturná výchova v škole. Ako reagovať na kultúrnu rôznorodosť*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti, 2008.
- MORÁVKOVÁ, Dominika – BAGIN, Ludwig. Seniori sú voči korupcii a manipulácii najzraniteľnejšou skupinou. 28. 11. 2018, cit. 02. 02. 2019. Dostupné online: [https://transparency.sk/sk/seniori-su-voci-korupcii-a-manipulacii-najzranitelnejsou-skupinou/?fbclid=IwAR0TdOIPnLzcCvzAlPhrp2\\_oYjqXfWENpidrXBhhTxggFzCL-mihUksPCFk](https://transparency.sk/sk/seniori-su-voci-korupcii-a-manipulacii-najzranitelnejsou-skupinou/?fbclid=IwAR0TdOIPnLzcCvzAlPhrp2_oYjqXfWENpidrXBhhTxggFzCL-mihUksPCFk)
- MRÁZKOVÁ, Kamila. Sféra reklamní komunikace. In: HOFFMАНNOVÁ, Jana – HOMOLÁČ, Jiří – CHVALOVSKÁ, Eliška a kol. (zost.) *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia, 2016, s. 338 – 395.
- MYERS, David. G. a kol. *Social psychology*. New York: Mc. Graw-Hill, 2010.
- ONDREJOVIČ, Slavomír. *Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy*. Bratislava: Veda, 2008.
- ONDREJOVIČ, Slavomír. Homo loquens v čase globalizácie. In: KESSELOVÁ, Jana – IMRICHOVÁ, Mária – OLOŠTIAK, Martin. *Registre jazyka a jazykovedy (I)*. Prešov: Prešovská univerzita 2014, s. 51 – 56.
- ORAVCOVÁ, Jitka. *Sociálna psychológia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2004.

- ORGOŇOVÁ, Oľga – DOLNÍK, Juraj. *Používanie jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2010.
- ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena. Medzi štylistikou a diskurzívnu analýzou. In: *Jazykovedný časopis*, 2013, roč. 64, č. 1, s. 49 – 65.
- ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena. Jazykový obraz Slovenska na báze reklamy. In: VOJTECH, Miloslav – MLACEK, Jozef. (zost.) *Studia Academica Slovaca* 35. Bratislava: Stimul 2006, s. 75 – 89.
- ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena – FARAGULOVÁ, Alena. Cudzosť etnickej menšiny, Rómovia v interkultúrnej optike. In: DOLNÍK, Juraj a kol. *Cudzosť – jazyk – spoločnosť*. Bratislava: Iris, 2015, s. 259 – 270.
- ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena. *Lexikológia slovenčiny*. Bratislava: Stimul, 2011.
- PACOVSKÝ, Vladimír. *O stárnutí a stáří*. Praha: AVICENUM, 1990.
- PACHEROVÁ, Soňa. Rozhodne o vekovom strope a odchod do dôchodku referendum? In: *Pravda*, SITA. 5. 9. 2018. Cit. 2. 2. 2019. Dostupné online: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/482910-schyluje-sa-k-referendu-o-vekovom-strope-na-odchod-do-dochodku/>
- PALMORE, B. Erdman. *Ageism*. New York: Springer, 1999.
- PETRANOVÁ, Dana – VRABEC, Norbert. *Mediálna gramotnosť dospelých populácie v SR. Výskumná správa*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2015.
- PETRANOVÁ, Dana. Úroveň mediálnej gramotnosti slovenských seniorov. In: *Communication Today*, 2014, roč. 5, č. 1, s. 70 – 85.
- PETROVÁ KAFKOVÁ, Marcela. *Šedivější hodnoty? Aktivita jako dominantní způsob stárnutí*. Brno: Masarykova Univerzita, 2013.
- POKORNÁ, Andrea. *Komunikace se seniory*. Praha: Grada, 2010.
- POLÍVKOVÁ, Alena. K některým postojům uživatelům k jazyku. In: *Naše řeč*, 1992, roč. 75, č. 4, s. 176 – 182. Dostupné online na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7086>
- POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ, Zuzana. *Slang v mládežníckom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2013.
- PROKOPOVÁ, Kateřina. *Metodologie výzkumu v oblasti kritické analýze diskurzu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2014.
- RADA VLÁDY PRE PRÁVA SENIOROV. *Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020*. Dostupné online: <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/rada-vlady-sr-prava-seniorov/narodny-program-aktivneho-starnutia-roky-2014-2020.html>
- REIDL, Andreas. *Senior - zákazník budúcnosti: marketing orientovaný na generaci 50+*. Brno: BizBooks, 2012.
- RYŠAVÝ, Dan. Sociální distance vůči Romům. Případ vysokoškolských studentů. In: *Czech Sociological Review*, 2003, roč. 39, č. 1, s. 55 – 77.
- SAK, Petr – KOLESÁROVÁ, Karolína. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada, 2012.
- SCHMIEDTOVÁ, Věra. Starí lidé a jazyk. In: CHOCHOLOVÁ, Bronislava – MÚCSKOVÁ, Gabriela – MOLNÁR-SATINSKÁ, Lucia. (zost.) *(Socio)lingvistika – per-*

- spektívy, limity a mýty*. Bratislava: 2017. s. 63 – 69. Dostupné na: [https://www.juls.savba.sk/attachments/knizne\\_novinky/jvp2\\_2017.pdf](https://www.juls.savba.sk/attachments/knizne_novinky/jvp2_2017.pdf)
- SHAVITT, Sharon. Operationalizing functional theories of attitude. In: BRECKLER, Steven. J. – GREENWALD, Anthony. G. – PRATKANIS, Anthony. R. (zost) *Attitude structure and function*. Pratkanis. Hillsdale, NJ.: Erlbaum, 1989, s. 311 – 337.
- Slovník cudzích slov (akademický)*. 2. dopl. vyd. Hl. ed. L. Balážová – J. Bosák. Bratislava – SPN, Mladé letá, 2005.
- Slovník súčasného slovenského jazyka*. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2006. 1134 s. (kolektív autorov: L. Balážová, K. Buzássyová, M. Čierna, B. Holičová, N. Janočková, A. (Adriana) Oravcová, A. (Anna) Oravcová, M. Petrufová, E. Porubská, A. Šebestová, A. Šufliarska, M. Zamborová).
- Slovník súčasného slovenského jazyka*. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2011. 1087 s. (kolektív autorov: M. Avramovová, L. Balážová, M. Čierna, J. Hašanová, B. Chocholová, N. Janočková, A. Jarošová, J. Končalová, M. Kováčová, L. Ocetová, A. (Adriana) Oravcová, A. (Anna) Oravcová, M. Petrufová, E. Porubská, A. Šebestová, A. Šufliarska, D. Zvončeková).
- Slovník súčasného slovenského jazyka*. M – N. Ved. red. A. Jarošová, Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2015. 1100 s. ISBN 978-80-224-1485-2. (kolektív autorov: Avramovová, Miroslava – Balážová, Ľubica – Hašanová, Jana – Chocholová, Bronislava – Janočková, Nicol – Jarošová, Alexandra – Končalová, Jana – Ocetová, Lenka – Oravcová, Adriana – Petrufová, Magdaléna – Porubská, Emília – Šebestová, Anna – Šufliarska, Alexandra – Zvončeková, Dáša).
- SMIEŠKOVÁ, Elena. *Malý frazeologický slovník*. Bratislava: SPN, 1988.
- SÝKOROVÁ, Dana. *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2007.
- STUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999.
- TAVEL, Peter. *Psychologické problémy v starobe*. Pusté Úľany: Schola philosophica, 2009.
- TOŠNEROVÁ, Tamara. *Ageizmus – průvodce stereotypy a mýty o stáří*. 1.vyd. Praha: Ambulance pro poruchy paměti, Ústav lékařské etiky 3. LF UK a FN Kralovské Vinohrady, 2002.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a staří*. Praha Karolinum, 2007.
- VESZELSZKI, Ágnes. Intergenerációs különbségek a digitális kommunikációban. Esettanulmány 65 év feletti nyelvhasználókkal. In: BALÁZC, Géza – VESZELSZKI, Ágnes. (zost.) *Generációk nyelve. Tanulmánykötet*. Budapest: Mai Magyar Nyelvi Tanszék – Inter – Magyar Szemiotikai Társaság, 2016, s. 233 – 248.
- VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008.
- WODAK, Ruth – MEYER, Michael. *Methods of Critical Discourses Analysis*. SAGE, 2001.
- Wörterbuch für Senioren. Englisch – Deutsch*. Klagenfurt 2009.

- ZÁBRODSKÁ, Kateřina. *Variace na gender. Poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha, Academia, 2009.
- ZAJACOVÁ, Stanislava. *Komunikačné registre v rolových hrách detí*. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012.
- Zákon č. 40/1964 Zb. o ochrane osobnosti v znení neskorších predpisov. Dostupné online: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1964/40/>
- Zákon č. 300//2005 Z. z. (Trestný zákon) §139 – Chránené osoby. Dostupné na: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300>
- Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov. Dostupné online: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/365/20160102>
- Zákon č. 282/2008 Z. z. o podpore práce s mládežou a o zmene a doplnení zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Dostupné online: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-282>
- ZÁTURECKÝ, Adolf, Peter. *Slovenské príslovia, porekadlá, úslovia a hádanky*. Bratislava: Slovenský Tatran, 2005. Dostupné na: <https://zlatyfond.sme.sk/autor/42/Adolf-Peter-Zaturecky>

### Internetové adresy

- DEBNÁR, Ján. Ani tuhá zima ju nezlomí, 76-ročná starénka korčuľuje po Bajkale. [online]. In: *www.aktuality.sk*. 2018. [cit. 23. 9. 2018]. Dostupné na: <https://www.aktuality.sk/clanok/566689/ani-tuha-zima-ju-nezlomi-76-rocna-starenka-korculuje-po-bajkale/>
- DEMIGER, Matúš. Čínska babička je hviezdou internetu, kung-fu sa venuje už 89 rokov. [online]. In: *DennikN*. 2017. [cit. 24. 10. 2018]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/690924/cinska-babicka-je-hviezdou-internetu-kung-fu-sa-venuje-uz-89-rokov/>
- GEHREROVÁ, Ria. Fico si odbehol na oslavy MDŽ, z politikov tam bol sám a nevtipkoval. In: *dennikn.sk*. 2018. [cit. 10. 1. 2019]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1045774/fico-si-odbephol-na-oslavy-mdz-z-politikov-tam-bol-sam-a-nevtipkoval/>
- PLUS 7 DNÍ. Ficove sociálne balíčky vyjdú každého pracujúceho na 400 eur. In: *plus7dni.pluska.sk*. 4. 12. 2015. [cit. 15. 1. 2019]. Dostupné na: [https://plus7dni.pluska.sk/domov/ficove-socialne-balicky-vyjdu-kazdeho-pracujuceho-400eur?fbclid=IwAR0jkmWy2hK30apvaZxBrpvsIcVoOEz1djWYEDjcf\\_Lls-PKtKjSIEyDwCI](https://plus7dni.pluska.sk/domov/ficove-socialne-balicky-vyjdu-kazdeho-pracujuceho-400eur?fbclid=IwAR0jkmWy2hK30apvaZxBrpvsIcVoOEz1djWYEDjcf_Lls-PKtKjSIEyDwCI)
- Právny a informačný portál – [www.slov-lex.sk](http://www.slov-lex.sk)
- TASR. Hlasovanie o dôchodkovom stope už nemá zmysel odkladať, myslí si to poslanec Tomáš. [online]. 2019. [cit. 20. 2. 2019]. In: *www.parlamentnelisty.sk* Dostupné na: <https://www.parlamentnelisty.sk/arena/monitor/Hlasovanie-o-dochodkovom-stope-uz-nema-zmysel-odkladat-mysli-si-to-poslanec-Tomas-309001>
- Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Tabuľka č. 114: Obyvateľstvo podľa pohlavia, rodinného stavu a veku. Dostupné online: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>.

*Slovenský národný korpus - prim-8.0-public-all*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2015. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>  
*Slovenský hovorený korpus – s-hovor-6.0*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2017. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>  
TV MARKÍZA. Kuchára (51), ktorý sa vydával za lekára, poslal sudca do väzby. In: [www.tvnoviny.sk](http://www.tvnoviny.sk). 2018. [cit. 15. 10. 2018]. Dostupné na: [http://www.tvnoviny.sk/domace/1926231\\_kuchara-51-ktory-sa-vydaval-za-lekara-poslal-sudca-do-vazby](http://www.tvnoviny.sk/domace/1926231_kuchara-51-ktory-sa-vydaval-za-lekara-poslal-sudca-do-vazby)  
WHO. *Proposed working definition of an older person in Africa for the MDS Project*. [online]. Dostupné na: <https://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/>

#### **Internetové adresy analyzovaných reklám podľa ich poradia analýzy**

1. Životné poistenie Moji Blízki: <https://www.youtube.com/watch?v=SX4xI74HmCw&t=2s>
2. Orange balík Love: <https://www.youtube.com/watch?v=D7aQM8MsZBA>
3. Kotlíkové – Slovakia chips: <https://www.youtube.com/watch?v=ZdbZFB1Kai8>
4. Mobilný operátor Orange: [https://www.youtube.com/watch?v=KndaWoleZ2g&index=4&list=PLtBrxkdlmB1m3bjlVe\\_B6GXKk7CcmHMO](https://www.youtube.com/watch?v=KndaWoleZ2g&index=4&list=PLtBrxkdlmB1m3bjlVe_B6GXKk7CcmHMO)
5. Telekom – 4G internet: <https://www.youtube.com/watch?v=S8n8cfGZbmk>
6. Zlatý krém Dolgit: <https://www.youtube.com/watch?v=52nZ3pHpW10>
7. Krém Corega: <https://www.youtube.com/watch?v=o02yateYREQ>
8. Snickers: <https://www.youtube.com/watch?v=0iapB7jTmGw>

#### **Audio-nahrávky (súkromný archív autorky)**

20 audio-nahrávok so slovenskými seniormi

## Prílohy

### Príloha č. 1 Zoznam najčastejších vekových stereotypov o slovenských senioroch v 21. storočí

- slovenskí seniori necestujú,
- starí ľudia sú už nepotrební, sú záťaž pre spoločnosť,
- starí ľudia sú konzervatívni,
- staré ženy sú nedôveryhodné, klebetné,
- starí ľudia sú múdri a skúsení,
- starí ľudia neovládajú angličtinu,
- seniori sú veriaci (kresťania),
- sú chudobní, majú nízke dôchodky,
- sú imobilní,
- sú dôverčiví, ovplyvniteľní,
- sú osamelí,
- starí ľudia sa v súčasnom svete nevyznajú,
- už majú najlepšie roky za sebou,
- seniori predstavujú pre štátny rozpočet príliš veľkú záťaž,
- väčšina starých ľudí očakáva od svojej rodiny príliš mnoho podpory a starostlivosti,
- sú nesebestační a sú závislí od pomoci okolia,
- sú krehkí,
- starí ľudia sú chorí, nepočujú, pomalšie rozprávajú, nerozumejú neologizmom.

### Príloha č. 2 PodĎakovanie respondentom

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave

Panská 26

811 01 Bratislava

Bratislava 7. augusta 2018

#### Ďakovný list

Vážená respondentka/vážený respondent,

dovoľte mi, aby som Vám v mene Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, ako aj vo svojom mene vyjadrila úprimné poďakovanie za Vašu účasť vo výskume zaoberajúceho sa jazykom seniorov.

Jazyk seniorov, ako aj ich jazykové potreby sú pre jazykovednú obec na Slovensku veľmi dôležité a neopomenuteľné.

Váš názor je preto pre nás veľmi významný.

Prajem Vám všetko dobré, veľa zdravia a dostatok pohody.

S úctou

PhDr. Perla Bartalošová